

Одговор **образовно-васпитних** **институција на родно** **засновано насиље и** **насиље у породици**

Збирка стручних текстова

**Одговор образовно-васпитних институција
на родно засновано насиље и
насиље у породици**

.....

Збирка стручних текстова

Ауторке:

Др Тања Игњатовић
Мр Марина Илеш

Рецензенткиње:

Проф. др Невена Петрушић
Др Нада Половина
Горјана Мирчић Чалуковић

Издаје:

Аутономни женски центар
Тиршова 5а, Београд

Лектура:

Два пера – центар за образовање, издаваштво и превођење
Бранислава Бороте 9, Нови Сад

Дизајн и графичка обрада:

Владимир Гарбош

Штампа:

МИ-РАД, Београд

Тираж:

200

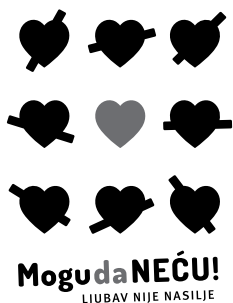
Година издања:

2018.

ISBN: 978-86-87505-25-4

Ова публикација настала је уз подршку Фонда Уједињених нација за сузбијање насиља над женама. Ставови изнети у публикацији и њен садржај не одражавају ставове Уједињених нација.

This publication is produced with funding from the UN Trust Fund to End Violence against Women, however the views expressed and content included does not imply official endorsement or acceptance by the United Nations.

Увод	5

Стручни текстови

Родно засновано насиље у партнерским везама младих: улога образовно-васпитних установа	9
Сексуално насиље и узнемиравање: улога образовно-васпитних установа у превенцији и заштити ученица и ученика	18
Дигитално насиље против жена и девојчица	28
Закон о спречавању насиља у породици – улога образовно-васпитних установа	35
Надлежности центра за социјални рад – органа старатељства: сарадња са образовно-васпитним установама у заштити права детета и заштити од насиља у породици	48

Прилози

Прилог бр. 1: Изводи из Закона о основама система образовања и васпитања	67
Прилог бр. 2: Изводи из Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици	70
Прилог бр. 3: Изводи из потврђених међународних уговора, закона и подзаконских докумената који се односе на заштиту деце/ученика од сексуалног насиља	73
Прилог бр. 4: Значење појмова у вези са насиљем у породици	84

Литература и корисни извори	89

Списак школа и партнерских организација које су учествовале у реализацији пројекта	92

Више истраживања потврђује да је родно засновано насиље у основним и средњим школама у Србији широко распрострањено¹, а подаци указују на то да се изложеност родно заснованом насиљу повећава са узрастом детета, те да се његови облици, начини испољавања и последице разликују у зависности од тога да ли насиље трпи девојчица или дечак. Важно је истаћи, међутим, спремност и деце и наставница/-ка да о овој теми говоре и уче.

Ослањајући се на ове податке, као и на вишегодишње искуство Аутономног женског центра у реализацији превентивних активности, конципиран је пројекат „Нулта толеранција на родно засновано насиље“, који је реализован у периоду од почетка 2016. до краја 2018. године. Пројекат је финансијски подржао Фонд Уједињених нација за сузбијање насиља према женама (УНТФ), а реализује се уз препоруку Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Пројектне активности спроводиле су се у 15 градова у Србији и подразумевале су рад у 30 средњих школа и на 8 факултета, при чему је неопходно истаћи и сарадњу са локалним женским невладиним организацијама. Дугорочни циљ подразумева повећање доживљаја безбедности младих девојака од сексуалног и родно заснованог насиља.

Рад са образовно-васпитним установама заснован је на чињеници да оне имају законску обавезу да реагују у случајевима (1) када се насиље дешава међу ученицама/-има у школи и (2) када су деца изложена насиљу од стране одраслих (или постоји сумња у то), без обзира на то да ли се ради о онима који су запослени у школи или ангажовани у образовно-васпитним активностима, или је реч о одраслим особама изван школе (родитељима, старатељима, сродницима/-ама, пријатељима/-ицама, познаницима/-ама породице и деце)². Из наведених је разлога знатан део пројекта, поред непосредног рада са преко 800 ученица/-ка, посвећен раду са нешто више од 400 наставница/-ка и стручних сарадница/-ка средњих школа (што укључује чланице/-ове школског Тима за заштиту деце/ученика од насиља, злостављања и занемаривања). Са њима су, наиме, након основне обуке о феномену родно заснованог насиља и насиља у породици у оквиру стручних састанака разматрани начини укључивања ових тема у наставу, као и у превентивне активности школа.

.....
1 Појам „род“ означава друштвено одређене улоге, понашања, активности и атрибуте, које дато друштво сматра прикладним за жене и мушкарце (дефиниција преузета из Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља према женама и насиља у породици, чл. 3, тачка ц).

Појам „родно засновано насиље“ према женама означава насиље које је усмерено против жене зато што је жена, односно оно које несразмерно погађа жене (дефиниција преузета из Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља према женама и насиља у породици, чл. 3, тачка д).

У једном од најновијих истраживања – *Истраживање родно заснованог насиља у школама у Србији* ауторки Јелене Ђериман, Нађе Духачек, Ксеније Перишић, Марине Богдановић и проф. др Даше Духачек (Београд, Центар за студије рода и политике Факултета политичких наука Универзитета у Београду и УНИЦЕФ, 2015) – дат је темељан преглед распрострањености и ставова које о овој појави имају како млади тако и запослени у школама. О распрострањености, родној компоненти и недостатку делотворног одговора на сексуално насиље над децом (узраста од 10 до 18 година) указује Национална студија о друштвеном проблему сексуалног злостављања деце у Републици Србији (Београд, Инцест Траума Центар, 2015).

2 Законску основу за деловање школа, између осталог, дају: *Закон о основама система образовања и васпитања* (Службени гласник РС, бр. 88/2017), *Правилник о Протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање* (Службени гласник РС, бр. 30/2010), *Посебни протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама* (доступно на следећој адреси: http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Posebni_protokol_-_obrazovanje1.pdf).

Пажљиво пратећи искуства школа и повратне информације њихових представница/-ка, у оквиру наведеног пројекта развијени су стручни материјали којима желимо да допринесемо јачању одговора школа на родно засновано насиље и насиље у породици. Један од њих је и ова збирка стручних текстова, настала на основу изражених потреба представница/-ка школа. Збирком настојимо да пружимо упутства о конкретним обавезама и поступцима школа и других надлежних институција у погледу примене законског оквира за спречавање и заштиту ученица/-ка од родно заснованог насиља и насиља у породици, као и за заштиту од сексуалног насиља и узнемиравања.

Поред ове збирке, у оквиру пројекта припремљене су и следеће публикације 1) Анализа могућности укључивања тема родне равноправности и родно заснованог насиља у наставне планове и програме средњих школа под називом „Зашто и како о теми родно заснованог насиља у школском програму у средњим школама?“ и 2) Нулта толеранција на родно засновано насиље - Приручник за укључивање тема родне равноправности и родно заснованог насиља у наставу и ваннаставне активности средњих школа. Интернет презентација пројекта www.mogudanescu.rs представља, такође, извор релевантних информација како за младе тако и за представнице/-ке школа и родитеље.

Захваљујемо наставницама/-има из Београда, Новог Сада, Сремских Карловаца, Крушевца, Краљева, Ужица, Ниша, Панчева, Кикинде, Зрењанина, Смедеревске Паланке, Зајечара, Лесковца, Тутина, Власотинца и Црне Траве које/-и су својим учешћем у пројектним активностима указали на даље потребе у домену унапређивања ресурса за систематско укључивање теме родно заснованог насиља и насиља у породици у наставу и превентивне активности и за делотворнију заштиту ученица/-ка од насиља у средњој школи.

У контексту будућих промена у наставним програмима и плановима, као и све веће видљивости проблема родно заснованог и насиља у породици, верујемо да ће овај, као и други материјали припремљени у оквиру пројекта бити корисни алати који ће допринети свеобухватнијој заштити од насиља, а самим тим и унапређењу услова за безбедност, развој и добробит не само ученица/-ка него и младих људи уопште.

Ауторке Збирке
др Тања Игњановић и
мр Марина Илеш

Стручни текстови

РОДНО ЗАСНОВАНО НАСИЉЕ У ПАРТНЕРСКИМ ВЕЗАМА МЛАДИХ: УЛОГА ОБРАЗОВНО- ВАСПИТНИХ УСТАНОВА

Тања Игњатовић

Родно засновано насиље у партнерским везама младих, иако се дешава између вршњака, нема исто значење као вршњачко насиље, због разлике у природи односа (емотивна, интимна веза), као и због разлике у начину поступања када се такво насиље деси у школи. Овај текст обухвата садржаје који се односе на заштиту жртве¹ родно заснованог насиља, на одговорност учиниоца насиља, улогу и одговорност школе, као и на то шта би школа могла да уради у сврху опште превенције родно заснованог насиља у партнерским везама младих.

Да би се разумео појам родно заснованог насиља у партнерским везама младих али и да би се усвојиле обавезе образовно-васпитних установа у заштити жртве и превенцији родно заснованог насиља (запослених, наставника/наставница, стручних служби, школских тимова за заштиту

од насиља, школске управе), нужно је познавање садржаја појединих докумената (потврђених међународних уговора, закона, правилника и протокола о поступању), међу којима су од посебне важности:

- Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици²
- Закон о основама система образовања и васпитања³
- Правилник о Протоколу поступања у установи у одговору на насиља, злостављање и занемаривање⁴
- Општи протокол о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама и насиља у партнерским односима.⁵

Шта је родно засновано насиље у партнерским везама младих?

Насиље које учини ученик који је (био) у интимној партнерској вези са ученицом школе представља родно засновано насиље у партнерском односу. Родно засновано насиље усмерено је пре свега против девојке/жене, а разлог наведене диспропорције налази се искључиво у полу – женском. Према подацима добијеним статистичком анализом, жртве родно заснованог насиља у партнерском односу у 95% случајева чине девојке/жене. Поред тога, треба напоменути да наведено насиље није повезано са специфичним својствима или понашањима конкретне девојке/жене, већ са чињеницом

.....
1 У текстовима овог садржаја користе се два термина за особе које су биле изложене родно заснованом насиљу: **жртве** – да се нагласи да су погођене трауматским искуством које има штетне последице, као и да имају посебна права и потребе, а државне институције обавезе да уваже њихове потребе, пружи заштиту, подршку, оснаже и омогуће опоравак; **преживеле** – да се нагласи да, и поред трауматског искуства, оне имају снаге и ресурсе да се изборе са последицама трауме и наставе своје животе интегришући негативно искуство на начин који доводи до најмање штетних последица, односно – на позитиван начин, што захтева наше поштовање.

2 Службени гласник РС, Међународни уговори, бр. 12/2013.

3 Службени гласник РС, бр. 88/2017.

4 Службени гласник РС, бр. 30/2010.

5 Влада републике Србије, 2011.

да младић/мушкарац сматра да има право (као мушкарац и њен интимни партнер) да је емотивно, физички или сексуално злоставља, или прети таквим радњама, уколико она не испуњава његова очекивања. То је облик контроле и доминације, те злоупотребе моћи коју мушкарци показују у односу према женама.

Иако су млади истих или сличних година, што би могло да имплицира сличне снаге и једнакост/равноправност у односима, родно засновано насиље у партнерском односу карактерише **дисбаланс моћи** у корист младића, који само делимично потиче од њихове (често) веће физичке снаге, а првенствено је узрокован друштвеним факторима. Такво понашање мушкараца подржано је обичајима, традицијом, културом, историјским и друштвеним неједнакостима, које привилегују мушкарце/младиће/дечаке у односу на жене/девојке/девојчице у свим сферама јавног и приватног живота. Традиционалне и конзервативне вредности и ставови који привилегују мушкарце доводе до ефекта нормализовања или чак оправдавања насиља мушкараца/младића и окривљавања жена/девојака (за оно што јесу или нису учиниле). Међутим, за извршење родно заснованог насиља **искључиво је одговоран онај ко га врши**. Оно представља **кршење основних права** жене/девојке и њихову дискриминацију, те је **забрањено** законима и међународним уговорима, а држава и њене институције преузеле су одговорност да га спрече и да заштите жртве.

Инфографик:

Ставови и искуство родно заснованог насиља и насиља у партнерском односу средњошколаца⁶

Ставови ученика и ученица

„Некада је оправдано да дечко својој девојци лупи шамар.“

21% младића

4% девојака

„Девојка која облачи прекратке сукње и тесне мајице сама је крива ако је неко нападне.“

62% младићи

49% девојке

Ставови наставника и наставница

„Девојка која облачи прекратке сукње и тесне мајице сама је крива ако је неко нападне.“

17% наставника

13% наставница

„Жена треба да истрпи насиље од стране мужа да би очувала породицу.“

5% наставника

1% наставница

⁶ Детаљније в. у истраживању Ћериман и сар. 2015: 41–60.

Чињење родно заснованог насиља⁷

облика родно заснованог насиља о којем извештавају младићи, учине други младићи.

облика родно заснованог насиља о којем извештавају девојке, учинили су младићи.

14%

младића и

9%

девојака

пријављују да су учинили
родно засновано насиље.

16%

младића и

8%

девојака

више
пута.

×

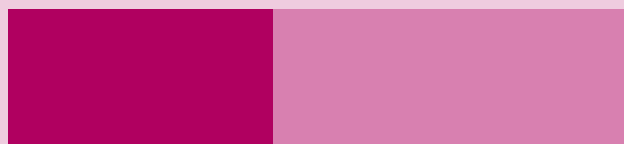
**Младићи извештавају о насиљу
у везама неозбиљно, кроз
шалу и ласцивне коментаре.**

×

Партнерско насиље у везама младих⁸

41%

младића и девојака пријавило је
да су бар једном доживели неки
од облика насиља у партнерском односу.

×

**Младићи чешће чине шест
од седам облика насиља у
партнерском односу.⁹**

×

13%

младића и

8%

девојака

пријављују да су учинили насиље
у партнерском односу.

⁷ В. истраживање Ћериман и сар. 2015: 66-74.

Више о четрнаест облика родно заснованог насиља, од родних предрасуда до сексуалног узнемиравања в.у Ћериман и сар. 2015: 22-27.

⁸ В. истраживање Ћериман и сар. 2015: 75-77.

Младићи учине физичко насиље
према партнеркама

2X

чешће него девојке према партнерима.

Младићи присиљавају девојке
на сексуални чин

4X

чешће него девојке своје партнере.

69%

младих слаже се са предлогом да о овим
темама треба више говорити у школама.

68%

запослених изражава спремност
да се стручно усавршава у овој области.

Шта радити када се у школи деси родно засновано насиље у партнерској вези?

У ситуацијама када се деси родно засновано насиље према девојци/ученици од стране младића/ученика школе, важно је да се сви актери руководе следећим **општим принципима**¹⁰:

- **безбедност** (сигурност) жртве јесте приоритет у поступању свих служби;
- за насилно понашање **одговоран је искључиво** онај ко га чини;
- у свим интервенцијама треба узети у обзир **неједнакост моћи** између жртве и учиниоца насиља;
- неопходно је **поштовати** потребе, права и достојанство жртве насиља;
- **хитност** поступка се усаглашава са проценом опасности ситуације и угрожености жртве;
- институције су у обавези **да зауставе насиље**, те да **предузму мере заштите и подршке жртве**.

Поред наведених принципа који оријентишу све неопходне поступке, школа је дужна да поштује **опште стандарде** поступања којима се гарантује заштита људских права жртве, забрањује дискриминација, пружа заштита и подршка, оснажује жртва¹¹. У конкретном случају то подразумева следеће:

- школа мора **да предузме све мере** из своје надлежности, као и да сарађује са релевантним државним органима у заштити жртве насиља;
- у поступцима које предузима, школа **не сме да врши институционално насиље или секундарну виктимизацију жртве** на било који начин, укључујући нереаговање, неефикасно (закаснило) реаговање, неодговарајуће (погрешно,

⁹ То су: присиљавање на додире или пољупце, контролисање, физичко, економско и електронско насиље, присиљавање на сексуални чин.

¹⁰ Општи принципи заштите из *Општег протокола о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама и насиља у партнерским односима*, Влада републике Србије, 2011.

¹¹ *Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици*, „Службени гласник РС, Међународни уговори”, бр. 12/2013. Детаљније о стандардима Конвенције в. у ПРИЛОГУ 2.

штетно, неделотворно) реаговање, умањивање значаја дела или последица, неодговарање на потребе жртве и сл.

- када је реч о родно заснованом насиљу, школа и сви ангажовани актери (школско особље), **не смеју да се руководе** предрасудама и стереотипима о женама/ девојкама и мушкарцима/младићима, односно обичајима, традицијом или културом која оправдава неједнакост и дискриминацију жена/девојака, фаворизује или привилегује мушкарце/младиће, што **искључује** и свако коментарисање „неодговарајућег“ понашања, облачења, уверења, изјава конкретне ученице/ девојке, што би се могло сматрати могућим „узроком“ или „оправдањем“ за учињено насиље;
- школа треба **да утврди потребе жртве**, опште и специфичне, те да организује своје деловање тако да **изађе у сусрет** потребама и правима жртве.

Како превести принципе и стандарде у активности?

Имајући у виду наведене принципе и стандарде, **активностима** које предузима школа требало би да се обезбеди следеће:

- **безбедност жртве** (физичка и емоционална) – она је у првом плану интервенције и подразумева следеће кораке:
  - **одмах раздвојити** учиниоца насиља од жртве, што се односи на тренутно раздвајање, да би се зауставило насиље, али и на просторно раздвајање у наредном периоду, док траје поступак утврђивања и дисциплински поступак, или поступци пред другим институцијама, што би у конкретном случају могло да значи премештање учиниоца насиља у друго одељење до окончања поступака,
  - **спречити контакт** учиниоца насиља и жртве током поступка утврђивања шта се десило,
  - обезбедити да учинилац насиља **нема контакт** са жртвом ако она то не жели (без обзира на то што садржај контакта не мора да буде негативан¹²), те спречити **утицај** на жртву (у виду притиска да одустане од пријаве или поступка, претњи, застрашивања, уцена, изношења пред јавност интимних садржаја о њој и сл.);
- **уважавање потребе и права жртве** – уз безбедност, нужно је уважити и друге потребе жртве, као што је право на информисање, психолошку подршку и оснаживање, упућивање на правну помоћ, здравствену заштиту и сл.
- **неусловљавана помоћ и подршка жртви** – школа не сме ни на који начин да условљава помоћ, подршку и оснаживање жртве њеним учешћем или неучешћем у поступцима који ће бити покренути у школи (нпр. дисциплински поступак) или пред другим институцијама (нпр. поступци у полицији, јавном тужилаштву, центру за социјални рад);
- **одговарајуће, потпуно и тачно информисање жртве** – школа треба да пружи информације о правним поступцима и мерама заштите, као и о свим услугама подршке које жртви стоје на располагању, не само од стране школе, већ и од свих других релевантних институција и организација у заједници или шире (ако школа не поседује такве информације, дужна је да их прибави од надлежних служби, као што је центар за социјални рад или специјализоване женске организације);
- **пружање информација жртви о доступним услугама и могућностима опоравка** – школа је дужна да жртви насиља пружи информације и да је упути на услуге (опште и специјализоване) које омогућавају опоравак од преживљеног (трауматског) искуства, које може да има различите последице (акутне и одложене). Међу бројним последицама издвајају се следеће:
  - угрожен доживљај опште сигурности,

.....
12 На пример, учинилац насиља може да упућује молбе да му се опрости, поруке љубавне садржине и сл.

- појава снажног и/или дуготрајног страховања и узнемирености,
- смањен осећај контроле над својим животом, осећај беспомоћности,
- смањено основно поверење у људе јер повреда потиче од блиске особе, али и због тога што реакција блиских људи (школских другова и другарица, наставника и наставница, родитеља...) може бити неодговарајућа, чак повређујућа,
- угрожене личне границе и могућност да се искажу и заступају властите потребе,
- осећање стида, кривице, доживљај личне одговорности за насиље које јој се десило, смањено самопоштовање и самопоуздање,
- љутња, бес, агесија, туга, анксиозност, депресивност,
- пољуљане вредности – у оно у шта верују и што их руководи у животу,
- сметње и тешкоће у спавању, исхрани, организацији дневних активности и у односима са другим људима,
- тешкоће у концентрацији, пажњи, мишљењу, учењу, постизању школских резултата,
- физичке повреде, здравствене сметње и други симптоми, специфични за сваку жртву..

Од изузетне је важности нагласити чињеницу да **одсуство** ових и сличних симптома не значи и непреживљавање трауматског искуства, јер свака особа реагује на специфичан начин.¹³

- **подршка, разумевање, обзирност, поштовање граница и достојанства** – у питању су уобичајене потребе особе која је доживела насиље, али и особине које представљају осетљиво и одговорно понашање људи из њене околине. Због тога је важно да школа спроводи следеће активности:
  - рад на стварању окружења које разуме, помаже, подржава и оснажује жртву,
  - изражавање јасног става о неприхватљивости насиља, када се оно деси, те става о искључивој одговорности учиниоца насиља, без детаља који угрожавају поверљивост и приватност односа са жртвом,
  - јасно информисање о прихватљивим, неприхватљивим и забрањеним понашањима ученика и ученица (не би требало да се претпоставља да ученици и ученице знају шта би у таквим ситуацијама требало рећи или урадити).
- **разматрање свих начина подршке** – у сарадњи са преживелом насиља, школа би требало да размотри одговарајуће начине подршке, укључујући превентивне акције, као што су разговори, информисање, радионице или друге форме рада са ученицима, родитељима, наставницима, управом школе;
- **израда општег превентивног плана рада** – требало би да укључи питања родне равноправности, поштовања, недискриминације, ненасилног решавања проблема/сукоба, забрану родно заснованог насиља, разумевање потреба жртве и сведока родно заснованог насиља, одговорност онога ко чини насиље за своје поступке;
  - садржаји о наведеним темама требало би да се реализују путем свих видова рада у школи (у редовној, изборној и факултативној настави, слободним активностима, акцијама у локалној заједници), као и да укључе све актере (ученике/ученице, родитеље, наставно и ненаставно особље, представнике релевантних институција, удружења, укључујући специјализоване женске организације, ако постоје у заједници)¹⁴.

13 Имајући у виду наведене последице трауматског искуства, стручњаци не би требало да упадну у **замку погрешног тумачења** невербалне комуникације и изгледа жртве, као што су: избегавање контакта очима, поглед упрт у под, поглед који „лети“ тамо-вамо; минимални гестови лица, црвенило лица или врата, знојење; задиханост, промене тона гласа, муцање, кашљање, паузе у говору, ћутање; руке или шаке испред уста док говори или руке прекрштене на грудима; тело окренуто од саговорника и сл. Снажне и тешке емоције које оживљавају током разговора условљавају различите физиолошке промене код жртве (које се манифестују у изразу лица, гласу и говору, држању руку и тела) и не представљају сигнале неистинитог (лажног) исказа, скривања чињеница, избегавања, манипулисања и сл.

14 Списак специјализованих женских организација из Мреже „Жене против насиља“ може се наћи на: [https://www.zeneprotivnasilja.net/o nama/spisak-organizacija](https://www.zeneprotivnasilja.net/o_nama/spisak-organizacija).

О чему би требало водити рачуна?

Школа не би смела да направи „типичне грешке“ у наведеним поступцима:

- **не сме** да умањује, избегава, заташкава, прикрива, искривљује, негира, окривљује жртву или да на било који други начин директно или индиректно доприноси избегавању одговорности учиниоца насиља, нити да сугерише жртви да одустане, опрости, да се помири са учиниоцем насиља;
- **не сме** да организује посредовање (медијацију) или мирење између жртве и учиниоца родно заснованог насиља јер се не ради о сукобу између вршњака, већ о злоупотреби моћи и контроле интимног партнера над партнерком, која поставља основу за будуће понашање у партнерским односима и девојке и младића;
- мора да **поштује** сва правила поверљивости и заштите личних и нарочито осетљивих личних података, што значи да се детаљи догађаја, односа између партнера, изјаве учесника и сведока, сматрају поверљивим; они који воде поступак у школи морају да информишу све учеснике у поступку (ученике, родитеље, школско особље) о правилу поверљивости и заштити личних података, захтевајући њихово прихватање и примењивање;
- треба **да пружи** све информације о току поступака који су покренути у школи, као и да помогне жртви (њеним родитељима/старатељима) да добије/-ју одговарајуће информације о поступцима пред другим институцијама, о улози жртве у њима, као и о улози школе у тим поступцима, како би смањила секундарну виктимизацију жртве;
- може да упути учиниоца насиља на **специјализовани третман** (рад са учиниоцем насиља) док траје дисциплински или други поступак (информацију о таквом третману треба потражити у локалном центру за социјални рад);
- **не сме** имати бољећив однос према учиниоцу насиља, што значи да не сме да негира, умањује, оправдава, прикрива, сажалева, опрашта неприхватљиве ставове и понашање ученика који чини родно засновано насиље, јер му на тај начин не помаже; напротив, уколико он успе да избегне одговорност, **научиће** да је такво понашање прихватљиво, да „има право“ и да је „у праву“, да може да не поштује партнерку, да не поштује правила и забране, да манипулише другим особама, а то значи да ће научити да буде неодговоран у односу на своје понашање и да ће вероватно поновити насиље у следећим партнерским везама.

Како препознати да се учинилац насиља променио?

Уколико обрати пажњу на следеће показатеље, школа може да препозна да ли је ученик који је учинио родно засновано насиље искрен у својим изјавама, ставовима и обећањима, односно да ли покушава да избегне одговорност и могућу казну:

- да ли учинилац насиља пориче и умањује учињено дело или искрено извештава о ономе што је учинио;
- да ли оправдава своје понашање или признаје да је оно неприхватљиво;
- да ли своје понашање оправдава (неповољним околностима) или признаје да је оно било намерно, односно срачунато средство за постизање циља (а не последица губитка контроле, породичних или школских проблема, „оправдане“ љубоморе, страха од губитка партнерке, пијанства и сличних разлога);
- да ли пребацује пажњу на себе, односно приказује себе као жртву, уместо да показује саосећање са жртвом и прихвата одговорност за штетне последице свог понашања;
- да ли има осећај дуга према жртви (јер јој је нанео штету) и прихвата последице својих поступака (дисциплинске мере, жељу партнерке за престанком било каквог контакта, и сл.).

Поступање школе у ситуацији родно заснованог насиља

У ситуацијама када се деси родно засновано насиље у партнерској вези младих школа је дужна да **стриктно примењује** *Правилник којим се утврђује Протокол поступања у установи у одговору на насиља, злостављање и занемаривање*¹⁵, као и прописе предвиђене *Законом о основама система образовања и васпитања*¹⁶. Сви претходно наведени принципи и стандарди рада у потпуности су сагласни са садржајем Правилника и Закона који регулишу поступање у ситуацијама насиља, злостављања и занемаривања ученика/детета. Иста правила важе и у случају сумње да се десило родно засновано насиље у партнерској вези младих, као и у случају насиља *изван* школског простора (школске зграде и дворишта) због чињенице да ће се ученици / интимни партнери сусретати у школи. Уколико су ученици / интимни партнери из *две различите школе* (које некада деле исту зграду), примењују се исте процедуре. Важно је обезбедити сарадњу и координацију интервенција, мера и информација надлежног особља из обе школе.¹⁷

У **конкретном случају родно заснованог насиља** школа је дужна да, у складу са Законом, предузме следеће **интервенције**:

- да заштити ученицу од насиља, злостављања и занемаривања,
- да пружи ученици све информације о правима и поступцима и да омогући правичан поступак у школи и заштиту током тог поступка,
- да иницира поступак у школи за преиспитивање одговорности ученика који је учинио насиље, што подразумева следеће:
  - школа је у обавези да реагује одмах након добијања пријаве ученице, њених родитеља или заступника (писмена пријава поднета директору школе);
  - ако ученица или родитељи нису поднели пријаву, запослени у школи су дужни да одмах по сазнању, а најкасније наредног радног дана, поднесу писмену пријаву директору да је учињено насиље;
  - одмах, а најкасније наредног радног дана школа мора обавестити родитеље, односно законског заступника ученика који је извршио насиље и укључити их у одговарајући поступак;
  - директор је дужан да пријаву размотри, одлучи и предузме одговарајуће мере у законским роковима (ученица, њени родитељи или законски заступници могу поднети пријаву Министарству уколико сматрају да школа није поступила у складу са Законом);
  - школа је дужна да спроведе васпитно-дисциплински поступак против ученика који је извршио насиље (тежа повреда обавеза и повреда забране из чл. 110–112);
  - директор школе треба да покрене, води и оконча поступак у прописаним роковима;
  - у том поступку учествује ученица која је преживела насиље и њени родитељи, ученик који је извршио насиље и његови родитељи и ученици или запослени који су били сведоци насиља; сви учесници морају бити саслушани – тако да се жртва и учинилац насиља **не суочавају** – и сви дају писане изјаве;
  - васпитно-дисциплински поступак се окончава доношењем васпитно-

15 Службени гласник РС, бр. 30/2010.

16 Закон иначе прописује да ће бити израђен нови Правилник о Протоколу поступања, због проширења именованих облика насиља и због тога што је уведена изричита забрану насиља, злостављања и занемаривања у школи и образовно-васпитном процесу између свих актера. Такође, посебним актом – *Правилником о обављању друштвено-корисног, односно хуманитарног рада*, уређен је друштвено-корисни и хуманитарни рад ученика, који школа одређује упоредо са изрицањем васпитне и васпитно-дисциплинске мере ученику. Предложене активности би требало да одговарају врсти повреде која је учињена. За повреде забрана (дискриминације, насиља и злостављања, увреде угледа, части или достојанства) све активности предложене у Правилнику односе се на организовање предавања, учествовање у организацији хуманитарне акције и на подршку педагошком асистенту или личном пратиоцу ученика, што упућује да нису у довољној мери тематски прилагођене родно заснованом и другим врстама насиља или злостављања у школи. Због тога би, у конкретном случају родно заснованог насиља у школи, стручна служба и школски тим за заштиту од насиља требало да **тематски прилагоде** предложену активност.

17 У ту сврху може се организовати *заједнички састанак* на ком се усаглашавају поступци обе школе, или школе могу да именују свог *представника* који прати и учествује у поступцима које предузима друга школа, како би се синхронизовали ставови и активности.

дисциплинских мера; за повреду забране из чл. 110–112 мере подразумевају (у средњој школи) укор директора или укор наставничког већа и искључење ученика из школе (чл. 86);

- чак и ако током вођења поступка дође до побољшања понашања ученика који је извршио насиље, поступак се **не може обуставити** уколико је реч о повреди забране из чл. 110–112, односно ако је озбиљно угрожен интегритет ученице која је претрпела насиље (чл. 86);
  - наставничко веће доноси одлуку о васпитно-дисциплинској мери искључења ученика из средње школе, а директор – решење о искључењу ученика из школе;
  - ученик, његов родитељ или законски заступник има право да поднесе жалбу школском одбору на изречену васпитно-дисциплинску меру;
  - школски одбор одлучује по жалби, која одлаже извршење решења директора;
  - против другостепеног решења о изреченој мери искључења ученика из средње школе, ученик, родитељ, односно законски заступник има право на судску заштиту у управном спору;
- да пријави учињено насиље надлежним институцијама (полицији и центру за социјални рад, у складу са Правилником о Протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање)¹⁸.

За све додатне информације о поступцима, интервенцијама и превенцији родно заснованог насиља школа може да се обрати Министарству просвете, науке и технолошког развоја – Групи за образовање мањина, социјалну инклузију и заштиту од насиља и дискриминације¹⁹, али и Аутономном женском центру из Београда²⁰ или локалној женској организацији специјализованој за подршку жртвама родно заснованог насиља²¹.

.....
18   Детаљније о обавезама школе видети у ПРИЛОГУ бр. 1

19   Група за образовање мањина, социјалну инклузију и заштиту од насиља и дискриминације – <http://www.mnp.gov.rs/grupa-za-prevenciju-nasilja/>

20   Аутономни женски центар – <https://www.womenngo.org.rs/>

21   Мрежа „Жене против насиља” – [http://www.zeneprotivnasilja.net/o nama/spisak-organizacija](http://www.zeneprotivnasilja.net/o_nama/spisak-organizacija).

СЕКСУАЛНО НАСИЉЕ И УЗНЕМИРАВАЊЕ: УЛОГА ОБРАЗОВНО- ВАСПИТНИХ УСТАНОВА У ПРЕВЕНЦИЈИ И ЗАШТИТИ УЧЕНИЦА И УЧЕНИКА

Тања Игњатовић

Овај текст је намењен наставницама/наставницима, посебно одељењским старешинама, психолозима и педагозима и чланицама/члановима¹ Тима за заштиту ученика од насиља, злостављања и занемаривања. Садржај текста је усмерен на сексуално насиље и сексуално узнемиравање деце – ученика и ученица, које чине одрасли – запослени у школи и све особе укључене у активности са школском децом, као и одрасли изван школе, што укључује и родитеље/старатеље/усвојитеље/хранитеље, сроднике, породичне пријатеље и познанике или непознате одрасле особе. Текст садржи кратак преглед кључних података о појави и мерама које школа треба да предузме у **превенцији** (да се насиље не деси) и у **интервенцији** (када постоји сумња или сазнање да се насиље десило или да се дешава).²

Шта знамо о сексуалном злостављању деце у Србији

Инфографик:

Подаци о сексуалном злостављању деце у Србији³

10,8%

испитаника/испитаница преживело је неки облик сексуалног насиља.

10,6%

испитаника/испитаница познаје неког ко је преживео сексуално насиље.

4,5%

испитаника/испитаница преживело је више од једног модалитета сексуалног насиља.

¹ Ауторка текста ће користити истовремено или наизменично (због лакше читљивости) одређене именице у оба граматичка рода.

² Више информација о различитим облицима сексуалног насиља в. у ПРИЛОГУ бр. 3.

³ Подаци су преузети из Националне студије о друштвеном проблему сексуалног злостављања деце у Републици Србији (Инцест Траума Центар, Београд, 2015).

Од
5 деце која су преживела сексуално злостављање,
4 су девојчице и
1 је дечак.

Од

више од

2/3

деце
која испричају шта им се догодило,

1/2

особа
којима су се поверили не
предузима ништа.

Само

7%

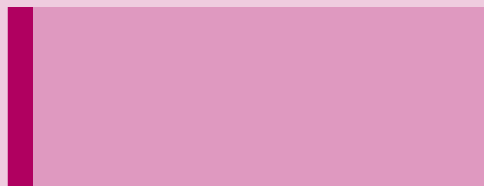
њих пријави случај надлежним службама.

Средња школа је у

7,4%

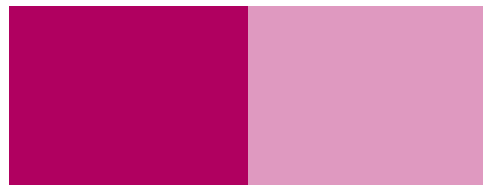
означена као место
догађаја сексуалног насиља.

49%

испитаника/испитаница је први пут чуло
о овој теми за време интервјуа.

Само у

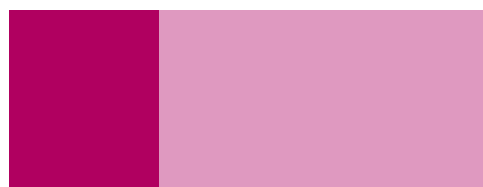
10,2%

школа разговарано је о овим темама.

Најчешћи саговорници изван породице
јесу другови и другарице -

30,2%

Национална студија о друштвеном проблему сексуалног злостављања деце у Републици Србији⁴ урађена је на репрезентативном узорку од 2053 испитаника/испитаница узраста од 10 до 18 година.⁵ Поред основног упитника о искуству сексуалног насиља (личном и других особа) испитивани су и ставови о овој теми код деце и родитеља. Главни налази упућују на то да на испитиваном узрасту у сваком школском одељењу у Србији постоје **4 детета** која су преживела одређени вид сексуалног насиља и још 4 детета која познају некога коме се то догодило. Такође, подаци Студије говоре да је, у тренутку када је испитивање рађено, двоје деце из сваког школског одељења изложено сексуалном насиљу. У половини случајева, насиље се понављало. Најчешће место где се насиље догађа је кућа (32%) и друштвене мреже (22%) на којима је дете примило експлицитни сексуални садржај и било изложено њему. **У средњим школама, у 7,4% случајева школа је означена као место догађаја.**

Студија даље указује на то да деца основношколског узраста сексуално насиље обелодањују најпре породици, која им по правилу не поверује. **Млади у средњим школама најчешће кажу другарици или другу, који су склонији да им поверују.** Од 2/3 деце која испричају шта им се догодило, више од половине особа којима су се поверили **не предузима ништа**. Само 7% њих пријави случај надлежним службама. Сви резултати истраживања јасно показују родну компоненту сексуалног насиља: од петоро деце која су преживела сексуално злостављање, четири су девојчице и једно

4 Инцест Траума Центар, Београд, 2015.

5 Деца из 97 школа, 61 основне и 36 средњих школа (од четвртог разреда основне школе закључно са трећим разредом средње школе) из 51 града у Србији.

је дечак. Национална студија експлицира велики број различитих начина на која су деца сексуално злоупотребљена од стране одрасле особе (или особе која је више од две године старија од њих).⁶

Добијени подаци указују на то да је, од свих питања, деци најтеже било да саопште **ко је учинилац** сексуалног насиља – 62,1% деце која су преживела насиље одлучило је да не идентификује учиниоца, што није необично и потврђује снажно присутна осећања стида, страха, кривице и ниског самопоштовања. Деци **није лако да говоре** о ефектима сексуалног насиља (једна трећина се изјаснила да о томе не би ништа рекла). Млади најчешће наводе љутњу и бес (74,1%), а затим, и код деце и код младих, следе осећања страха (69,3%), стида и кривице (55,8%).

Студија показује да је 49% деце **први пут** о теми сексуалног насиља разговарало током интервјуа. То потврђује забрињавајућу праксу дугогодишњег ћутања и упорног чувања табу теме током одрастања детета. Ипак, Национална студија је снажно потврдила да деца говоре о преживљеном сексуалном насиљу и упорно трагају за особом од поверења, због чега забрињава то да особа којој се дете повери најчешће не предузме ништа да је заштити.

О теми сексуалног насиља према деци **разговарало се у школи** (са учитељицом, наставником, психологом) **само у 10,2% случајева** (51,1% родитеља са децом није отварало ту тему, а тамо где јесте, мајка је најчешће особа која информисе дете – 48,6% и даље носи главно бreme одговорности за добробит детета). Ван породице, најчешћи саговорници/-е јесу другови и другарице (30,2%), што потврђује значај едукованости ученица/ученика и вршњачке подршке. Деца у највећем проценту нису показала нелагодност приликом разговора о овој теми – само 7,1% деце је имало нелагодност, што потврђује да се уз **правилан приступ** (који је резултат едукованости одраслих и вршњака) може разговарати о сексуалном насиљу са децом у школском контексту.

Испитивање **ставова** младих и родитеља⁷ показало је да „и млади и родитељи упадају у замку окривљавања детета-жртве⁸, стигматизују девојчице и већ рањиве друштвене групе деце која живе у дому и на улици, као и децу са сметњама у развоју⁹“. Поред тога, постоје одговори и једних и других да „секс између одрасле особе и детета нема последица по дете“¹⁰ и „ако је дете сексуално зрело, у реду је да одрасла особа има секс са њом/њим“¹¹. Млади јасније од родитеља препознају да су учиниоци сексуалног насиља најчешће особе мушког пола. Родитељи у знатној мери не препознају девојчице као главне мете учинилаца. У ставовима је, ипак, високо изражена **спремност** да се насиље пријави (родитељи 91,6%; млади 83,4%), док резултати упитника говоре да је тек у 7,1% случајева такво насиље и пријављено. Дакле, спремност за пријављивање је декларативна. У врло високом проценту, и млади и родитељи се слажу да „о теми сексуалног злостављања деце треба учити од вртића до факултета да дете препозна насиље и заштити се“.

6 В. Националну студију, стр. 10.

7 Укупно је 1039 младих у средњим школама и 532 родитеља деце из основних школа попунило скалу ставова (Национална студија, 2015: 78).

8 Деца се апсолутно слажу са овим ставом у 2,5%, делимично у 11,8%, а не могу да се одреде у 6,6% случајева. Родитељи изражавају знатно мање слагање, ипак 0,8% се апсолутно слаже, 1,5% делимично и 1,1% не може да се одреде (Исто, 2015: 81).

9 Деца имају апсолутно слагање са овом тврдњом у 12,3% случајева, делимично слагање у 31,7%, а 26,1% деце не може да се одреде. Родитељи изражавају апсолутно слагање са овим ставом у 10,6%, делимично у 33,7% случајева, а 15,6% родитеља не може да се одреде (Исто, 2015: 85).

10 Деца имају апсолутно слагање са овим ставом у 4,4% случаја, делимично се слажу у 2,6%, а 6,5% деце не може да се одреде. Родитељи се апсолутно слажу у 3,8% случајева, делимично се слажу у 1,5%, а у 0,6% случајева не могу да се одреде (Исто, 2015: 81).

11 Деца имају апсолутно слагање са овом тврдњом у 5,6% случајева, делимично се слажу у 11,5%, а не могу да се одреде у 14,9% случајева. Родитељи се апсолутно слажу у 2,3% случајева, делимично у 2,5%, а не могу да се одреде у вези са овом тврдњом у 3,2% случајева (Исто, 2015: 85).

Кључно је спречити сексуално насиље према деци

Две комплементарне области деловања образовно-васпитних установа јесу: 1) превенција сексуалног насиља према деци у образовно-васпитној установи и 2) заштита и подршка за децу која су била изложена искуству сексуалног узнемиравања, злоупотребе или злостављања од стране одрасле особе, посебно ако је она запослена у школи или повезана са образовно-васпитним радом.

1. Стварање сигурног и подстицајног окружења за сву децу

Превенција сваког насиља, укључујући и сексуално насиље према деци, мора бити основни задатак образовно-васпитних установа, као и друштва у целини, јер је то и формална (законска) обавеза. То подразумева **информисање и учење деце** о теми сексуалног насиља у целокупном систему образовања и васпитања (од вртића, преко основног, средњег и високошколског нивоа), што је у складу са принципима и циљевима, општим исходима и стандардима образовања и васпитања¹² у оквиру развојних програма школе и наставних програма и планова (обавезних и изборних предмета), факултативних наставних предмета, васпитних програма рада (у школама са домом ученика), слободних активности и сарадње са заједницом. Превенција подразумева и **оснаживање детета** да препозна ризике и пријави свако сексуално узнемиравање и насиље.

Нужна претпоставка превентивног рада са децом јесте одговарајуће **знање одраслих** о теми сексуалног насиља према деци. Превентивне активности школе подразумевају и **информисање свих запослених** у њој о томе да је насиље (сексуално и свако друго) према детету/ученику или ученици **забрањено**. Нарочито треба истаћи да било какав вид избегавања одговорности одраслих, попут нормализовања, умањивања или негирања у вези са било којим актом насиља према детету/ученику или ученици **није примерен**. Када је реч о сексуалном насиљу, постоји склоност да се радње као што су ласцивно коментарисање, шале сексуалне природе, сексуализовани погледи и гестикулација, добацивање, слање порука и слично, не третирају као „озбиљни“ облици сексуалног злостављања. У школи су таква понашања одраслих према деци неприхватљива, односно забрањена. Она не могу бити „испровоцирана“ понашањем или изгледом детета (нпр. начином облачења¹³), нити се запослени у школи или одрасли могу позивати на сагласност детета/деце за такво понашање. То значи да је неприхватљиво било какво окривљавање деце/жртава јер је одговорност за учињено искључиво на одраслима.

Важно је да превентивне активности које спроводи образовно-васпитна установа **буду системске природе и континуиране** и да у њих буду укључени наставнице/наставници, одељењске старешине, стручна служба, тим за заштиту ученика од злостављања, занемаривања и насиља, али и сарадници/сараднице изван школе (из надлежних институција или специјализованих организација за заштиту од насиља) које/који имају **одговарајућа знања** о теми сексуалног насиља према деци.

.....
12 Закон о основама система образовања и васпитања, *Службени гласник РС*, бр. 88/2017.

13 Било би важно да сви наставници/-е усвоје став да облачење, посебно девојчица, нема никакве везе са сексуализованим понашањем одраслих према деци, односно сексуалним узнемиравањем и злостављањем деце. Ученици и ученице треба да поштују правила школе у вези са облачењем (уосталом, као и наставнице и наставници), али телесни изглед или одећа никада нису **ни узрок ни повод** за недопустиво понашање наставника/наставница и другог школског особља или сарадника/сарадница изван школе.

Шта сви ученици треба да знају о сексуалном насиљу према деци?

- Најпре мора бити доступна информација о томе шта се све сматра сексуалним насиљем, и то навођењем конкретних радњи¹⁴ и идентификацијом најчешћих учиниоца сексуалног насиља и разлога због којег су деца (лаке), „мете“, укључујући и информацију о родном карактеру ових дела (девојчице и девојке су у већем ризику).
- Неопходно је информисати ученике о распрострањености сексуалног узнемиравања, насиља и експлоатације деце, као и о последицама ове појаве.
- Потребно је пружити информацију о забрани сексуалног узнемиравања, насиља и експлоатације деце (деца су особе до 18 година) од стране одраслих (односно особе која је више од 2 године старија од детета).
- Ученике треба информисати о типичним предрасудама у вези са сексуалним насиљем према деци и начином како оне утичу на жртве, учиниоца насиља и друштвену реакцију на сексуално насиље према деци.
- Морају бити доступни подаци о интервенцији, односно о надлежностима институција (полиције, тужилаштва, суда, центра за социјални рад), као и о улози школе у случају сумње или сазнања да је дете/ученик жртва сексуалног насиља (информације о унутрашњим процедурама и поступцима, особама од поверења, механизмима заштите, врстама подршке које дете добија).

Да би запослени у школи учествовали у планирању и спровођењу превенције насиља и сексуалног насиља према деци/ученицама/ученицима, нужно је да **имају одговарајућа знања** о тој теми, као и да **немају предрасуде** и стереотипна мишљења, која су широко распрострањена у нашем друштву и култури.

Бројни су начини на које се могу организовати превентивне активности у школи у вези са темом сексуалног насиља према деци/ученицима, а овде су истакнуте „кључне тачке“:

- **„Снимање стања“**: На почетку, било би важно спровести тзв. „снимање стања“, обично у форми анонимног анкетирања што већег броја ученица/ученика свих разреда (или на други начин који омогућава ученицима да слободно изразе своје мишљење, ставове, питања или да изнесу искуства); питања треба да су јасна и конкретна¹⁵;
- **Заједничко планирање**: Након анализе одговора потребно је **у сарадњи** са ученицама/ученицима, наставницама/наставницима, родитељима и другим сарадницама предложити и осмислити програм превентивних активности који одговара добијеним подацима, односно стању и потребама ученица/ученика школе;
- **План активности** – садржи шта све школа планира да уради како би спречила да се насиље деси, створила сигурно и подстицајно окружење, неговала поштовање и поверење између деце/ученика и ученица и запослених у школи, и пратила ефекте превентивних активности.
- **Информисање свих**: Школа организује информисање свих запослених, деце/ученика и ученица и родитеља (1) о забрани свих видова насиља, укључујући сексуално узнемиравање и злостављање, (2) о законским решењима, (3) о садржају Правилника о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање¹⁶, односно о процедурама за пријављивање сумње

14   Списак конкретних радњи сексуалног насиља се налази у Посебном протоколу за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама (Министарство просвете, 2007) и у Приручнику за примену Посебног протокола (Министарство просвете, 2010), али и у већ помињаној Националној студији о друштвеном проблему сексуалног злостављања деце у Републици Србији.

15   Погледати примере у Националној студији о друштвеном проблему сексуалног злостављања деце у Републици Србији.

16   Службени гласник РС, бр. 30/2010.

или дела насиља. Информације треба да су јасне, доступне, у писаној форми (постери, панои, школске новине, веб-страница школе и сл.), постављене и на места у којима ученице/ученици могу да их прочитају у поверљивој форми (нпр. на унутрашњој страни врата тоалета), али и да усмено комуницирају о њима (на састанцима, радионицама, панел дискусијама, одељењским часовима, ученичком парламенту). Треба имати у виду да је важно да у све превентивне активности ученици/ученице треба да буду **активно укључени**.

- **Стицање знања:** Наставнице/наставници, одељењске старешине и стручни сарадници имају обавезу да изаберу одговарајуће садржаје и начине рада у оквиру редовне наставе као и других школских активности како би деца/ученици стекла квалитетна знања и вештине, формирала одговарајуће вредносне ставове и имала одговарајуће понашање.
- **Улога вршњака:** Да подсетимо, средњошколци/средњошколке се о искуству насиља, укључујући и сексуално насиље, најчешће поверавају својим вршњацима¹⁷. Због тога је информисање ученица/ученика о сексуалном насиљу од кључне важности за превенцију, али и за подршку жртвама.

2. Интервенције у случају сумње или сазнања да се сексуално насиље десило или дешава

Добро организована интервенција у случају сумње или сазнања да се сексуално насиље према ученици/ученику десило или дешава такође представља превенцију насиља¹⁸.

Школа је одговорна да организује и спроведе следеће активности¹⁹:

- Ученицама/ученицима треба на једноставан и јасан начин **објаснити** унутрашње поступке и процедуре у случају сумње или сазнања о сексуалном узнемиравању или сексуалном насиљу, за све три ситуације: а) сексуално насиље од стране вршњака, б) сексуално насиље од стране одрасле особе запослене у школи (што укључује и све одрасле особе у контакту са децом у вези са образовно-васпитним активностима, без обзира на то да ли се оне изводе у школи), или в) сексуално насиље од стране одрасле особе изван школе (што укључује и родитеље и друге одрасле у приватном или јавном окружењу детета). Треба обратити пажњу да је **процедура различита** када се насиље дешава од стране вршњака, одрасле особе из школе или одрасле особе изван школе, али је прописана интервенција школе обавезна у све три ситуације.
- Школа је дужна да створи **атмосферу поверења** (да ученици/ученице знају коме могу да се повере) и **поверљивости података** (да ученици/ученице знају да ће информације које саопштавају представницима школе бити пажљиво третиране), као и општу атмосферу „нулте толеранције“ на сваки вид насиља према деци/ученицима и ученицама.
- Представници школе морају да воде рачуна о **ограничењима поверљивости** (обавези пријављивања сваке сумње или сазнања о насиљу према деци/ученицима или ученицама) и да о томе јасно информишу дете / ученика или ученицу које је саопштило информацију о злостављању, а посебно морају да воде рачуна о **безбедности** детета/ученика или ученице пошто се насиље обелодани (када се информација пренесе надлежнима у школи и институцијама изван школе).

17 То потврђују и подаци Националне студије о друштвеном проблему сексуалног злостављања деце у Републици Србији, али и подаци анкетирања о доживљају безбедности код младих током спровођења активности на пројекту „Нулта толеранција на родно засновано насиље“. Нажалост, наставници и школа у доживљају младих не заузимају истакнуто место у обезбеђивању безбедности, али такво стање свакако може да се мења.

18 Детаљан приказ законских решења в. у ПРИЛОГУ бр. 3.

19 За опис надлежности школе коришћено је и Мишљење Заштитника грађана у поступку контроле правилности и законитости рада школа у случају пријаве сумње на сексуално узнемиравање ученица од стране наставника, доступно на следећој адреси: <http://www.ombudsman.rs/index.php/2012-02-07-14-03-33/5161-n-dl-zni-nisu-pr-duz-li-r-p-v-d-pri-v-uc-ni-d-su-d-ziv-li-s-su-ln-zl-s-vlj-nj-zl-up-r-bu-i-uzn-ir-v-nj-d-s-r-n-n-s-vni>

- Школа је дужна да **пружи подршку** детету/ученику или ученици кад год посумња да постоји насиље (да подржи дете/ученика или ученицу да га обелодани), као и да пружа подршку детету од тренутка саопштавања током свих поступака које ће предузети школа и надлежне институције изван ње. Дете/ученик или ученица у тим поступцима не сме бити излагано (поновној) **трауматизацији** (разговором о догађају већи број пута у неодговарајућим околностима или пред особама које немају специјализована знања и/или лиценце) и (поновној) **виктимизацији** (неодговарајућем, нестручном, деградирајућем или насилном опхођењу одраслих који учествују у поступцима).
- Важно је да школа развије **добре сарадничке релације** са надлежним институцијама које чине „спољашњу заштитну мрежу“ (са центром за социјални рад, полицијом, јавним тужилаштвом) и да искористи ресурсе других актера у заједници (укључујући специјализоване организације које се баве заштитом од насиља).
- Школа треба да осигура да запослени, а посебно представници/представнице стручних служби и тима за заштиту ученика од злостављања, занемаривања и насиља имају **одговарајућу** осетљивост и знање о насиљу, укључујући **специфична** знања о сексуалном насиљу према деци. Школа је обавезна да предузме **мере** из своје надлежности према запосленим и ангажованим лицима у образовно-васпитним установама за које се сумња или постоји сазнање да су учинили било које дело сексуалног узнемиравања и сексуалног насиља према ученици/ученику. Мере из своје надлежности предузимају и органи изван школе којима је сумња или насиље пријављено.

Обавезна школска процедура

*Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање*²⁰ прописује обавезну процедуру, а овде ће бити наглашена нека од важних питања организовања заштите ученица/ученика када постоји сумња или је извршено сексуално узнемиравање или насиље **од стране запослених и свих лица која учествују у образовно-васпитном раду**.

- Иако су радње насиља у Правилнику о протоколу поступања школе описане у три нивоа, што утиче на начин и врсту интервенције, када је реч о сексуалном узнемиравању или насиљу одраслих према деци, оно је **забрањено** у било којој форми, те би интервенција требало да следи **процедуру за насиље трећег нивоа**. Наставници и запослени у школи, као и сва одрасла лица изван школе која су ангажована у извођењу образовно-васпитног рада, имају позицију **ауторитета и моћи** према ученицима/ученицама, често и позицију **поверења**, због чега није дозвољена сексуална злоупотреба на било ком нивоу. Дакле, положај ученица/ученика када злоупотребу врше наставници или запослени у школи посебно је осетљив јер се они налазе у **подређеној и зависној** позицији. Када је у питању сексуално узнемиравање и злостављање, које је високо табуизовано, ученице могу имати велику непријатност, збуњеност или страх да га обелодане, бојазан од окривљавања, осуде или социјалне изолације.

- Ако се сексуално узнемиравање или насиље **дешава** у школи (постоји непосредно сазнање или информација), оно мора бити **одмах заустављено** (мора се прекинути такво понашање, без изузетка). Ако постоји **сумња** да се такво понашање дешава, оно мора бити **пријављено директору школе**. Истовремено са пријавом директору школе, сексуално насиље одраслог према детету треба **пријавити** и другим надлежним институцијама, пре свега основном јавном тужилаштву (или полицији, која ће обавезно информацију пренети основном јавном тужилаштву, а када је дете у питању, и центру за социјални рад). Основно јавно тужилаштво ће размотрити да ли је учињено кривично дело, односно да ли има основа за покретање кривичноправних поступака. У случају да је одрасла особа која је учинила или се сумња да је учинила сексуално насиље према детету њен/његов родитељ, старатељ или члан/-ица породице, пријава се **обавезно** упућује и локалном центру за *социјални рад*, који има надлежности у заштити права детета и у надзору над вршењем родитељских права. Поступак који се води у школи није условљен нити ограничен вођењем поступака других надлежних органа. То значи да, чак и ако основно јавно тужилаштво утврди да нема основа за вођење кривичног поступка, школа мора **до краја спровести** поступак утврђивања онога што се десило (не сме га обуставити) и уколико је сумња или дело потврђено, мора предузети одговарајуће (дисциплинске) мере, у складу са *Законом о основама образовања и васпитања*²¹. Све мере које школа предузима требало би да омогуће не само тренутни прекид сексуалног узнемиравања и/или злостављања, већ и **безбедност** за ученике/ученице који су таквим радњама били изложени, као и за све друге ученике у школи, и **спречавање понављања** сексуалног насиља. Мере које школа предузима морају, такође, да спрече утицај на ученицу/ученика приликом исказивања мишљења, саопштавања о искуствима, давања исказа, писане изјаве и сл.
- Да би се **избегла** секундарна трауматизација и виктимизација, што је обавеза сваке институције у поступцима утврђивања и заштите од насиља, важно је да школа обезбеди да **разговор** са дететом (прикупљање информација) обави професионалац који је **обучен** за тему (пол особе која разговара са дететом о сумњи или искуству сексуалног узнемиравања или насиља често није небитан – препоручује се да особе женског пола разговарају са жртвама женског пола). **Иста особа** из школе, ако је то могуће, треба да води све разговоре са дететом. **Број разговора** треба да је ограничен на најмању могућу меру²². **Простор** у којем се води разговор мора бити одговарајући (без ометања, без присуства особа које не треба да буду укључене, уз атмосферу која омогућава поверавање и добијање подршке). Дете има право да разговор обави у пратњи **одрасле особе коју само изабере**, у коју има поверења, или у присуству свог правног заступника. Ако је родитељ, старатељ или члан породице учинилац сексуалног насиља према детету, или се сумња да јесте, школа не обавештава и не позива родитеља. И у тој ситуацији дете бира одраслу особу од поверења, а школа позива центар за социјални рад – орган старатељства. Правилник о протоколу прописује да дете/ученик даје **изјаву** о насиљу, злостављању и занемаривању директору школе у присуству родитеља, осим ако је родитељ спречен (а треба додати и ако би присуство родитеља угрозило безбедност детета). Школа је дужна да поступа ефикасно и да обезбеди поверљивост и заштиту личних података детета.

.....
 21 Службени гласник РС, бр. 88/2017.

22 Треба имати у виду да ће дете/ученица/ученик морати да даје изјаву о догађају не само у школи, већ и пред другим надлежним органима. Ниједан од тих разговора, односно белешке, неће моћи да се користе као докази у судском поступку. Имајући у виду ту околност, школа би требало да, по сазнању или сумњи на сексуално насиље, обавести надлежни центар за социјални рад и предложи да се направи **стратегија** деловања у сарадњи са полицијом и надлежним тужилаштвом (в. о групи за координацију и сарадњу у прилогу о Закону о спречавању насиља у породици – улога образовно-васпитних установа). Резултат договора служби требало би да буде решење да се изјава детета/ученице/ученика узме у присуству стручних и сертификованих особа, у одговарајућем простору и уз одговарајуће снимање или путем видео линка, што би се касније могло користити у фази истраге и прикупљања доказа.

- Када је потврђена сумња да је извршено сексуално узнемиравање или злостављање детета од стране запосленог, **активности предузима директор школе**, у сарадњи са тимом за заштиту ученика/ученица од насиља, занемиривања и злостављања. Директор школе предузима мере које прописује *Закон о основама образовања и васпитања* према наставнику или запосленом у образовно-васпитној установи који је учинио сексуално узнемиравање или насиље према детету/ученику или ученици. Истовремено, одговоран је и за предузимање мера заштите и подршке према детету, што укључује израду **оперативног плана заштите**, за конкретну ситуацију, за дете/децу која су била изложена насиљу, као и за сву децу која су сведочила таквом насиљу, у складу са Правилником о протоколу поступања (то се односи на насиље другог и трећег нивоа, али је препорука да се план заштите донесе и код насиља првог нивоа, ако је учинилац запослени у школи или пунолетни ученик/ученица, односно одрасла особа изван школе). Директор је, такође, дужан да о насиљу (на трећем нивоу) **обавести** Министарство просвете, односно надлежну школску управу, у року од 24 сата (пре тога треба да обави разговор са родитељима, осим ако такав разговор није у најбољем интересу детета).
- Школа је дужна да **прати ефекте предузетих мера** како би проверила да ли су оне довеле до жељеног резултата, који подразумева да је заустављено насиље, спречено његово понављање, да је дете безбедно, да је омогућен опоравак детета које је било изложено насиљу (да стручна особа са њим разговара и да му пружа стручну подршку). У случају да мере нису довеле до резултата, школа мора да планира друге и даље мере, те да затражи помоћ других (специјализованих) институција. Требало би да ефекте предузетих мера прате и надлежне службе (укључене у случај) и Министарство просвете²³.

.....

23 У Мишљењу Заштитника грађана наводи се и да **неизвршавање** законских обавеза и овлашћења од стране руководиоца установе образовања и васпитања захтева да органи управљања преиспитају избор руководиоца, односно да предузму мере како би се поступање установе којом управљају вратило у законите оквире. Посебну одговорност има орган управљања у случају када је незаконитим и неправилним радом повређено право ученика, чији најбољи интереси морају да буду од примарног значаја приликом доношења одлука органа установе. **Надзорни и инспекцијски** просветни органи треба да буду прва линија одбране од незаконитог и неправилног поступања установа образовања и васпитања, нарочито када је реч о кршењу права детета и ученика. Ефикасност установа образовања и васпитања у заштити ученика од насиља директно је пропорционална ефикасности механизма инспекција и надзора и делотворности мера предузетих према установама које не извршавају своје законске обавезе у заштити ученика од насиља.

ДИГИТАЛНО НАСИЉЕ ПРОТИВ ЖЕНА И ДЕВОЈЧИЦА

Марина Илеш

Дигитално насиље је родно обојено

Према извештају Европског женског лобија (European Women's Lobby, 2017a; у даљем тексту – Извештај)¹, дигитално насиље се често у медијима и кампањама подизања свести приказује као родно неутрално. Уколико се занемаре вишеструки фактори који утичу на појаву насиља, стиче се (погрешна) слика да је дигитално насиље неутрално у смислу да на једнак начин утиче на кориснице/-ке интернета без обзира на њихов пол/род. Иако је тачно

да и жене и мушкарци пријављују изложеност насиљу, подаци указују на то да су жене и девојчице, за разлику од мушкараца, најчешће жртве насиља на интернету. Оне трпе најдрастичније видове насиља и највише су погођене последицама овог типа насиља.

Подаци прикупљени на основу Извештаја (European Women's Lobby, 2017a:5–7) указују на то да за жене широм света постоји 27 пута већа вероватноћа да буду жртве насиља на интернету. Поред тога што постоји изразита несразмера за жене и мушкарце (узраста од 18 до 24 године) у погледу степена ризика од изложености насиљу на интернету, жене су у већини и када је реч о жртвама најдрастичнијих видова насиља, попут прогањања и сексуалног узнемиравања. Исто тако, подаци указују и на то да су жене и девојчице најчешће жртве тзв. „осветничке“ порнографије, која је настала без пристанка свих укључених страна. Коначно, поред жена и девојчица у општем смислу, важно је нагласити да су дигиталном насиљу посебно изложене жене које изражавају своје ставове у јавности на интернету (представнице академске заједнице, политичарке, жене на високим функцијама), као и активисткиње организација које се залажу за родну равноправност и права жена.

Наведени Извештај указује на то да се насиље на интернету може поделити у две групе:

1. **вербално насиље** – које укључује сексизам и говор мржње, уцене, претње смрћу, силовањем, мучењем;
2. **насиље коришћењем визуелних средстава** – које подразумева фотографисање и постављање фотографија без сагласности, претње графичким средствима и освету објављивањем порнографског садржаја.

На потребу да се појава насиља над женама и девојчицама темељније истражи указују и следећи подаци из Извештаја (European Women's Lobby 2017a: 5):

- у Европи је девет милиона девојчица до своје 15. године имало искуство извесног вида дигиталног насиља;
- један од пет тинејџера/-ки у Европи постане жртва сајбер-силеџија, при чему су девојчице изложене већем ризику;
- у 2014. години 87% пријављених фотографија сексуалног злостављања деце биле су слике на којима су биле девојчице.

.....
1 https://www.womenlobby.org/IMG/pdf/hernetherrights_report_2017_for_web.pdf

Подаци из истраживања у Србији

Истраживање *Коришћење дигиталне технологије, ризици и заступљеност дигиталног насиља међу ученицима у Србији* (Попадић и Кузмановић, 2013)² показује да преко 90% испитаних ученика/-ца користи рачунар, а интернет не користи само 3% средњошколаца/-ки. Чак 90% средњошколаца/-ки свакодневно приступа интернету, а 92% наведене популације има профил на некој од социјалних мрежа. Девојчице чешће од дечака користе интернет за учење, док су све остале активности учесталије код дечака (преснимавање, играње игрица, сурфовање, посећивање блогова и форума, комуникација мејловима и четовима). Резултати истог истраживања указују и на то да је 84% средњошколаца у претходних годину дана бар једном било изложено неком од ризика на интернету. Као основни облици ризичног понашања истичу се дељење личних података, комуникација и сусрети са непознатим особама, при чему су у ризичну комуникацију чешће укључени дечаци. Подаци добијени у овом истраживању показују и да су старији ученици и девојчице заинтересованији да се информишу о ризицима на интернету и начинима заштите у односу на млађе ученике и дечаке. Чак две трећине средњошколаца укључених у истраживање изјавило је да је бар једном доживело неки облик дигиталног насиља. Највећи број средњошколаца/-ки био је изложен узнемиравању телефонским позивима, узнемиравању СМС порукама и узнемиравању на социјалним мрежама. У таквим ситуацијама се ученици/-е највише обраћају за помоћ својим вршњацима, затим родитељима, а веома ретко наставницима. Подаци такође показују да су дигиталном узнемиравању нешто више склони дечаци и слабији ученици. Испитивани родитељи и наставници слажу се у својим проценама важности улоге школе у превенцији и решавању проблема дигиталног насиља, али и у ставу да сама школа не може много да учини у погледу решавања овог проблема, већ да је неопходна координирана активност свих учесника у образовном процесу.

Истраживање о нивоу свести о потенцијалним интернет ризицима и злоупотребама међу родитељима деце узраста од 8 до 17 година (УНИЦЕФ, 2016)³ показује да је страх од контакта са непознатим особама и страх од сексуалног узнемиравања у већој мери присутан код родитеља женске деце него код родитеља мушке деце. Поред тога, исто истраживање је показало да се комуникација са децом у вези са ризицима и опасностима на интернету знатније интензивира након 9. године дечијег узраста, а онда њен интензитет благо опада након 15. године. Такође се констатује да је интензитет комуникације о интернет ризицима између родитеља и деце нешто истакнутији када су у питању женска деца, као и у породицама са родитељима вишег образовног статуса. Наводи се и то да је 78,8% родитеља исказало уверење да је њихово дете довољно опрезно и компетентно да препозна потенцијалне ризике на интернету, при чему је у извесном степену веће поверење родитеља женске деце и деце старијег узраста. Доминантан број родитеља деце (скоро 90%) обухваћеног узраста има развијено уверење да би се њихова деца, када би се суочила са непријатним и узнемирујућим интернет садржајем или ситуацијом, обратила управо њима за помоћ и подршку, што није утврђено у истраживању о коришћењу дигиталне технологије (Попадић и Кузмановић, 2013). Овде треба додати и податак да тек нешто више од 50% родитеља користи неки од механизма надзора интернет садржаја и комуникације мобилним телефоном које прате или реализују њихова деца. На основу налаза истраживања о нивоу свести родитеља, закључује се да постоји јасна потреба родитеља да се у овај процес у знатно већој мери укључе образовне институције које би у овом домену, како се истиче, требало да имају додатни васпитни и едукативни карактер – не само у односу на њихову децу већ и у односу на њих саме.

2 <http://sbn.mpn.gov.rs/clientpub/uploads/Digitalno%20nasilje-Izvestaj%202013.pdf>

3 <http://www.unicef.rs/files/Istrazivanje%20o%20nivou%20svesti%20roditelja%20o%20rizicima%20od%20zloupotrebe%20dece%20na%20internetu.pdf>

Типови насилника на интернету

На основу података о дигиталном насиљу над женама и девојчицама, Европски женски лоби припремио је збирку материјала како би се повећао степен информисаности о овом виду насиља. У оквиру овог материјала, на основу прикупљених информација, дефинисано је 12 типова насилника на интернету (European Women's Lobby, 2017b)⁴, са фокусом на тактикама које користе и специфичном простору на интернету где их корисници могу срести. Аутономни женски центар превео је овај материјал у жељи да допуни информације које су у оквиру пројекта „Нулта толеранција на родно засновано насиље“ стављене на располагање младима, родитељима и наставницима⁵. Наведене информације могу бити користан ресурс у планирању и реализацији превентивних активности школе у домену спречавања родно заснованог и дигиталног насиља. Овај садржај могао би се укључити у активности школе на следеће начине:

- наставнице/-и информатике могу да укључе информације о ризицима на интернету, о заштити личних података на њему, као и о реаговању у случајевима дигиталног насиља;
- разредне старешине могу да покрену дискусију о типовима насилника на интернету и о стратегијама заштите и видовима подршке жртвама овог вида насиља;
- школа може упознати родитеље на родитељским састанцима или седницама Савета родитеља са ризицима од дигиталног насиља и пружити основне информације о начинима заштите (родитељи који раде у области информационо-комуникационих технологија могли би се укључити у активности тако што би упутили ученице/-ке у видове заштите од дигиталног насиља).

У наставку текста следи опис насилника на интернету:

1. **ТРОЛ (енгл. troll)**
Тактика: напада жене које на интернету изразе своје мишљење.
Где ћемо га најчешће срести? У секцијама за коментаре, у причаоницама (chatrooms), на форумима.
2. **РЕГРУТЕР (енгл. recruiter)**
Тактика: користи нове технологије да намами своје жртве, прода их и присили на проституцију.
Где ћемо га најчешће срести? На сајтовима за продају, тематским платформама, друштвеним мрежама, на апликацијама за комуникацију.
3. **ВРШЊАЧКИ САЈБЕР СИЛЕЦИЈА (енгл. cyberbully)**
Тактика: континуирано шаље злонамерне поруке и шири трачеве како би осрамотио и понижио.
Где ћемо га најчешће срести? На друштвеним мрежама и апликацијама за комуникацију.

⁴ https://www.womenlobby.org/IMG/pdf/hernetherrights_resource_pack_2017_web_version.pdf

⁵ Путем сајта www.mogudanecu.rs

- .....
4. **САЈБЕР ПРОГОНИТЕЉ** (енгл. *cyberstalker*)
Тактика: шпијунира, фиксира се и прикупља информације о женама на интернету како би их застрашио и уцењивао.
Где ћемо га најчешће срести? На друштвеним мрежама.
- .....
5. **ПОРНО ОСВЕТНИК** (енгл. *revenge pornographer*)
Тактика: поставља приватне фотографије или снимке сексуалне природе како би осрамотио и понизио жртву. Овакво понашање је, обично, наставак насиља из партнерског односа.
Где ћемо га најчешће срести? На друштвеним мрежама.
- .....
6. **НАСИЛНИК ИЗА ФОТОАПАРАТА** (енгл. *creepshotter*)
Тактика: фотографише жене и девојке без њиховог пристанка и објављује фотографије на интернету.
Где ћемо га најчешће срести? У јавном простору, на тематским сајтовима, друштвеним мрежама, на Reddit-у.
- .....
7. **ЗЛОНАМЕРНИ ПРОПАГАНДИСТА** (енгл. *malicious distributor*)
Тактика: користи нове технологије и алате пропаганде како би промовисао насиље над женама или групама за заштиту права жена.
Где ћемо га најчешће срести? На друштвеним мрежама.
- .....
8. **МАСКУЛИНИСТА** (енгл. *masculinist*)
Тактика: негира да постоји системски сексизам, инсистира на „заштити права мушкараца“.
Где ћемо га најчешће срести? На тематским сајтовима, сајтовима женских група, на друштвеним мрежама.
- .....
9. **ИНТЕРНЕТ ПЕДОФИЛ** (енгл. *online groomer*)
Тактика: развија однос са децом на интернету ради увлачења у сексуално злостављање.
Где ћемо га најчешће срести? На друштвеним мрежама, форумима.
- .....
10. **ДОКСЕР** (енгл. *doxxer*)
Тактика: прикупља и на интернету објављује приватне податке да би јавно осрамотио жртву.
Где ћемо га најчешће срести? На профилима његових жртава на друштвеним мрежама, интернет претраживачима.
- .....
11. **ХАКЕР** (енгл. *hacker*)
Тактика: Пресреће приватну комуникацију и размену информација.
Где ћемо га најчешће срести? Било где на интернету.
- .....
12. **МАНИПУЛАТОР СА САЈТОВА ЗА УПОЗНАВАЊЕ**
(енгл. *dating website manipulator*)
Тактика: успоставља контролу над жртвом тако што је заведе на интернету и намами у опасне ситуације.
Где ћемо га најчешће срести? На сајтовима за упознавање, друштвеним мрежама, у причаоницама (енгл. *chatrooms*), на апликацијама за комуникацију.
- .....

Могуће последице дигиталног насиља

Дигитално родно засновано насиље може бити штетно као и физичко насиље над женама. Последице су сличне као и у случајевима узнемиравања или прогањања и могу укључити поремећаје проузроковане стресом, трауму, анксиозност, поремећаје сна, депресију и физички бол (European Women's Lobby, 2017a: 17–18).

Последице дигиталног насиља могу се „прелити“ и у „стварни живот“ (European Women's Lobby, 2017a: 17–18) и могу подразумевати:

- страх за сопствену безбедност у случају организованог узнемиравања;
- изолацију као последицу праћења жена у кући и на послу путем апликација и апарата;
- непостојање безбедног простора за жртву због брзине неконтролисаног ширења личних података и недостатка заштите и због случајева преношења насиља и злостављања уживо.

Могући видови заштите и подршке подразумевају следеће:

- јачати свест и послати јасну поруку да жртва није одговорна за претрпљено насиље⁶;
- пружити жртви подршку кроз активно слушање, упућивање на могуће изворе додатних информација, упућивање на особе од поверења, подстицање формирања групе људи који ће моћи да пружају емотивну подршку жртви;
- избећи сугерисање да се жртва „искључи“ са интернета јер се тиме насиље не зауставља, а жртва се може додатно изоловати;
- користити могућност блокирања оних који упућују насилничке поруке (на платформама као што су Фејсбук или Твитер);
- прикупљати доказе путем сликања екрана (енгл. screenshot) и чувања порука;
- уз сагласност особе која доживљава насиље, обавестити све оне у њеном окружењу који је могу подржати и пружити јој додатне информације (родитељи, наставници);
- обратити се за информације и подршку специјализованим невладиним организацијама које се баве заштитом права на интернету, организацијама за заштиту права деце или за заштиту права жена (нпр. Share Фондација⁷ – невладина организација која се бави заштитом права грађана на интернету и има регистрован посебан центар за превенцију безбедносних ризика у информационим системима онлајн и грађанских медија у Србији (Share CERT), који, између осталог, пружа и услуге форензичке анализе дигиталних доказа и писање кривичних пријава);
- пријавити надлежним органима – Служби за борбу против високотехнолошког криминала Министарства унутрашњих послова⁸ односно Посебном тужилаштву за високотехнолошки криминал Републике Србије (Посебно тужилаштво је надлежно за кривична дела високотехнолошког криминала на подручју целе државе), а имејл је vtk@beograd.vtk.jt.rs⁹;

6 Опис могућих видова заштите делимично се заснива на сугестијама које су наведене у: #HerNetHer Rights Resource Pack on ending online violence against women & girls in Europe, European Women's Lobby, 2017, стр. 10.

7 Адреса сајта је <https://www.sharefoundation.info/sr/>, а имејл адреса info@sharedefense.org. Адреса интернет странице Share CERT-а је: <https://www.sharecert.rs/>, а имејл адреса је info@sharecert.rs.

8 Служба је дужна да поступа и у складу са чланом 30 став 3, тач. 2 и тач. 4 Закона о полицији („Сл. Гласник РС“, број 6/2016, 24/2018 и 87/2018) и то било да је реч о кривичним делима која се гоне по службеној дужности било по приватној тужби. У случају када се дело гони по службеној дужности, прикупљени подаци се достављају Посебном тужилаштву за високотехнолошки криминал, а у случају да је реч о кривичним делима која се гоне по приватној тужби, докази, њихове анализе, криминалистичко форензичка вештачења и други подаци шаљу се приватном тужиоцу.

9 Поред тога, на адресу childprotection@mup.gov.rs Министарства унутрашњих послова Републике Србије могу се пријавити сазнања о сексуалној злоупотреби малолетних лица у порнографске сврхе на интернету.

- сваки облик насиља може се, такође, пријавити на СОС телефонску линију Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, тј. на број 0800/200- 201.

Обавезе школе у вези са заштитом од дигиталног и родно заснованог насиља

Основни документи који се односе на поступање образовно-васпитних установа у случајевима свих облика насиља, укључујући и дигитално насиље, јесу *Закон о основама система образовања и васпитања* („Сл. гласник РС”, бр. 88/2017)¹⁰ и *Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање* („Сл. гласник РС”, бр. 30/10)¹¹. *Закон о основама система образовања и васпитања* у члану 111 забрањује дигитално насиље, а чланом 83 овог закона, као тежу повреду обавеза ученика, дефинише „употребу мобилног телефона, електронског уређаја и другог средства у сврхе којима се угрожавају права других или у сврхе преваре у поступку оцењивања”.

Правилник о протоколу поступања у установи дефинише нивое насиља (три нивоа, при чему први ниво представљају најлакши облици насиља), и у складу с њима обавезе школе у поступању, укључујући и дигитално насиље. Према овом документу електронско насиље и злостављање јесте „злоупотреба информационих технологија која може да има за последицу повреду друге личности и угрожавање достојанства и остварује се слањем порука електронском поштом, СМС-ом, ММС-ом, путем веб-сајта (*web site*), четовањем, укључивањем у форуме, социјалне мреже и сл.”

У публикацији *Дигитално насиље – превенција и реаговање* (Кузмановић и др., 2016) дат је табеларан приказ дигиталног и сексуалног насиља по нивоима и опис интервенција школа у складу са *Правилником о протоколу поступања*.

10 http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovama_sistema_obrazovanja_i_vaspitanja.html

11 http://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik_o_protokolu_postupanja_u_ustanovi.html

Ниво	Електронско (дигитално) насиље	Сексуално насиље
1.	Узнемиравајуће позивање, слање узнемиравајућих порука (СМС, ММС).	Облици сексуалног насиља и злостављања су, нарочито, неумесно, са сексуалном поруком: добацивање, псовање, ласцивни коментари, ширење прича, етикетирање, сексуално недвосмислена гестикулација.
2.	Активности предузима самостално одељењски старешина, наставник/-ца, односно васпитач/-ица, у сарадњи са родитељем, да би се појачао васпитни рад са васпитном групом, одељењском заједницом, групом ученика/-ца и индивидуално.	Оглашавање, снимање и слање видео-снимака, злоупотреба блогова, форума и разговора на чету, снимање појединаца/-нки против њихове воље, снимање камером насилних сцена, дистрибуирање снимака и фотографија.
3.	Активности предузима одељењски старешина, односно васпитач/-ица, у сарадњи са педагогом/-шкињом, психологом/-шкињом, тимом за заштиту и директором/-ком, уз обавезно учешће родитеља, да би се појачао васпитни рад. Уколико појачани васпитни рад није делотворан, директор/-ка покреће васпитно-дисциплински поступак и изриче меру, у складу са Законом.	Сексуално додиривање, показивање порнографског материјала, показивање интимних делова тела, свлачење.
	Снимање насилних сцена, дистрибуирање снимака и фотографија, дечија порнографија.	Завођење од стране одраслих, подвођење, злоупотреба положаја, навођење, изнуђивање и принуда на сексуални чин, силовање, инцест.
	Активности предузима директор/ка с тимом за заштиту, уз обавезно ангажовање родитеља и надлежних органа, организација и служби (центар за социјални рад, здравствена служба, полиција и друге организације и службе). Уколико присуство родитеља није у најбољем интересу ученика/це, тј. може да му/јој штети, угрози његову/њену безбедност или омета поступак у установи, директор/ка обавештава центар за социјални рад, односно полицију. На овом нивоу обавезан је интезиван васпитни рад примерен потребама ученика/це, као и покретање васпитно-дисциплинског поступка и изрицање мере, у складу са Законом. Ако је за рад са учеником/цом ангажована и друга организација или служба, установа остварује сарадњу са њом и они међусобно усклађују активности.	

Табела преузета из: Д. Кузмановић и др., *Дигитално насиље – превенција и реаговање*, Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и Педагошко друштво Србије, Београд, 2016, стр. 46.

За детаљан опис активности школе потребно је консултовати *Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање*.

ЗАКОН О СПРЕЧАВАЊУ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ – УЛОГА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНИХ УСТАНОВА

Тања Игњатовић

Закон о спречавању насиља у породици¹ почео је са применом 1. јуна 2017. године. Он доноси новине у законодавство Србије, има превентивни карактер и уређује спречавање насиља у породици и поступање државних органа и установа у пружању заштите и подршке жртвама насиља у породици (чл. 1) и (чл. 4)². Њиме се уводе хитне мере заштите, процена ризика од понављања насиља, специјализација стручњака у релевантним службама, обавезна сарадња надлежних органа и одговарајућа (јединствена и централна) електронска евиденција о случајевима насиља у породици³. Закон се **не примењује** на малолетна лица која учине насиље у породици (чл. 1).

Хитне мере заштите

Закон даје овлашћење **надлежном полицијском службенику** за насиље у породици да изда наређење којим изриче хитну меру учиниоцу насиља. Да би проценио непосредну опасност од насиља, надлежни полицијски службеник може да у полицијској станици најдуже 8 сати задржи лице за које се сумња да је извршило насиље, или је спремно да га изврши и понови. У том периоду врши се процена ризика и прикупљају се потребна обавештења. **Хитне мере** су: мера привременог удаљавања учиниоца из стана и мера привремене забране учиниоцу да контактира жртву насиља и да јој прилази (чл. 17). Хитне мере **трају 48 сати**. На ове мере не може се изјавити жалба, а оне важе чак и ако учинилац одбије пријем наређења.

Продужене хитне мере заштите

Чим изрекне хитне мере, надлежни полицијски службеник дужан је да наређење о изрицању хитне мере заштите са свим доступним обавештењима достави надлежном јавном тужиоцу, који у року од 24 сата одлучује да ли ће суду да поднесе предлог за **продужење хитних мера на 30 дана** (чл. 18). Суд је дужан да у року од 24 сата, ако установи постојање непосредне опасности од насиља у породици, донесе решење (без одржавања рочишта) за продужење хитне мере (чл. 19). Против решења суда може се поднети жалба вишем суду, у року од три дана. Жалба не одлаже извршење решења (чл. 20).

1 Службени гласник РС, бр. 94/2016.

2 Овај закон примењује се и на сарадњу у спречавању насиља у породици (чл. 24–27) у кривичним поступцима **за кривична дела**: прогањање (члан 138а Кривичног законика – скраћено: КЗ); силовање (члан 178 КЗ); обљуба над немоћним лицем (члан 179 КЗ); обљуба над дететом (члан 180 КЗ); обљуба злоупотребом положаја (члан 181 КЗ); недозвољене полне радње (члан 182 КЗ); полно узнемиравање (члан 182а КЗ); подвођење и омогућавање вршења полног односа (члан 183 КЗ); посредовање у вршењу проституције (члан 184 КЗ); приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетних лица за порнографију (члан 185 КЗ); навођење детета на присуствовање полним радњама (члан 185а КЗ); запуштање и злостављање малолетног лица (члан 193 КЗ); насиље у породици (члан 194 КЗ); недавање издржавања (члан 195 КЗ); кршење породичних обавеза (члан 196 КЗ); родоскврнуће (члан 197 КЗ); трговина људима (члан 388 КЗ); друга кривична дела ако је кривично дело последица насиља у породици.

3 Поред овог Закона, у заштити од насиља у породици **примењују се** и Кривични законик (Службени гласник РС, бр. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14 и 94/16), Закон о кривичном поступку (Службени гласник РС, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014), Закон о парничном поступку (Службени гласник РС, бр. 72/2011, 49/2013 – одлука УС, 74/2013 – одлука УС, 55/2014 и 87/2018), Породични закон (Службени гласник РС, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015) и Закон о полицији (Службени гласник РС, бр. 6/2016, 24/2018 и 87/2018.) као и одговарајући протоколи о поступању стручњака.

Кршење хитних мера

Кршење хитних и продужених хитних мера представља прекршај за који је предвиђена казна затвора до 60 дана, са могућношћу да се поступак води по скраћеној процедури, односно да се казна изврши и пре правоснажности (чл. 36). Закон је прописао и **дисциплинску одговорност** за судије и тужиоце за непоступање у предвиђеним (кратким) роковима (чл. 6). Прописао је, такође, и прекршајну одговорност за стручњаке који не пријаве насиље или сазнање о насиљу, као и за оне који не реагују или опструирају пријављивање или реаговање у случају сазнања о насиљу у породици или о непосредној опасности од њега (чл. 36, ст. 2).

Обавезна специјализована обука

Закон предвиђа да су надлежни полицијски службеници, јавни тужиоци, заменици јавних тужилаца и судије који примењују овај закон дужни да заврше специјализовану обуку (чл. 28).

Евиденција о насиљу у породици

Закон прописује податке који се воде у надлежним државним органима (полиција, јавно тужилаштво, суд и центар за социјални рад). Подаци се воде у електронском облику и чине **централну евиденцију**, коју води Републичко јавно тужилаштво (чл. 32). Надлежни заменик јавног тужиоца има право на приступ свим подацима из централне евиденције (чл. 33). Подаци о личности **штите** се према закону који уређује заштиту података о личности. За прикупљање података садржаних у евиденцијама **није потребан пристап** лица на које се подаци односе (чл. 34).

Одредбе закона битне за образовно-васпитне установе

Обавеза препознавања и пријаве насиља у породици

Закон прописује да **свако мора** да полицији или јавном тужиоцу без одлагања пријави насиље у породици или непосредну опасност од њега. **Сви државни и други органи и установе** надлежне за примену овог закона обавезни су да **неодложно пријаве** полицији или јавном тужиоцу свако сазнање о насиљу у породици или о непосредној опасности од њега. Сви надлежни државни органи (полиција, јавно тужилаштво, суд и центар за социјални рад) дужни су да у оквиру редовних послова препознају насиље у породици или опасност од њега (чл. 13).

Сарадња у спречавању насиља у породици

Закон предвиђа да се сарадња између надлежних државних органа и установа одвија преко лица одређених за везу и групе за координацију и сарадњу. **Лица одређена за везу** именују се у полицијској управи, основном и вишем јавном тужилаштву, основном и вишем суду и центру за социјални рад. Она су дужна да **свакодневно размењују** обавештења и податке битне за спречавање насиља у породици⁴ (чл. 24). Закон предвиђа и обавезу надлежних државних органа и установа⁵ **да у првом контакту** са жртвом насиља у породици или жртвом кривичног дела из овог Закона дају жртви

4 Спречавање насиља обухвата откривање, гоњење и суђење за кривична дела одређена овим законом и податке битне за пружање заштите и подршке жртвама насиља.

5 Државни органи надлежни за примену овог закона јесу полиција, јавна тужилаштва, судови опште надлежности и прекршајни судови и центри за социјални рад, као установе, укључујући и друге установе у области дечје, социјалне заштите, **образовања, васпитања** и здравства (чл. 7).

потпуна обавештења о органима, правним лицима и удружењима који пружају заштиту и подршку жртвама на начин и на језику који жртва насиља разуме.

Група за координацију и сарадњу образује се на подручју сваког основног јавног тужилаштва. Групу чине именовани представници основног јавног тужилаштва, полицијских управа и центара за социјални рад, а председава заменик основног јавног тужиоца (чл. 26). Група **разматра сваки случај насиља** у породици који није окончан правоснажном судском одлуком и случајеве у којима треба да се пружи заштита и подршка жртвама насиља. Састанци се одржавају најмање једном у 15 дана (чл. 25). Састанцима **могу**, по потреби, **присуствовати** представници образовних, васпитних и здравствених установа, Националне службе за запошљавање, представници других правних лица и удружења и појединци који пружају заштиту и подршку жртвама (чл. 25).

Индивидуални план заштите и подршке жртви

Група за координацију и сарадњу израђује индивидуални план који садржи целовите и делотворне мере заштите и подршке жртви, али и другим члановима породице којима је потребна подршка. У изради индивидуалног плана заштите и подршке **учествује и жртва** ако то жели и ако то дозвољава њено емотивно и физичко стање. У индивидуалном плану заштите и подршке жртви наводе се **извршиоци** конкретних мера и **рокови** за њихово предузимање, као и **план праћења** и **процене** делотворности планираних и предузетих мера (чл. 31).

Казнене одредбе

Новчаном казном од 50.000 до 150.000 динара казниће се за прекршај **одговорно лице** у државном и другом органу, организацији и установи које полицији или јавном тужиоцу неодложно **не пријави**, **не реагује** на пријаву или **опструира** пријављивање или реаговање на свако сазнање о насиљу у породици или о непосредној опасности од њега (чл. 36, ст. 2).

Инфографик:

Нумерички показатељи примене Закона о спречавању насиља у породици у Србији у првих шест месеци примене⁶

25.488

укупни број случајева насиља које су разматрале групе за координацију⁷
у распону од

2.430

(јун 2017.)

4.129

(нов 2017.)

случајева месечно.

9.339

укупни број полицијских хитних мера – забране контактирања и приласка жртви
у распону од

1.113

(јун 2017.)

1.541

(дец 2017.)

забрана месечно.

4.464

укупни број полицијских хитних мера – удаљења учиниоца из куће/стана
у распону од

529

(сеп 2017.)

734

(дец 2017.)

удаљења месечно.

⁶ Подаци из: Игњатовић, Т. и В. Мацановић, (2018). Изазови у примени новог Закона о спречавању насиља у Србији (стр. 52-53), *Темид*, 22(1), 41-66.

⁷ Укупни број случајева је композитни број који садржи: број новопријављених случајева насиља, број „текућих“ случајева насиља (који су раније пријављени, али се поново разматрају на састанку групе за координацију, или зато што се прати план мера или због понављања насиља) и број предлога мера за окончање случаја (односи се на разматрање случајева насиља чије процесуирање дуго траје без коначног решења, односно донете мере или пресуде).

8.579

укупни број усвојених продужених (30 дана) хитних мера (суд)
у распону од

1.042

(сеп 2017.)

1.382

(дец 2017.)

продужених хитних мера месечно.

724⁸

укупни број прекршаја хитних или продужених хитних мера
у распону од

87

(јун 2017.)

145

(авг 2017.)

прекршаја месечно.

5.599

укупни број израђених индивидуалних планова заштите и подршке жртви
у распону од

597

(јун 2017.)

997

(нов 2017.)

планова месечно.

Исти трендови настављени су и током 2018. године.⁹

⁸ Приказани укупни број мањи је за број прекршаја који су учињени у јулу 2017. јер је тај податак изостао у извештају МУП-а.

⁹ Извештаји о примени Закона о спречавању насиља у породици у Србији, које периодично израђује Аутономни женски центар, могу се наћи на овој адреси: <https://www.womenngo.org.rs/resurs-centar>.

Поступање образовно-васпитне установе

Поступање образовно-васпитне установе према Закону о спречавању насиља у породици ближе је регулисано **Правилником о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање (у даљем тексту: Правилник)**¹⁰. Овај акт регулише начин поступања образовно-васпитне установе у случајевима када је дете/ученик изложено насиљу или постоји сумња да је изложено насиљу од стране **одрасле** особе која **није запослена у установи** (ситуација бр. 3 у Протоколу), што се односи и на **родитеље и друге чланове породице**. У Правилнику се наводи да је **свака** особа која има сазнање о насиљу, злостављању и занемаривању детета обавезна да реагује према процедури која је Правилником описана. Имајући у виду одредбе Закона о спречавању насиља у породици, поступање образовно-васпитне установе обухвата следеће радње:

1. Препознавање и пријављивање насиља у породици

Закон налаже да се полицији и јавном тужиоцу без одлагања пријави свако сазнање о насиљу у породици или непосредна опасност од њега (чл. 13). Као што је наведено, Закон предвиђа обавезу пријављивања насиља у породици, као и казну за одговорно лице органа који има сазнање, а не пријави насиље у породици. Требало би имати у виду да је **непрепознавање** насиља или **избегавање реаговања** наставника на насиље којем је изложен ученик **облик занемаривања** детета/ученика.

До сазнања о насиљу у породици представници школе долазе **опажањем** (препознавањем спољашњих знакова или специфичног понашања ученика и чланова његове породице), а када постоји сумња да је дошло до насиља, **добивањем информација** путем непосредног поверавања ученика или од треће особе (вршњака, ненасилног родитеља, рођака...).

Уколико се насиље према детету од стране члана породице дешава **у установи**, запослени су дужни да **одмах зауставе** насиље или позову помоћ (уколико самостално не могу да га прекину), (Протокол о поступању, корак 2). Раздвајањем детета од учиниоца насиља успоставља се тренутна **безбедност** детета у установи (Протокол о поступању, корак 3).

Одмах након догађаја или по сазнању, односно постојању сумње да се насиље дешава, обављају се консултације у установи између наставника који има сазнање о насиљу/ одељењског старешине, стручне службе школе (психолог, педагог) и Тима за заштиту деце/ученика од насиља, злостављања и занемаривања (Протокол о поступању, корак 4).

Када је реч о насиљу у породици, **не обавља се разговор са родитељем који врши насиље**. Разговор се може обавити са ненасилним родитељем или другом одраслом особом од поверења коју је ученик означио само ако то неће угрозити безбедност ученика.

Поверљивост односа

Ученик који се непосредно поверио о насиљу у породици наставнику/одељењском старешини, стручној служби или члану школског Тима за заштиту од насиља **мора добити информацију** на начин који може да разуме (који одговара његовом узрасту и развоју) о обавези установе да пријави насиље, односно **о ограничењу поверљивости**

.....
10   Службени гласник РС, бр. 30/2010.

разговора. Особа у установи која разговара са учеником/ученицом не сме да га/је наведе на мишљење или да му/јој обећа да ће разговор остати „тајна“, а да потом податке и изјаве ученика достави надлежним органима. Ученика/ученицу треба информисати да се пријава насиља надлежном органу може обавити и **без одавања извора**, односно без навођења на који начин се дошло до сазнања о насиљу у породици.

Уколико особа из школе која разговара са учеником/ученицом процени да би неодложно обавештавање надлежног органа (полиције и/или центра за социјални рад¹¹) о сазнању/сумњи на насиље у породици могло да угрози безбедност ученика/ученице, дужна је да: (а) најпре са учеником/ученицом **размотри индивидуални безбедносни план**, (б) приликом информисања надлежног органа **обавезно наведе** да постоји **висок безбедносни ризик** и (ако је то случај) да ученик/ученица **није дао/дала сагласност** за размену информација. Ученик/ученица треба да буде информисан/информисана да је школа обавестила надлежни државни орган о насиљу у породици.

Са учеником/ученицом се разматра и могућност да се разговор о насиљу у породици обави са ненасилним родитељем. Испитује се ко би могао да буде одрасла особа од поверења (чланови породице, рођаци, пријатељи) од које би ученик могао да добија подршку у наредном периоду. Уколико ученик није дао сагласност, о разговору се не информишу родитељи – **родитељ који чини насиље се никада не обавештава о садржају разговора**, а ненасилни родитељ само уколико је добијена сагласност ученика.

Ученик/ученица треба да **добије све информације** о могућим поступцима надлежних државних органа, о томе да ли ће и на који начин он/она бити укључен/укључена у поступке и шта су могући исходи, односно мере заштите и подршке у складу са Законом о спречавању насиља у породици и другим законима. Уколико стручна служба школе или Тим за заштиту ученика немају специфична знања за ову врсту информисања, било би добро да потребне информације ученик/ученица добије од надлежног центра за социјални рад – службе за децу и младе¹², а уколико је ученик/ученица дао сагласност, радник центра може бити позван у школу да би ученику/ученици дао неопходна обавештења.

Најбоље је ако ученик/ученица након што је добио потпуну информацију **дâ сагласност** да се насиље у породици, којем је директно или индиректно изложен, пријави надлежном органу – полицији или јавном тужилаштву (чл. 13)¹³. Школа може да пријави насиље у породици центру за социјални рад, који је дужан да даље поступа у складу са Законом и својим овлашћењима. Писану пријаву (у виду обавештења) о насиљу у породици у име школе подноси (потписује) **директор школе**.

11 Иако је Закон изричит да се, у случају сазнања или сумње на насиље у породици или на непосредну опасност од насиља, оно пријављује полицији или јавном тужилаштву, имајући у виду да је реч о ученику – малолетном лицу, а да учинилац може бити родитељ (законски заступник детета), пријаву би требало учинити и надлежном центру за социјални рад.

12 Немају сва места у Србији у којима постоје средње школе центре за социјални рад или одељења овог органа, али школа треба **да прибави контакте** надлежног центра, руководиоца службе за децу и младе (контакт супервизора ако у центру нема служби), особе задужене за учешће у раду групе за координацију и сарадњу (и лица за везу ако постоји у установи).

13 Свако дете, без обзира на узраст, **може да формира и изрази мишљење** о стварима које су део његовог/њеног непосредног искуства. Право детета да слободно изрази мишљење јесте **лично**, неотуђиво право (није потребна сагласност родитеља, односно старатеља или другог лица које непосредно брине о детету). Дете има право, али **не и обавезу, да изрази** своје мишљење, о чему треба да добије информацију од одрасле особе/стручњака који разговара са дететом на начин који је примерен узрасту и зрелости детета (одрасла особа/стручњак дужан је да провери да ли је дете разумело информације). Информисање укључује јасне и потпуне информације о врсти, предмету и садржају поступка у који је дете/ученик укључено/укључен, о правима које има у том поступку, о томе како ће се подаци које даје користити и коме ће (све) бити доступни, као и информације о очекиваним ефектима поступка како би дете могло да **одлучи** да ли ће, о чему и колико да се изјасни (више о овој теми даље у тексту).

Пријава без сагласности ученика

Особа у установи која разговара са учеником/ученицом који/која се непосредно поверио/поверила о насиљу у породици, **није дужна** да извести надлежни орган о извору сазнања или сумње на насиље, што омогућава поштовање принципа поверљивости. Такође, особа која је добила сазнање о насиљу у породици поверавањем трећег лица није дужна да извести о томе ко је извор информације. Ако се информација или сумња на насиље може повезати са спољашњим знацима или специфичним понашањем ученика и/или родитеља и чланова породице, важно је нагласак ставити на те показатеље, а не на извор информација. Када је реч о насиљу у породици, ученик није у обавези да дâ изјаву директору школе, у присуству психолога, педагога или родитеља (ово одговара другим ситуацијама насиља, не насиљу у породици).

Ако је ученик/ученица у разговору са особом у установи **изричито навео/навела да не жели** (не даје сагласност) да се насиље пријави надлежном органу, или негира да постоји проблем насиља у породици, а особа у установи има такво сазнање од трећег лица, или сумњу на насиље на основу спољашњих знакова или понашања ученика и чланова породице, особа која разговара са учеником дужна је да га информише о обавези пријављивања насиља без сагласности. Ученика/ученицу треба обавестити да се у пријави насиља **неће навести** извор информација, већ подаци о постојању сумње о могућем насиљу у породици.

Са учеником/ученицом треба разговарати о **безбедносним ризицима**, односно о ономе чега се плаши, шта га/је брине ако се насиље у породици обелодани. То може бити страх да се насиље појача, да неко буде повређен, да буде окривљен за одавање „породичне тајне“, да се сви чланови породице окрену против њега/ње, да трпи претње и притиске родитеља и чланова породице, да ће учинилац насиља добити казну затвора и тако остати без посла, да ће породица остати без извора прихода, да ће „завршити на улици“, у дому или хранитељској породици, да ће бити одвојен од ненасилног родитеља, браће и сестара, да неће имати средстава за наставак школовања и др. Некада ће ученик/ученица оправдавати насиље према себи и другим жртвама или окривљавати жртву (нпр. мајку) што трпи насиље или не чини довољно да га прекине. Некада ученик/ученица мисли да се ништа неће променити, односно да надлежни органи неће ништа учинити, чиме често прети и насилник. Могуће је да ученик/ученица има искуство да се ништа није десило након (претходне) пријаве насиља у породици полицији или центру за социјални рад, да су (ранији) судски поступци били неделотворни или да је жртва одустајала, па су прекинути, тако да нема поверење у заштиту која долази од државних органа.

Ако ученик/ученица страхује за безбедност или има неповољно претходно искуство пријављивања насиља, важно је да се: а) направи **индивидуални безбедносни план** – да се испланирају сви детаљи у вези са пријавом насиља и могућим безбедносним активностима¹⁴, и б) да школа инсистира да се по пријављивању насиља прво направи свеобухватни план деловања, који укључује и безбедносне ризике, па тек након тога да интервенишу појединачне службе.

Ученик/ученица треба да добије информације о обавези реаговања државних органа и обавези да се за сваки пријављени случај насиља изради *индивидуални план мера заштите и подршке* заједничким радом свих надлежних служби, у којем учествује и жртва (одрасли члан породице, али и деца, уколико је то у њиховом најбољем интересу). Мере из овог плана могу бити саставни део *индивидуалног образовног плана* ако школски

.....
¹⁴ То, на пример, подразумева место на које жртва може да се склони ако насиље ескалира, ако се насиље дешава касно ноћу, затим телефонски број дежурне службе у полицији, мобилни број надлежног полицијског службеника и сл.

Тим за пружање додатне подршке детету и ученику донесе такву одлуку¹⁵. Спровођење индивидуалног плана мера заштите и подршке требало би да се редовно прати и ревидира у случају да планиране мере нису делотворне.

Садржај пријаве која обезбеђује поверљивост података

Ако ученик/ученица и након свих информација које је добио/добила не даје сагласност за пријављивање насиља у породици, школа је обавезна да учини пријаву насиља и заштити најбољи интерес детета. То ће урадити **без одавања извора** информација, односно извора сазнања или сумње на насиље у породици. У пријави треба да се наведу сви спољашњи знаци, специфична понашања ученика/ученице (опажена промена у понашању у односу на ранији период), специфична понашања родитеља (сваког посебно), посредне информације (без одавања извора) и други подаци који упућују на **сумњу** да је реч о насиљу у породици.

Школа, особе запослене у школи и особе задужене за заштиту ученика од насиља, злостављања и занемаривања **нису дужни и не треба да се баве утврђивањем** (истрагом) и доказивањем. Школа је у обавези да пријави сазнање или сумњу на насиље у породици, а обавеза других надлежних органа подразумева разматрање сваке пријаве, прикупљање других информација и доказа, као и поступање у складу са одговарајућим законима.

2. Информисање ученика и ненасилног родитеља

Као што је наведено, школа (одељењски старешина, стручна служба, Тим за заштиту ученика од насиља, злостављања и занемаривања) дужни су да ученику/ученици, **на начин који он/она може да разуме**, дају потпуна и тачна обавештења о законској заштити од насиља у породици, као и о органима, установама и организацијама који су надлежни за пружање заштите и подршке.

Информације треба дати и ненасилном родитељу или особи коју ученик/ученица означи као особу од поверења како би се они мотивисали да учествују у поступцима, пруже подршку детету/ученику и воде бригу о његовом/њеном најбољем интересу.

3. Сарадња школе са надлежним државним органима

Када је у питању насиље у породици, ради заштите права и најбољег интереса детета, школа треба да има добро успостављену и редовну сарадњу са надлежним центром за социјални рад – са органом старатељства (који има највећа јавна овлашћења у тим поступцима).

Свака школа би требало **да одреди лице за контакт** са именованим лицима у другим надлежним органима (лица за везу из чл. 24) и за комуникацију са групом за координацију и сарадњу (чл. 25). Поред тога, школа (школска управа) треба да затражи од надлежних органа (полиције, основног и вишег јавног тужилаштва, центра за социјални рад) контакт информације (име и презиме, контакт телефон, имејл адресе) лица за везу и чланова и заменика у групи за координацију и сарадњу. Све контакт информације треба да су познате психологу и педагогу, члановима Тима за заштиту ученика и директору школе, како би се олакшала размена информација и међусобна сарадња.

.....
¹⁵ Закон о основама система образовања и васпитања (члан 76; Индивидуални образовни план, *Службени гласник РС*, бр. 88/2017 и 27/2018) и др. закони. Иако у Тиму за пружање додатне подршке ученику у школи треба да учествује и родитељ ученика/ученице, то се **не односи** на родитеља за којег постоји сумња да чини насиље у породици.

Повратне информације

Закон о спречавању насиља у породици требало би да допринесе превазилажењу досадашње праксе изостанка повратних информација након што се школа обрати надлежном органу, или након што пошаље информације о ученику на захтев другог органа. У било ком случају пријављеног насиља у породици школа би (најдуже) у **року од 15 дана** морала да добије повратну информацију о томе шта су надлежни државни органи (који чине групу за координацију и сарадњу) предузели и/или планирали. Уколико та информација изостане, школа би требало да се обрати лицу за везу из органа којем је упућена пријава/информација о ученику и **да затражи повратну информацију**, усмену или писану (ако се школа у писаној форми обратила органу). О тражењу повратне информације школа ће саставити службену белешку која треба да садржи податке о датуму, времену, особи из школе која је обавила разговор, о саговорнику, органу и информацији која је добијена. Ако повратна информација систематски изостаје, директор школе требало би да се обрати руководиоцу надлежног органа како би се проблем превазишао.

4. Израда и примена индивидуалног плана мера заштите и подршке

Школа може бити позвана на састанак групе за координацију и сарадњу, заказан ради израде индивидуалног плана мера заштите и подршке (чл. 31). Именовани представник школе учествује у предлагању, односно планирању мера подршке за дете/ученика **из надлежности школе**. Реализација тих мера је обавезујућа. У индивидуални план се уносе следећи подаци: конкретне мере, име особе која је задужена за реализацију (нпр. одељењски старешина, психолог или педагог школе), рок реализације, начин и рок праћења планираних и предузетих мера. О реализацији мера подршке из надлежности школе извештава се група за координацију и сарадњу, у складу са роковима предвиђеним у индивидуалном плану. Група има редовне састанке најмање једном у 15 дана, али може, у случају потребе, имати и ванредне састанке, о чему одлучује и које сазива заменик јавног тужиоца који председава Групом. У случају комплексних ситуација, може се организовати и посебни састанак (*конференција случаја*), намењен решавању једног случаја насиља у породици¹⁶.

Учешће детета/ученика

На састанку групе за координацију и сарадњу на којем се израђује индивидуални план мера заштите и подршке може учествовати и жртва насиља (уколико жели и уколико то дозвољава њено емотивно и физичко стање – чл. 31). То значи да **на састанку може да учествује и дете/ученик**¹⁷. Дете/ученик треба да буде информисано о томе шта ће се дешавати на састанку, ко ће присуствовати, шта ће га питати (ове информације дете/ученик треба да добије од центра за социјални рад, а школа је дужна да провери да ли је то учињено). Од представника школе може бити затражено да води разговор са дететом/учеником на састанку (уколико боље познаје дете, или ако га дете/ученик означи као особу од поверења¹⁸). Дете/ученик треба да добије информацију да може да пита учеснике састанка оно што га занима, да не мора да одговори на сва питања, да увек тражи разјашњење ако га/је нешто збуњује или ако нешто не разуме.

16 Ову врсту састанка најчешће предлаже и организује **центар за социјални рад**, али он може бити предложен (и организован) и од стране других актера, укључујући и образовно-васпитну установу.

17 Различита су мишљења стручњака у вези са узрастом детета које може да учествује на састанку групе за координацију и сарадњу. Имајући у виду да су текстови у Збирци писани за средње школе, деца/ученици тог узраста свакако су способна да, уколико желе, активно учествују на састанцима на којима се израђује индивидуални план заштите и подршке жртва насиља. И дете/ученик млађег узраста (од 10 година и старије) мора бити питано за мишљење, а може и да учествује, уколико жели, на делу састанка на којем се израђује план мера.

18 Ако нека друга одрасла особа представља особу од поверења (на пример, рођак или близак породични пријатељ), такође јој треба обезбедити учешће на састанку уколико дете/ученик то предложи, уз информисање о улози и поверљивости информација које се разматрају.

Дете/ученик које учествује на састанку треба **да да своје мишљење** о предложеним мерама заштите и подршке. Дететово/учениково мишљење мора бити разматрано с дужном пажњом и бити узето у обзир, али представници групе не морају да га усвоје уколико би то било супротно најбољем интересу детета, што у ситуацији насиља у породици пре свега подразумева осигурање безбедности детета.

Уколико дете/ученик **не учествује** на састанку за израду индивидуалног плана мера заштите и подршке (из било којег разлога), представник центра за социјални рад и представник школе који ће учествовати на састанку дужни су да утврде мишљење детета о ситуацији насиља и могућим мерама заштите и подршке пре састанка, у заштићеном окружењу (што може бити простор школе). Овај састанак (пре састанка групе за координацију и сарадњу на којем се израђује индивидуални план заштите и подршке) иницира центар за социјални рад или школа. На састанку ученик/ученица треба да добије све потребне информације, уз разматрање мера безбедности за ученика/ученицу и остале чланове породице, жртве насиља. Ученик/ученица који није присуствовао/присуствовала састанку групе за координацију и сарадњу, треба да, након његовог одржавања, добије потпуну информацију о плану и начину његовог спровођења и праћења ефеката.

Спровођење индивидуалног плана мера заштите и подршке

Школа је дужна да **примењује** налоге утврђене мерама (издатим од стране других државних органа) који се односе на безбедност ученика док борави у школи. То значи да уколико су донете хитне мере и/или продужене хитне мере (*Закон о спречавању насиља у породици*), мере заштите од насиља у породици (*Породични закон*) или друге заштитне/безбедносне мере (*Прекршајни закон*, *Законик о кривичном поступку* или *Кривични законик*) које штите дете од насиља у породици, школа **не сме** да омогући/допусти контакте родитељу којем су неке од наведених мере изречене¹⁹, јер би се оне на тај начин кршиле. Надлежни у школи треба да информишу одговарајуће особе/запослене у школи о постојању таквих мера у односу на одређеног ученика.

Уколико се деси да родитељ којем су изречене наведене мере **прекрши мере** у школи/школском дворишту (или школа има сазнање да се то дешава непосредно испред школе), представник школе је у обавези да непосредно заштити ученика²⁰, те да **без одлагања обавести** надлежног полицијског службеника о догађају. Истовремено, школа треба да сачини службену белешку о томе шта се десило, где и када, ко је и када обавештен о догађају, шта је предузето од стране надлежног органа.

У случају да представник школе **није позван** на састанак групе за координацију и сарадњу, а школа има сазнање/информацију (од ученика/ученице, ненасилног родитеља, трећег лица) да је на састанку групе разматран случај насиља у породици ученика/ученице школе, директор школе или Тим за заштиту ученика треба да се обрате локалном центру за социјални рад, да би добили информације о планираним мерама заштите и подршке које се односе на ученика/ученицу (док борави у школи), као и да предложи мере подршке за ученика/ученицу из надлежности образовно-васпитне установе. Размена свих података је **поверљива** (јер је реч о нарочито осетљивим личним подацима²¹).

Приказ значења других релевантних законских појмова в. у ПРИЛОГУ бр. 4.

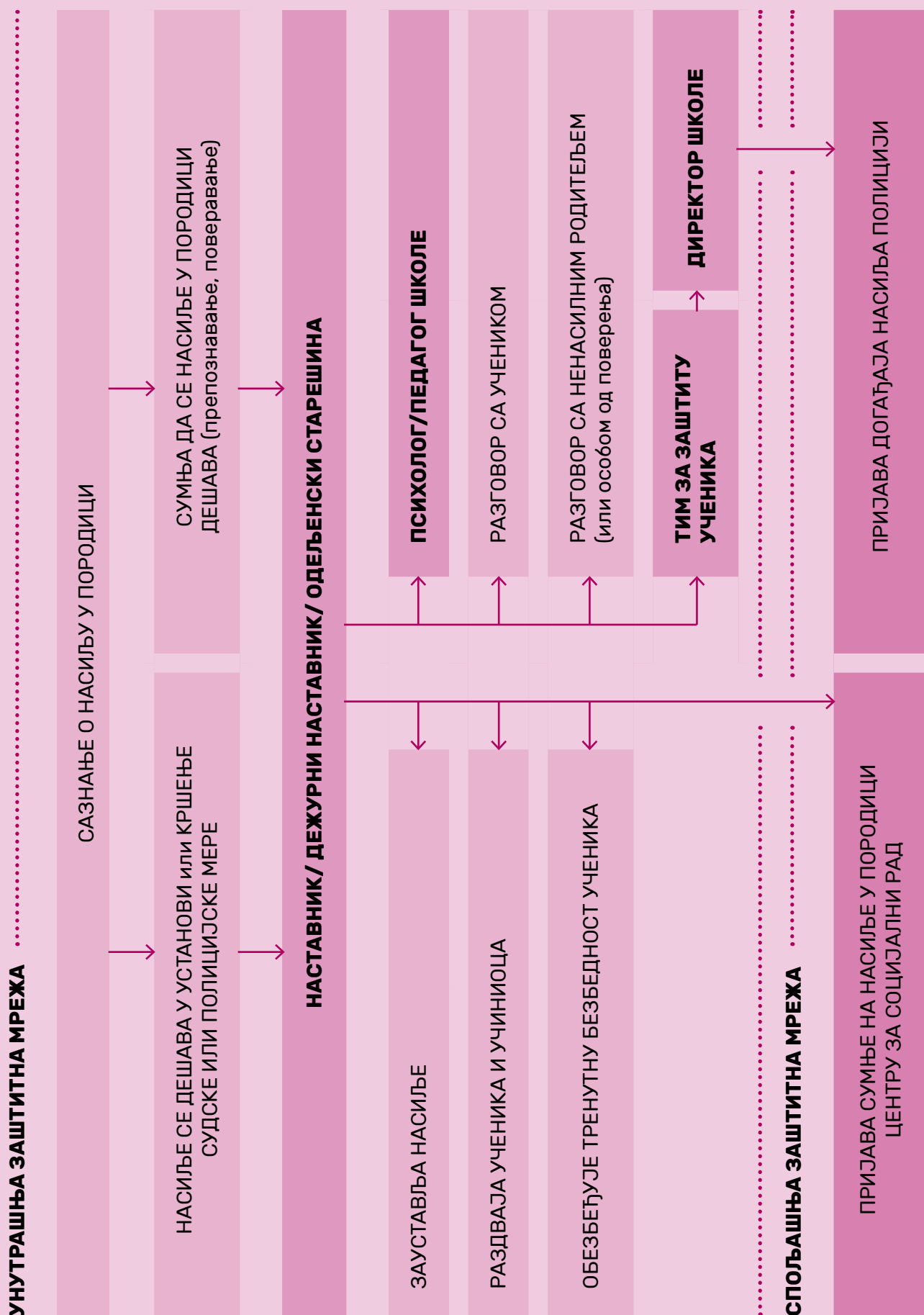
19 Мере могу садржати забрану комуникације на било који начин, прилажења детету, или приступа у простор школе/школског дворишта.

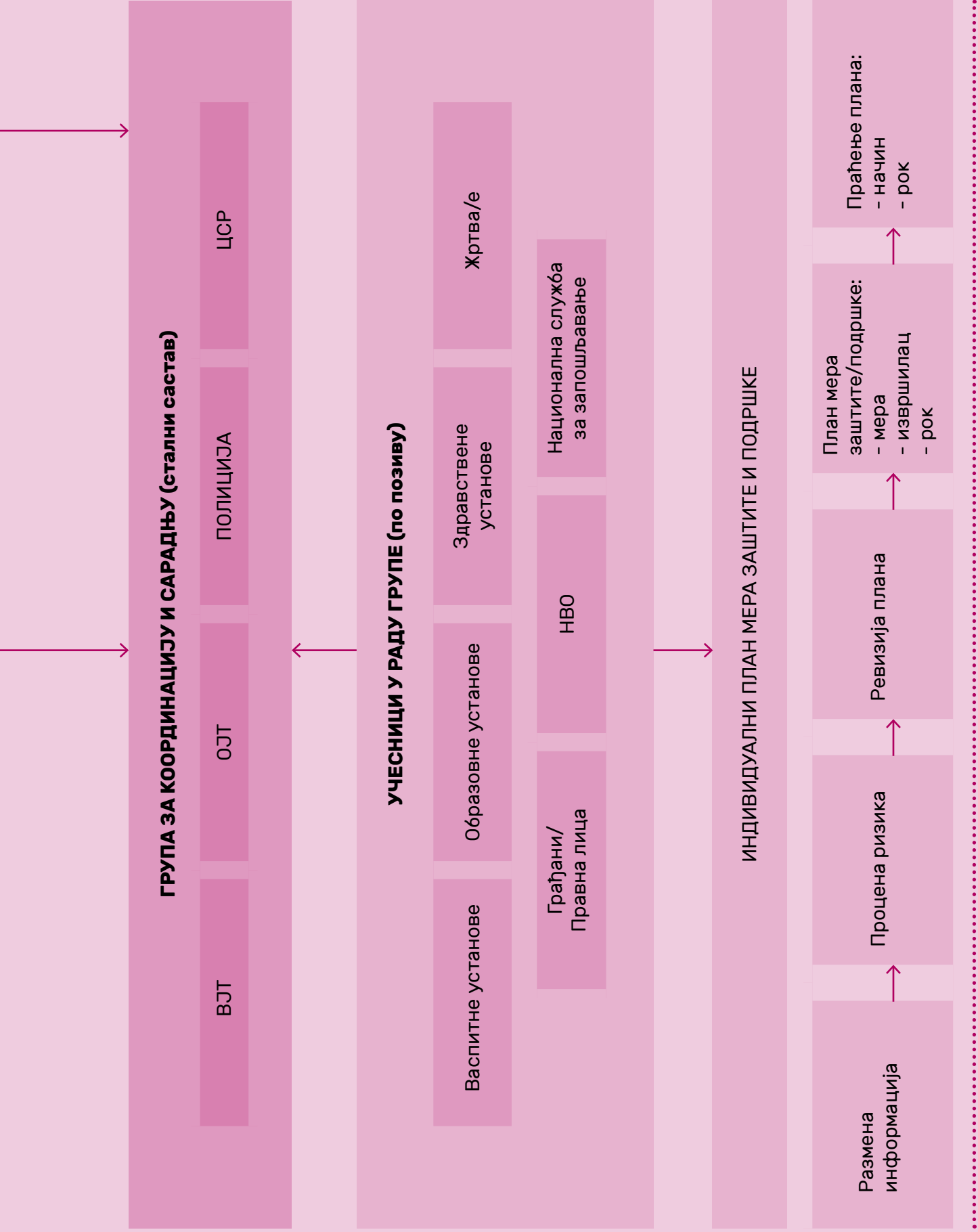
20 То значи да је представник школе дужан да саопшти родитељу који крши полицијску или судску одлуку о заштити да то не може да ради у школи, да раздвоји ученика и родитеља и да ученику обезбеди тренутну безбедност, што је у складу са Законом о спречавању насиља у породици, али и са поступањем према Посебном протоколу, за ситуацију 3, када се насиље дешава у установи.

21 Закон о заштити података о личности (чл. 16 – Нарочито осетљиви лични подаци, *Службени гласник РС*, бр. 97/2008, 104/2009 – др. закон, 68/2012 – одлука УС и 107/2012).

Схема:

Поступање школе у случају сумње/сазнања о насиљу у породици

НАДЛЕЖНОСТИ ЦЕНТРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД – ОРГАНА СТАРатељства: САРАДЊА СА ОБРАЗОВНО- ВАСПИТНИМ УСТАНОВАМА У ЗАШТИТИ ПРАВА ДЕТЕТА И ЗАШТИТИ ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Тања Игњатовић

Садржај овог текста усмерен је на опис надлежности, односно јавних овлашћења центра за социјални рад (у даљем тексту: ЦСР) у области заштите права детета и заштите од насиља у породици у парничним поступцима.¹ Он такође садржи кратак приказ начина на који је ова служба организована, као и начина и садржаја стручног рада. Текст је, првенствено, намењен стручним службама школе – психологу и педагогу, Тиму за заштиту деце/ученика од насиља, злостављања и занемаривања, одељењским старешинама, али и свим наставницама/наставницима, родитељима и ученицама/ученицима, који имају потребе да се детаљније информишу о овим темама. У складу са тим, у тексту су истакнути елементи који су релевантни за сарадњу образовно-васпитних установа са ЦСР-ом, како би се унапредило разумевање надлежности и могућности сарадње у вези са превенцијом насиља и заштитом деце, односно ученика/ученица школе.

Јавна овлашћења центра за социјални рад као органа старатељства

Центар за социјални рад има бројна јавна овлашћења, у складу са законом, у области социјалне, породичноправне заштите, као и заштите малолетника у сукобу са законом, укључујући заштиту младих, одраслих и старијих лица ради савладавања социјалних и животних тешкоћа.² У складу са Породичним законом³, ЦСР (орган старатељства) обавља послове заштите и помоћи породице, као и послове старатељства.

У домену заштите права детета/ученика и заштите од насиља у породици релевантна су следећа јавна овлашћења, о којима ЦСР **одлучује**:

- мере превентивног надзора над вршењем родитељског права, и
- мере корективног надзора над вршењем родитељског права.

Поред тога, за наведену тему релевантни су **послови које обавља** ЦСР, у складу са законом:

- достављање налаза и стручног мишљења, на захтев суда, у парницама у којима се одлучује о заштити права детета, или

.....
1 **Превентивна заштита** од насиља у породици детаљно је описана у тексту који објашњава процедуру **Закона о спречавању насиља у породици** (хитна, краткотрајна заштита), која је **комплементарна** процедури заштите која постоји у **Породичном закону** (хитна, дугорочна заштита), на коју се фокусира овај текст. Међутим, овај текст *нема за циљ* да опише улогу центра за социјални рад (или образовно-васпитних установа) у **кривичном поступку** (кажњавање за учињена дела насиља у породици), иако ове установе могу да учествују и у њему (што ће бити кратко описано у једној од фуснота овог текста).

2 Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад, чл. 4 – Јавна овлашћења, *Службени гласник РС*, бр. 59/2008 и 37/2010.

3 Породични закон, *Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015.

- о вршењу, односно лишавању родитељског права;
- достављање, на захтев суда, мишљења о сврсисходности мере заштите од насиља у породици коју је тражио други овлашћени тужилац; и
- пружање помоћи у прибављању потребних доказа суду пред којим се води поступак у спору за заштиту од насиља у породици⁴.

У вршењу јавних овлашћења ЦСР **пружа услуге** социјалног рада и **покреће судске поступке** када је законом за то овлашћен.

Начин и стандарди рада центра за социјални рад

Организација, начин и стандарди рада у центру за социјални рад – органу старатељства – уређени су *Правилником о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад*⁵. ЦСР има више организационих јединица и већи број послова које обавља, а овде ће они бити укратко приказани.

Послови које обавља ЦСР

Послови *социјалног рада* обухватају, између осталих, осигурање приступа и коришћења услуга помоћи и подршке породици и њеним појединим члановима. Стручне послове социјалног рада могу обављати: социјална радница / социјални радник, психолог/-иња, педагог/-иња, андрагог/-иња и специјални педагог / специјална педагогиња.

Управно-правни послови, између осталог, обухватају примену управно-процесних правила и обављање правних послова у вези са покретањем судских и других поступака из породичних односа и заштите права детета, као и правно саветовање. Ове послове обављају правнице/-и.

Послови *планирања и развоја* обухватају, између осталог, идентификовање потреба група корисника у локалној заједници, иницирање развоја недостајућих услуга, развијање међусекторског партнерства, предлагање и учествовање у изради стратешких и акционих планова развоја система социјалне заштите на локалном нивоу, информисање локалне заједнице о идентификованим потребама корисника/корисница и капацитетима центра да одговори на те потребе, промовисање делатности центра у локалној заједници. Ове послове обављају стручне раднице/стручни радници, као и социологиње/-зи и друге стручњакиње/други стручњаци које/-и поседују истраживачка знања и вештине.

Унутрашње организационе јединице у ЦСР-у

У ЦСР-у делују служба за заштиту **деце и младих**, служба за заштиту **одраслих и старих**, служба за **правне** послове и служба за финансијско-административне и техничке послове, а могу бити организоване и друге службе ако је центар довољно велик (на пример, пријемна служба и служба за планирање и развој). У центру који има мање од 10 запослених, послове из делокруга ЦСР-а обављају сви запослени стручни радници.

Свака служба има *руководиоца* који организује стручне и друге раднике у оквиру организационе јединице, обезбеђује услове за њихов рад и врши контролу ажурности и законитости рада. *Супервизор* обезбеђује валидно примењивање стандарда стручног

4 Исте активности могу се применити и у кривичном поступку, у истрази или током суђења.

5 *Службени гласник РС*, бр. 59/2008 и 37/2010.

рада и доприноси квалитету услуга које пружа ЦСР. *Водитељ случаја* је стручњак задужен за конкретан случај који процењује и координира поступком процене потреба корисника, предузима мере и координира предузимање мера других служби у заштити и подршци кориснику. Сваки корисник/корисница услуга центра (осим корисника новчаних давања) има **задуженог водитеља случаја**.

Иако ЦСР уобичајено ради једну смену (осам сати), у неодложним ситуацијама и када је нужно предузети хитне мере у складу са јавним овлашћењима, грађанима су **24 часа** доступне услуге неодложне интервенције (чл. 40 Правилника), пре свега у форми „пасивног дежурства” (број мобилног телефона најчешће је доступан полицији).

Стандардна процедура вођења случаја у ЦСР-у

Стандардна процедура вођења случаја обухвата неколико поступака, који ће овде бити само набројани (више у *Правилнику*):

- **Пријем** обухвата пријем поднесака, телефонских позива или лични контакт са подносиоцем или особом која је пријавила случај, помоћ у састављању одговарајућег поднеска, пријемну процену поднеска, пружање потребних информација подносиоцу, упућивање на друге надлежне службе, те отварање случаја у центру;
- **Провера прихватљивости поднеска** и провера да ли је случај раније био на евиденцији центра, на основу чега стручни радник на пријему доноси одлуку о томе да ли ће подносиоца упутити на друге надлежне службе у заједници или ће поднесак и одговарајућу документацију проследити руководиоцу службе надлежне за поступање, односно стручном раднику задуженом за процену;
- **Информисање подносиоца** (корисника) од стране стручног радника на пријему о надлежности и процедури, дужини трајања поступка, врсти помоћи и подршке коју може да очекује од центра и пружање поуке о потребној документацији и очекивањима од подносиоца;
- **Покретање поступка** за остваривање права о којима у вршењу јавних овлашћења решава центар (по службеној дужности или по захтеву странке), при чему се узимају у обзир иницијативе здравствених и *образовних установа*, других установа социјалне заштите, правосудних и других државних органа, удружења и грађана;
- **Одређивање приоритета поступања** од стране стручног радника на пријему. Када је реч о пријави злостављања, уколико стручни радник на пријему процени да пријаву *треба одбацити*, дужан је да попуњени Пријемни лист достави супервизору на потврду:
  - поступање се, према степену приоритета, одређује као: **неодложно** – ако постоји *висок ризик*, када поступак почетне процене започиње *одмах*, а *неодложна интервенција* се мора спровести што пре, *најдуже у року од 24 сата*; **хитно** – ако постоји *умерени ризик* за безбедност, када поступак почетне процене мора почети *најдаље у року од три дана*; **редовно** – ако безбедност није угрожена, односно ако су *ризички ниски*, када поступак почетне процене мора почети *најдаље пет радних дана по пријему* обавештења или других сазнања о случају;
  - *неодложну интервенцију* центар пружа непосредно и у сарадњи са другим службама и органима у локалној заједници;
- **Почетна процена** се реализује након отварања случаја, донете одлуке о нивоу приоритета и одређивања задуженог водитеља случаја. Поступак почетне процене јесте основа за одређивање садржаја рада са корисником, у чему он *активно учествује и сарађује*. У Правилнику је одређено шта се све мора узети у обзир, на којим поступцима се заснива почетна процена, шта је њен садржај, како, када и ко се извештава о резултатима почетне процене. Са резултатима почетне процене *морају бити упознати*, између осталих: родитељ или старатељ детета, односно особа која се непосредно стара о детету; *особа или служба* која

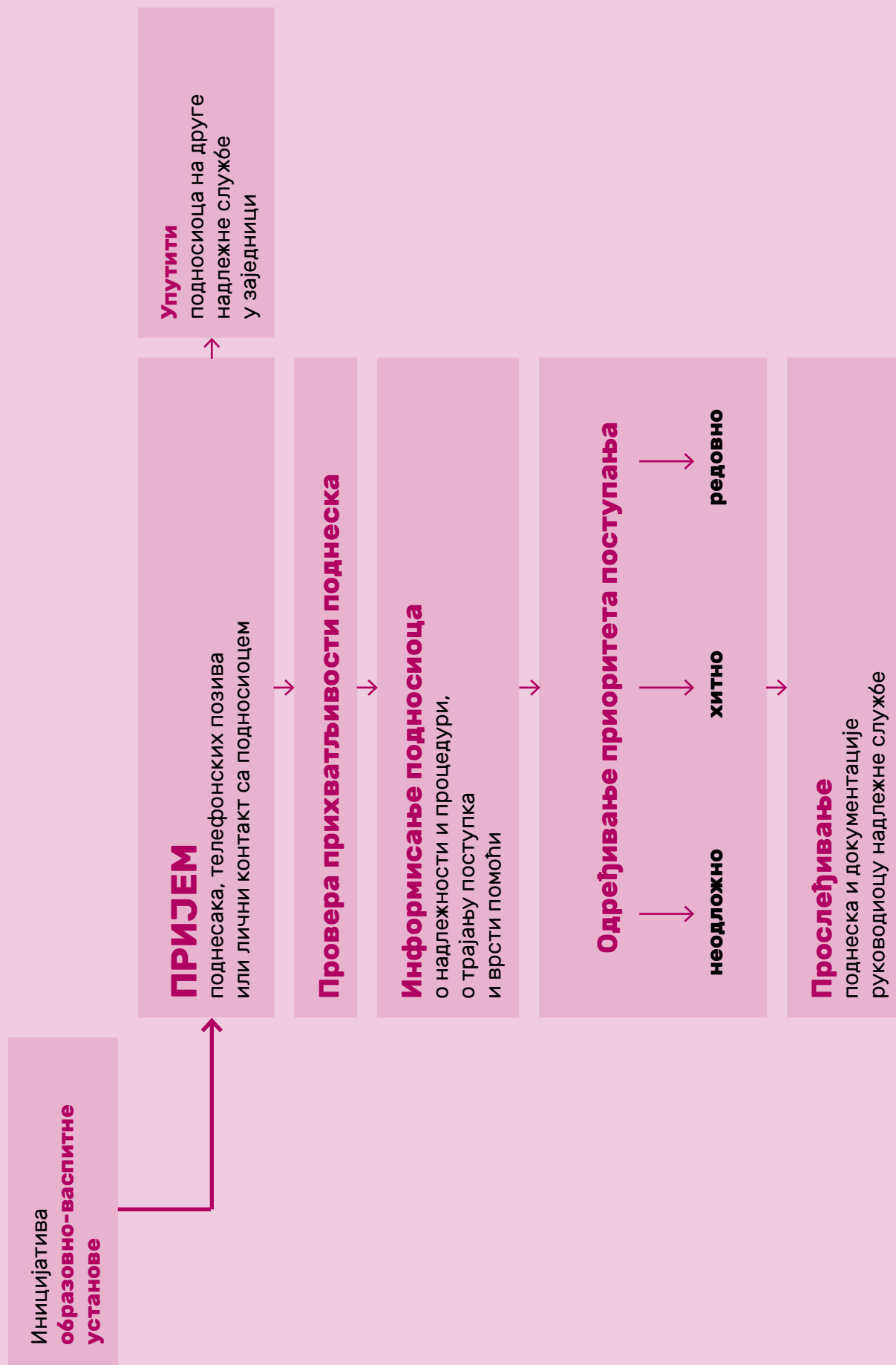
је покренула поступак или учествовала у поступку процене; дете, у складу са узрастом и зрелошћу. Извештавање о резултатима процене **не врши се** уколико то може да угрози безбедност корисника;

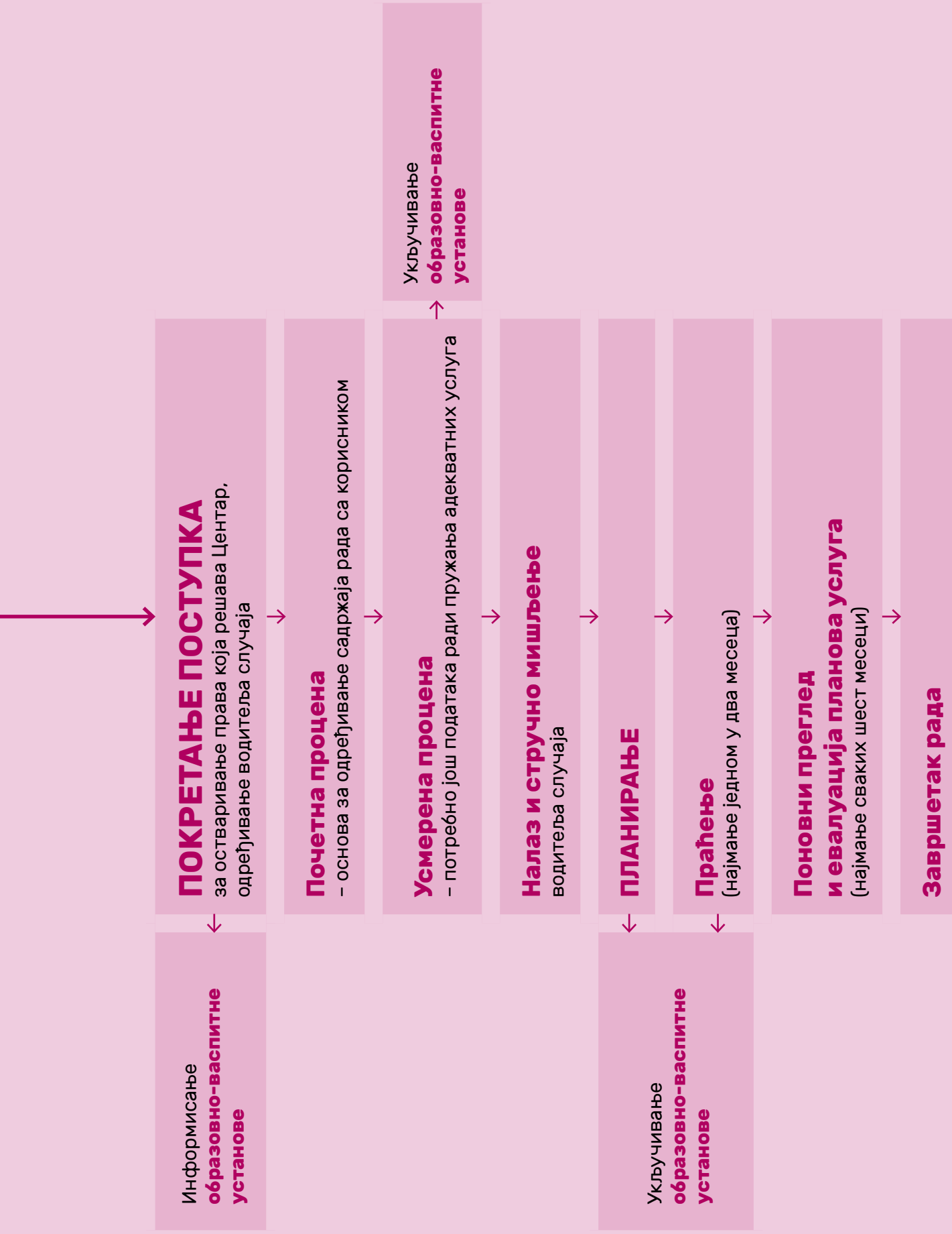
- **Усмерена процена** се предузима уколико је потребно још података ради пружања адекватних услуга (одлука о томе на које се области процене она даље усмерава, кога још треба укључити, са којим је службама потребна сарадња; на пример, специјалистичка здравствена процена, *образовно-васпитна установа*, процена професионалне оријентације и сл.). Усмерена процена **обавезно** се спроводи када је дете издвојено из породице да би му се осигурала безбедност, када се планира смештај детета ван породице уз сагласност родитеља или без ње, када случај уђе у судску процедуру, а присутна је сложеност елемената који утичу на одлуку;
- **Налаз и стручно мишљење** сачињава водитељ случаја када је потребно суду, другом органу⁶ или установи доставити резултате процене или када је потребно упутити корисницу/корисника на коришћење услуге у другу установу или организацију. Овај документ има прописану структуру и садржај;
- **Планирање и врсте планова** – током рада са корисницом/корисником доноси се, између осталих, следећи планови: *почетни план услуга* (најкасније 15 дана од дана када је започет рад са корисником), *план услуга и мера за породицу* са планом *сталности за дете* (најкасније 60 дана од дана када је започео рад са корисником), *план за самостални живот*, односно еманципацију младе особе (пре навршене 14. године живота). Правилник прописује општи садржај планова. У планирању, поред водитеља случаја, морају учествовати и друге заинтересоване стране, укључујући дете, у складу са узрастом и способностима. Водитељ случаја ће *најмање једном у два месеца* имати телефонски или непосредни контакт са корисником, што укључује и дете, односно родитеља са којим дете живи, или особу која се о детету стара (укључујући и корисницу/-ка која/-и не живи у својој кући).
- **Поновни преглед и евалуација планова услуга** врши се *најмање сваких шест месеци* од дана доношења плана услуга (осим уколико није предвиђен краћи период или одређен други рок). Ове се активности обављају уз *активно учешће корисница/корисника*. Правилник прописује начин и садржај ових активности, као и околности за предузимање *ванредног* поновног прегледа и евалуације;
- **Завршетак рада са корисницом/корисником** предузима се у следећим ситуацијама: када корисница/корисник више *не задовољава критеријуме* за коришћење услуге; када је *одустала/одустао* од коришћења услуга; када даље услуге *нису потребне*; када је предвиђено време трајања услуге *истекло*; када се млада особа *осамосталила* или стекла пословну способност пре пунолетства; када центар више *није месно надлежан* (други центар је преузео рад са корисницом/корисником). Водитељ/-ка случаја је дужан/-жна да у прописани образац **унесе податке** о завршетку рада са корисницом/корисником.

.....
6   Налаз и стручно мишљење може се израдити и доставити и на захтев тужилаштва у истрази или на захтев суда у кривичном поступку, по предлогу јавног тужиоца или окривљеног лица.

Схема:

Стандардна процедура вођења случаја у центру за социјални рад

Сарадња образовно-васпитне установе са центром за социјални рад

Образовно-васпитна установа може да се обрати ЦСР-у да **иницира** поступке у заштити права и најбољег интереса детета у вези са јавним овлашћењима тог органа. Поред тога, ЦСР може да се обратити образовно-васпитној установи и да **затражи** информације о детету и родитељима. Коначно, ЦСР може **позвати** образовно-васпитну установу да се укључи у израду плана мера и услуга за дете и/или породицу, односно да **упути дете** (одређене старости) на активности које су у надлежности образовно-васпитне установе.

Образовно-васпитна установа ће **контактирати** (телефоном, лично, поднеском) са радником/радником на пријему и касније са водитељком/водителем случаја. Ако установа иницира поступак у ЦСР-у, мора добити информације од раднице/радника на пријему о поступку, надлежностима ЦСР-а, трајању поступка и о томе шта се од тог органа може очекивати. Образовно-васпитна установа би требало да добије или да затражи информацију о приоритету реаговања јер од тога зависи брзина поступка. Ако је образовно-васпитна установа иницирала поступак, мора добити **повратну информацију** од ЦСР-а, односно мора бити обавештена о резултатима процене.

Истовремено, образовно-васпитна установа може бити **укључена** у почетну и/или усмерену процену када ће ЦСР од школе затражити информације о детету и/или родитељима (из оквира надлежности установе), о чему образовно-васпитна установа мора **извести** у писаној форми. Уколико се покрене судски поступак, тај документ ће бити доступан суду, али и родитељима, као и детету које учествује у поступку (када је одговарајућег узраста). ЦСР **није дужан** да достави школи налаз и стручно мишљење који се припремају за суд ако у његовој изради не учествује образовно-васпитна установа. Ако ЦСР у план мера и услуга за дете и/или породицу укључи и активности образовно-васпитне установе, онда је дужан да **достави** налаз и мишљење, као и **план активности**. ЦСР ће тражити извештај образовно-васпитне установе (најмање једном у два месеца) док трају активности које она спроводи. Поред тога, образовно-васпитна установа ће бити укључена у поновну процену, која се врши најмање сваких шест месеци до завршетка рада са дететом (корисником).

Образовно-васпитна установа ће бити у прилици да сарађује са ЦСР-ом у вези са обезбеђивањем услуга социјалног рада и у вези са управним и судским поступцима у које су укључене/-и ученице/-и или њихови родитељи. Када је реч о **конкретним случајевима**, представница/представник школе – најбоље директор/директорка (на иницијативу стручне службе, Тима за заштиту деце од злостављања, зенемаривања и насиља, или одељењског старешине) треба да се у писаној форми обрати пријемној служби (или руководиоцу службе за заштиту деце и младих).

Друга важна улога коју може да има образовно-васпитна установа јесте **активно учешће и сарадња** са локалним ЦСР-ом на пословима планирања и развоја услуга у заједници. С једне стране, нужно је да образовно-васпитна установа за себе **обезбеди** информације о услугама које пружа локални ЦСР и друге установе и организације укључене у социјалну заштиту. На тај начин она је у прилици да квалитетније информише ученике/ученице, родитеље и наставнике/наставнице о могућностима социјалне и породичноправне помоћи и заштите. Поред тога, образовно-васпитна установа може **достављати** локалном ЦСР-у своје податке (истраживања, анкете, упитнике) о различитим питањима релевантним за остваривање права детета, укључујући заштиту од насиља у породици, као и податке о потребама деце и породица како би ЦСР боље планирао и предлагао услуге локалним органима власти (који о њима одлучују и који их финансирају). Коначно, образовно-васпитна установа може не само да се договара са

представницима локалног ЦСР-а о **заједничкој** реализацији одређених превентивних активности намењених деци/ученицима, родитељима и наставницама, него и да позива стручњакиње/стручњаке из ЦСР да заинтересованим актерима у установи презентују информације о својим надлежностима и активностима.

ЦСР је задужен и за **формирање и координацију** различитих међусекторских локалних тимова, у које образовно-васпитна установа може бити активно укључена или повремено позивана (када је у питању заштита права и најбољи интерес ученика/ученице школе).

Улога центра за социјални рад у грађанским судским поступцима⁷

У грађанским судским поступцима који се односе на права и интересе детета ЦСР може имати како *једну* улогу/задатак тако и *више* различитих улога и задатака (Петрушић и сар. 2016: 10-17).

ЦСР се јавља у улози **тужиоца** у парницама које се односе на права и интересе детета, на чије је покретање законом овлашћен. Према одредбама *Породичног закона* ЦСР може да покрене парнице:

- за заштиту права детета (чл. 263),
- за вршење родитељског права (чл. 264),
- за лишавање родитељског права (чл. 264),
- за враћање родитељског права (чл. 264),
- за издржавање детета (чл. 278),
- за заштиту од насиља у породици (чл. 284).

Закон о парничном поступку⁸ омогућава да се ЦСР **умеша у парнице**, односно да предузме процесне радње, настојећи да се у поступку заштите интереси детета и донесе судска одлука која је у његовом најбољем интересу.

Породични закон прописује да је у парницама за заштиту права детета, за вршење и лишење родитељског права дужност суда да прибави **налаз и стручно мишљење ЦСР-а**, породичног саветовалишта или друге установе специјализоване за посредовање у породичним односима. У пракси судови налаз и стручно мишљење најчешће траже од ЦСР-а.

ЦСР може од суда добити налог да **утврди и пренесе** (саопшти) **суду** мишљење детета. Суд може наложити ЦСР-у да обави и друге задатке, као што су процена способности детета да формира и изрази мишљење, давање стручног мишљења о начину изражавања мишљење детета и припрема детета за суд и вештачење⁹.

.....
7 Као што је наведено, ЦСР има дужност да поступа и у **кривичном поступку**. Он може поднети *кривичну пријаву* полицији или тужилаштву. На основу те пријаве тужилац спроводи доказне радње или истрагу како би утврдио постојање кривичног дела. Једна од доказних радњи може бити и *испитивање* радника ЦСР као сведока (као и испитивање представника образовно-васпитне установе у својству сведока). *Налаз и мишљење* ЦСР израђен по захтеву јавног тужиоца јесте доказ у кривичном поступку. Након прикупљених доказа, односно спроведене истраге, јавни тужилац подноси *оптужни предлог* или *подиже оптужницу* уколико постоји оправдана сумња да је извршено кривично дело. У супротном одбацује пријаву. Након поднетог оптужног акта од стране јавног тужиоца поступак се наставља пред судијом кривичног одељења. У овом поступку, на главном претресу, као сведоци могу поново бити испитани они сведоци који су свој исказ давали пред јавним тужиоцем.

8 Закон о парничном поступку, Службени гласник РС, бр. 72/2011, 49/2013 – одлука УС, 74/2013 – одлука УС И 55/2014.

9 Ове задатке ЦСР може да испуњава и када је у поступку тужилац, сатужилац или умешач, јер је природа ових задатака таква да ЦСР није у сукобу интереса.

Суд може наложити ЦСР да **прикупи чињенице** о личним и породичним приликама странке, које као процесни материјал треба да уђу у подлогу за судску одлуку. Поред тога, с обзиром на то да ЦСР води одређене службене евиденције, суд може затражити изводе из тих евиденција које пружају доказ о релевантним чињеницама¹⁰.

Имајући у виду да учешће детета у судском поступку треба да буде за њега у што је могуће мањој мери стресно искуство и да се спречи сваки вид секундарне виктимизације детета, ЦСР може добити задатак од суда да **припреми дете** за суд или за процедуре током вештачења.

За судску заштиту права детета од суштинске је важности да дете буде ваљано заступано у ситуацијама кад између њега и његовог законског заступника постоји евидентни или латентни конфликт интереса или кад, из других разлога, дете није на одговарајући начин заступано.¹¹

Породичноправна заштита детета и заштита од насиља у породици

Породични закон¹² регулише поступање центра за социјални рад и других надлежних органа у заштити права детета и заштити од насиља у породици.

1. Заштита права детета

У закону је наведено која права има дете и која права и обавезе имају његови родитељи, што је усклађено са међународним стандардима заштите права деце, међу којима је и **Конвенција о правима детета**, међународни уговор који је Србија прихватила.¹³

Права детета

Закон регулише да дете има:

- право на **сазнање о свом пореклу** (чл. 59), односно да зна ко су му родитељи (ово право може бити ограничено у складу са законом);
- право на **живот са родитељем** (чл. 60), односно право да живи са родитељима и право да се родитељи о њему старају пре свих других, а то може бити ограничено само судском одлуком, када је то у најбољем интересу детета;¹⁴
- право на **лични однос са родитељем** (чл. 61), односно право детета да одржава личне односе са родитељем са којим не живи, које може бити ограничено само судском одлуком када је то у најбољем интересу детета¹⁵; дете које је навршило 15. годину живота и које је способно за расуђивање може одлучити о одржавању личних односа са родитељем са којим не живи; дете има право да одржава личне односе и са сродницима и другим лицима са којима га везује посебна блискост ако ово право није ограничено судском одлуком;

10 На пример, у Породичном закону (чл. 286) изричито је прописано да суд у парницама за заштиту од насиља у породици може затражити помоћ од органа старатељства у прибављању потребних доказа.

11 Према Породичном закону, овај циљ треба да оствари институција колизијског старатеља (друга особа која заступа права детета када су интереси детета и родитеља у супротности, коју поставља ЦСР) и институција привременог заступника детета (особа коју одређује суд, такође када су интереси детета и родитеља супротстављени).

12 Службени гласник РС, бр. 18/2005, 72/2011 – др.закон и 6/2015.

13 Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 15/90 и *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 4/96 и 2/97.

14 Суд може донети одлуку о одвајању детета од родитеља ако постоје разлози да се родитељ потпуно или делимично лиши родитељског права или у случају **насиља у породици**.

15 Реч је о ситуацијама када постоје разлози да се родитељ потпуно или делимично лиши родитељског права или у случају **насиља у породици**.

- право на **развој** (чл. 62), односно право на обезбеђивање најбољих могућих животних и здравствених услова за свој правилан и потпун развој; дете које је навршило 15. годину живота и које је способно за расуђивање може дати пристанак за предузимање медицинског захвата;
- право на **образовање** (чл. 63) у складу са својим способностима, жељама и склоностима; дете које је навршило 15. годину живота и које је способно за расуђивање може одлучити коју ће средњу школу похађати;
- право на **пословну способност** (чл. 64) – дете које није навршило 14. годину живота (млађи малолетник) и дете које је навршило 14. годину живота (старији малолетник), као и дете које је навршило 15. годину живота, може предузимати одређене правне радње у складу са законом;
- право на **мишљење** (чл. 65) – дете које је способно да формира своје мишљење има право слободног изражавања тог мишљења, као и право да благовремено добије сва обавештења која су му потребна за формирање свог мишљења; мишљењу детета мора се посветити дужна пажња у погледу свих питања која га се тичу и у свим поступцима у којима се одлучује о његовим правима, а у складу са годинама и зрелашћу детета; дете које је навршило 10. годину живота може слободно и непосредно изразити своје мишљење у сваком судском и управном поступку у којем се одлучује о његовим правима; дете које је навршило 10. годину живота може се само, односно преко неког другог лица или установе, обратити суду или органу управе и затражити помоћ у остваривању свог права на слободно изражавање мишљења; суд и орган управе *утврђују мишљење детета у сарадњи са школским психологом*, односно органом старатељства, породичним саветовалиштем или другом установом специјализованом за посредовање у породичним односима, а *у присуству лица које дете само изабере*.

Закон помиње и **дужности детета** (чл. 66) наводећи да је дете дужно да родитељима помаже у складу са својим годинама и зрелашћу, те да је дужно, ако стиче зараду или има приходе од имовине, да делимично подмирује потребе свог издржавања, односно издржавања родитеља и малолетног брата или сестре, под условима одређеним законом.

Право и принцип најбољег интереса детета

У закону се често помиње право и принцип *најбољег интереса детета*, а он је приоритетан и у свим поступцима процене и одлучивања у погледу питања која се односе на децу. Ради се о правном стандарду, који не садржи јединствен и коначни списак елемената за процењивање и утврђивање. У том смислу, представимо кратко наведене ставове Комитета за права детета – Општа препорука бр. 14 (Петрушић и сар., 2016: 32–35).

Стандард (концепт) најбољег интереса детета јесте комплексан и флексибилан (прилагодљив и динамичан), што значи да је у сваком конкретном случају неопходно утврдити шта је најбољи интерес детета (у складу са датим околностима, конкретном ситуацијом и потребама детета). Списку елемената за процену најбољег интереса детета увек се могу додати нови елементи (у складу са конкретним околностима). Елементи који су у *супротности* са правима детета садржаним у Конвенцији (и законима) или елементи чији би *ефекти били у супротности* са правима детета не могу се сматрати валидним за процену најбољег интереса детета.

Да би се процењивало и поступало у складу са најбољим интересом детета, Конвенција истиче следеће елементе (од којих је већина врло слична са правима детета дефинисаним у Породичном закону):

- **идентитет детета** – карактеристике које се односе на пол, сексуалну оријентацију, национално порекло, вероисповест и уверења, културни идентитет и др.; иако сва деца и млади имају исте потребе, начин њиховог изражавања се разликује; деца

имају право на очување и континуитет идентитета, приступ култури, породици порекла, али то право не сме да служи негирању других права деце (нпр. бриге, заштите, сигурности);

- **очување породичне средине и одржавање односа** – укључује право на одржавање породице на окупу (породицу треба тумачити широко), на редовно одржавање личних односа са оба родитеља и члановима породице (ако је могуће, браћу и сестре не треба раздвајати) осим ако је то у супротности са најбољим интересом детета; важно је пружати подршку родитељима у вршењу родитељских обавеза уколико одвајање детета од родитеља није нужно ради заштите детета; финансијско и материјално сиромаштво или услови повезани са њима никада не смеју бити једино оправдање одвајања детета од родитеља; инвалидитет детета или њеног/његовог родитеља такође не сме бити разлог за одвајање детета; одвајање од родитеља разматра се само ако постоји ризик од запуштања, напуштања, злостављања, искоришћавања и експлоатисања детета;
- **брига, заштита и сигурност** – широко је дефинисана у контексту свеобухватног идеала добробити и развоја детета, а укључује следеће: *емоционалну бригу* као основну потребу која подразумева развој сигурне осећајне везаности, љубав, сигурне међуљудске везе, стабилно окружење; *сигурност детета*, која подразумева право на заштиту од свих врста физичког и менталног насиља, повреда или злостављања, сексуалног злостављања, деградирајућег понашања, сексуалне, економске или друге експлоатације, наркотика, криминала, оружаних сукоба и сл.; нужно је да се процењује *тренутна безбедност*, али и *будући ризици* од повреда и других последица одлука о заштити и безбедности детета;
- **здравље** – право на здраво окружење и бригу о дечјем физичком и менталном здрављу, право на терапију, лечење и негу, избор третмана у односу на ризике и могуће нежељене ефекте, право на информисање, лично одобрење за одређене терапије;
- **образовање** – доступност и квалитет образовања, укључујући формално и неформално образовање током раног детињства, окружење прилагођено стицању знања, поштовање, партиципација и могућност остваривања амбиција;
- **партиципација** – обавеза учешћа детета у вези са свим питањима и поступцима који га се тичу, пружање детету информација, право детета да изрази сопствено мишљење и право да се том мишљењу посвети одговарајућа пажња;
- **рањивост детета** – у процени најбољег интереса детета потребно је узети у обзир рањивости детета као што је инвалидитет, припадност мањинској групи, статус избеглог, расељеног или лица у азилу, те чињеницу да је дете било или је актуелно жртва злостављања, чињеницу да живи на улици или у окружењу које је небезбедно, што претпоставља и обавезно планирање мера за опоравак.

Процена најбољег интереса детета подразумева уважавање *свих основних права* детета, међу којима *нема хијерархије*. Значај елемената који се процењују у сврху одређивања најбољег интереса детета међузависан је, те је нужно њихово *балансирање*. Ако су елементи процене најбољег интереса детета *у супротности* једни са другима¹⁶, нужно их је *међусобно упоредити* и утврдити које је решење у складу са најбољим интересом детета. То не значи да је могуће само једно решење за одређену ситуацију.¹⁷

Најбољи интерес детета може бити *у супротности* са интересима и правима других актера у поступку (нпр. друге деце, родитеља, рођака, итд.). Пажљиво разматрање интереса свих заинтересованих страна требало би да доведе до решења. У погледу

16 На пример, право на одржавање личних односа са родитељем може бити у супротности са правом на заштиту и сигурност.

17 На пример, уколико због контакта детета и родитеља постоји ризик за сигурност и заштиту детета, решења могу бити различита: контакт у надзираним/контролисаним условима, привремени прекид контакта, одређење мера заштите од насиља у породици, или делимично или потпуно лишење родитељског права.

неких питања могуће је постићи *компромис*¹⁸. Ако се, ипак, не постигне усаглашавање, *већи значај* требало би дати најбољем интересу детета. Међутим, права и интереси детета *не би требало да угрозе* основна права других актера¹⁹, што значи да се у тим ситуацијама *не тежи* усаглашавању, већ се траже решења која равноправно остварују права оба актера.

Треба имати у виду да се капацитети детета развијају тако да процене и одлуке не могу бити коначне и неповратне.²⁰ То важи и за процену функционалности родитеља и њихове способности да одговоре на потребе детета, која може да се мења и развија.²¹

Како су деца све особе млађе од 18 година, процена и утврђивање најбољег интереса детета важна је и када је дете старије од 15 година, када има право да одлучује о питањима која га се тичу, што значи да би стручњаци (нпр. водитељ/-ка случаја у ЦСР-у или школски психолог/-иња) требало да процене и образложе да ли је одлука детета у његовом најбољем интересу.

Принцип најбољег интереса детета у појединим ситуацијама изискиваће да ЦСР (самостално или на иницијативу другог органа, укључујући образовно-васпитне установе) покрене одговарајуће поступке ради заштите детета, у складу са законом.

Родитељско право

Породични закон наводи да је родитељско право **изведено** из дужности родитеља и да постоји само у мери која је потребна за заштиту личности, права и интереса детета. То значи да права и најбољи интерес детета имају **предност** у односу на права родитеља, о чему треба да воде рачуна и суд и центар за социјални рад приликом процена, утврђивања и одлука, али и образовно-васпитне установе. Закон дефинише садржај родитељских права, и он подразумева:

- **старање о детету** (чл. 68) – родитељи имају право и дужност да се старају о детету, а то обухвата: чување, подизање, васпитавање, образовање, заступање, издржавање, те управљање и располагање имовином детета; родитељи имају право да *добују сва обавештења о детету од образовних и здравствених установа*;
- **чување и подизање детета** (чл. 69) – право и дужност родитеља јесте да чувају и подижу дете тако што ће се они лично старати о његовом животу и здрављу; они не смеју подвргавати дете понижавајућим поступцима и казнама које вређају људско достојанство детета и дужни су да дете штите од таквих поступака других лица (не смеју остављати без надзора дете предшколског узраста), а могу привремено поверити дете другом лицу само ако то лице испуњава услове за старатеља;
- **васпитавање детета** (чл. 70) – право и дужност родитеља да са дететом развијају однос заснован на љубави, поверењу и узајамном поштовању, те да дете усмеравају ка усвајању и поштовању вредности емоционалног, етичког и националног идентитета своје породице и друштва;
- **образовање детета** (чл. 71) – родитељи *имају дужност да обезбеде основно школовање детету, а о даљем образовању детета дужни су да се старају према својим могућностима*; родитељи имају право да детету обезбеде образовање које је у складу са њиховим верским и етичким уверењима;
- **заступање детета** (чл. 72) – право и дужност родитеља да заступају дете у свим правним пословима и у свим поступцима изван граница пословне и процесне

.....
18 На пример, када постоје несугласице између родитеља или родитеља и детета у погледу становања, образовања или начина одржавања личних односа детета и родитеља којем није поверено.

19 На пример, право детета да одржава личне односе са родитељем не би требало да угрози безбедност другог родитеља.

20 Потребе детета би требало сагледати у **перспективи**, путем процене континуитета и стабилности садашње и будуће ситуације у којој се дете налази.

21 Због тога би требало предложити одговарајуће мере, као и мере за ревидирање и прилагођавање одлука.

способности детета (законско заступање), као и у границама пословне и процесне способности детета, осим ако није другачије одређено законом (вољно заступање), те да предузимају правне послове којима управљају и располажу приходом који је стекло дете млађе од 15 година;

- **издржавање детета** (чл. 73) – право и дужност родитеља да издржавају дете под условима одређеним Породичним законом;
- **управљање и располагање имовином детета** (чл. 74) – право и дужност родитеља да управљају и располажу имовином детета под условима одређеним Породичним законом.

Надзор над вршењем родитељског права

Када родитељи нису у могућности да испуњавају своја права и дужности или их испуњавају на лош начин, Породичним законом су предвиђене одређене мере, о којима **одлучује** и које **обавља** (спроводи), у складу са законом, центар за социјални рад – орган старатељства. У питању су следеће мере:

- **превентивни надзор** (чл. 79) – доношење и спровођење одлука којима се *омогућава* родитељима да врше родитељско право;
- **корективни надзор** (чл. 80) – доношење и спровођење одлука којима се *исправљају* родитељи у вршењу родитељског права. Наведеним одлукама:
  - родитељ се упозорава на недостатке у вршењу родитељског права,
  - упућује се на разговор у породично саветовалиште или у установу специјализовану за посредовање у породичним односима
  - од родитеља се захтева да положи/-е рачун о управљању имовином детета,
  - покрећу се судски поступци у складу са законом.

Међутим, некада је однос и поступање родитеља према детету супротно његовим дужностима и најбољем интересу детета, тако да надлежни државни органи морају да покрену судске поступке заштите права детета. Када родитељ **злоупотребљава, грубо занемарује или несавесно врши права** и дужности из садржаја родитељских права, законска санкција подразумева лишење родитељских права. Оно може бити:

- **потпуно лишење родитељског права** (чл. 81), које се предузима када родитељ:
  - *злоупотребљава* права, односно ако физички, сексуално или емоционално злоставља дете; изабљује дете силећи га на претерани рад, или на рад који угрожава морал, здравље или образовање детета, односно на рад који је забрањен законом; подстиче дете на вршење кривичних дела; навикава дете на одавање рђавим склоностима; на други начин злоупотребљава права из садржине родитељског права; или
  - *ако родитељ грубо занемарује своје дужности*, односно ако је напустио дете; уопште се не стара о детету са којим живи; избегава да издржава дете или да одржава личне односе са дететом са којим не живи, односно ако спречава одржавање личних односа детета и родитеља са којим дете не живи; с намером и неоправдано избегава да створи услове за заједнички живот са дететом које се налази у установи социјалне заштите за смештај корисника; на други начин грубо занемарује дужности из садржине родитељског права;
- **делимично лишење родитељског права** (чл. 82) предузима се према родитељу који *несавесно врши* права или дужности из садржине родитељског права.

Родитељу се може **вратити** родитељско право када престану разлози због којих га је био потпуно или делимично лишен (чл. 83).

Поступак у спору за заштиту права детета и у спору за лишење родитељских права

Породични закон регулише да се поступак за заштиту права детета, као и поступак за лишење права родитеља покреће тужбом и спроводи га суд.²²

Тужба за заштиту права детета (чл. 263) може се поднети у погледу свих права која су детету призната законом (а нису заштићена неким другим поступком). Тужбу могу поднети: дете, родитељи детета, јавни тужилац и орган старатељства. Право и дужност да обавесте јавног тужиоца или орган старатељства о разлозима за заштиту права детета имају све деце, здравствене и **образовне установе** или установе социјалне заштите, правосудни и други државни органи, удружења и грађани.

Тужбу за лишење родитељског права (чл. 264) могу поднети: дете, други родитељ, јавни тужилац и орган старатељства, а тужбу за враћање родитељског права може поднети, поред наведених лица, и родитељ који је био лишен родитељског права. Право и дужност да обавесте јавног тужиоца или орган старатељства о разлозима за лишење родитељског права имају све деце, здравствене и **образовне установе** или установе социјалне заштите, правосудни и други државни органи, удружења и грађани.

Ако између детета и његовог законског заступника постоје **супротни интереси**, закон предвиђа да дете заступа **колизијски старатељ**. Дете које је навршило 10. годину живота и које је способно за расуђивање може *само*, односно преко неког другог лица или установе (**што може да буде и школа**) да затражи од органа старатељства да му постави колизијског старатеља или да затражи од суда да му постави привременог заступника због постојања супротних интереса између њега и његовог законског заступника (чл. 265). Ако колизијски старатељ или привремени заступник заступају дете које је способно да формира своје сопствено мишљење, он је дужан да се стара да дете благовремено добије сва обавештења која су му потребна; да пружи детету објашњење које подразумева могуће последице акта који он предузима; да пренесе суду мишљење детета ако дете није непосредно изразило мишљење пред судом, осим ако би то очигледно било у супротности са најбољим интересом детета (чл. 267).

Суд је у споровима за заштиту права детета и за (вршење) и лишење родитељског права увек дужан да се руководи најбољим интересом детета (чл. 266). Ако суд процени да у овим споровима дете као странка није заступано на одговарајући начин, дужан је да детету постави привременог заступника. Поред тога, када је дете странка у овим поступцима, а способно је да формира своје мишљење, суд је дужан да се стара да дете благовремено добије сва обавештења која су му потребна; да дозволи детету да непосредно изрази своје мишљење и да мишљењу детета посвети дужну пажњу у складу са годинама и зрелашћу детета; да мишљење детета утврди на начин и на месту које је у складу са његовим годинама и зрелашћу (**што може бити и школа**), осим ако би то очигледно било у супротности са најбољим интересом детета.

Ови су поступци **нарочито хитни**, што значи да ће прво рочиште бити заказано тако да се одржи у року од осам дана од дана када је тужба примљена у суду, а да је другостепени суд дужан да донесе одлуку у року од 15 дана од дана када му је достављена жалба (чл. 269). Међутим, у пракси се то, нажалост, ретко дешава, једним делом због оптерећености суда, а другим делом због неефикасности органа који прибављају доказе.

.....
²² Није, дакле, у искључивој надлежности центра за социјални рад, али овај орган у њему учествује и има врло значајне улоге.

Пре него што донесе одлуку о заштити права детета или о лишењу родитељског права, суд је дужан да **затражи** налаз и стручно мишљење од органа старатељства, породичног саветовалишта или друге установе специјализоване за посредовање у породичним односима (чл. 270).

Улога образовно-васпитне установе у заштити права детета

Као што је у Породичном закону наведено, **сви** државни органи и установе, као и удружења и грађани, дужни су да брину и штите права и најбољи интерес детета, што се односи и на образовно-васпитне установе. На том задатку школа треба блиско да сарађује са локалним центром за социјални рад – органом старатељства, који има велика јавна овлашћења у заштити деце.

Школа и **самостално учествује** у стварању окружења и околности у којима се поштују и штите права детета/ученика, а посебно идентитет, развој, безбедност, образовање, здравље, учешће детета, односно изражавање мишљења, водећи рачуна о рањивости детета/ученика. Школа је у обавези да **препозна** и **пријави** сазнање или сумњу да се права детета крше, односно угрожавају. Ако су родитељи, један или оба, лица која не врше родитељске дужности на одговарајући начин, или их злоупотребљавају, грубо занемарују или несавесно врше, школа је дужна да о томе обавести локални ЦСР – орган старатељства.²³

Образовно-васпитне установе требало би да имају и **превентивну улогу** у промовисању права детета и разумевању њиховог садржаја, као и у информисању о дужностима родитеља и њиховом разумевању, али и тога како се родитељске дужности спроводе на начин који је најбољи за развој детета. Превентивне активности школе намењене ученицима, родитељима, наставницима/одељењским старешинама у школи би требало да спроводе представници/представнице стручних служби (психолог, педагог и др.), као и Тима за заштиту деце/ученика од насиља, злостављања и занемаривања, у блиској сарадњи са локалним ЦСР-ом. За спровођење превентивних активности у овој области школа може искористити и друге ресурсе, посебно родитеље који имају одговарајуће професије и знања, као и представнике/-це локалних удружења која се баве заштитом права детета.

Конечно, од школе би могло бити затражено да **учествује у поступцима заштите** који се воде од стране ЦСР-а – органа старатељства или у поступцима који се воде пред судом. ЦСР (ређе суд директно) може затражити информације од школе о детету/ученику и/или његовим родитељима, а у вези са поступцима заштите права детета и вршења надзора над родитељским правима. Порег тога, ЦСР може укључити школу у **планирање** индивидуалног плана мера и услуга за дете и/или и, као и у спровођење активности из плана у складу са надлежностима школе.

2. Заштита од насиља у породици

У Породичном закону је дефинисано шта се сматра насиљем у породици и одређено је ко се сматра „чланом породице“ (в. ПРИЛОГ бр. 4). Широко постављена дефиниција „члана породице“ даје могућност да се мере заштите од насиља примене и када је реч о **партнерском (интимном) односу младих**, уколико у њему постоје насилна понашања или узнемиравање.

23 .....и јавно тужилаштво, у случају злоупотребе права, грубог занемаривања или несавесног поступања родитеља, као и у случају насиља у породици.

Законом је дефинисано **пет мера заштите** од насиља у породици, које се могу применити појединачно (у одговарајућој комбинацији) или све, у зависности од околности конкретне ситуације. Мерама се привремено забрањује или ограничава одржавање личних односа са другим чланом породице, што укључује: забрану (даљег) узнемиравања члана породице, забрану приближавања члану породице на одређеној удаљености, забрану приступа у простор око места становања или места рада члана породице (што укључује и школу када се одређује заштита детету), меру усељења у породични стан или кућу (ако је члан породице због насиља морао да напусти дом) и меру иселењења из породичног стана или куће учиниоца насиља. Мере заштите најдуже могу трајати годину дана (чл. 198), али се оне могу продужавати све док не престану разлози због којих је мера била одређена (чл. 199) или могу престати пре истека времена трајања ако престану разлози због којих је мера била одређена (чл. 200).

Сасвим је извесно, дакле, да су мере заштите од насиља у породици које прописује Породични закон **превентивног** карактера, односно да имају сврху да спрече да се насиље понавља тако што раздвајају учиниоца насиља од жртве различитим врстама забрана. Доношење ових мера не искључује вођење других поступака (кривичног или прекршајног) против учиниоца насиља уколико су извршена дела која су законом кажњива. Закон о спречавању насиља у породици²⁴ увео је још једну врсту превентивних мера, које се могу изрећи чак и када постоји непосредна опасност да се изврши насиље.²⁵ На превентивни карактер мера заштите од насиља у породици указују и карактеристике поступка, што је описано у следећем одељку.

Поступак у спору за заштиту од насиља у породици

Поступак за заштиту од насиља у породици води се на суду²⁶ и покреће се тужбом. Тужбу за одређивање и продужење мера заштите од насиља могу поднети: члан породице према коме је насиље извршено (жртва), његов законски заступник (нпр. родитељ за дете), јавни тужилац и орган старатељства (чл. 284).²⁷ Поступак у спору за заштиту од насиља у породици **нарочито је хитан**, а то значи да ће прво рочиште бити заказано осам дана од дана када је тужба примљена у суду, а да је другостепени суд (који одлучује по жалби) дужан да донесе одлуку у року од 15 дана од дана када му је достављена жалба (чл. 285). Као што смо раније навели, у пракси се ови рокови врло ретко испоштују.

Важна карактеристика овог поступка, поред хитности, јесте да суд није везан границама тужбеног захтева за заштиту од насиља у породици, што значи да **може да одреди и мере заштите које нису тражене** ако оцени да се на тај начин постиже најбоља заштита (чл. 287).

Као што је наведено, центар за социјални рад – орган старатељства овлашћен је да **покрене поступак** (напише тужбу) за заштиту од насиља у породици у случају да жртва или њен законски заступник (нпр. родитељ за дете) није у стању или могућности то да учини. ЦСР је у обавези да пружи правну подршку и помоћ жртви у састављању тужбе. Ако ЦСР није покренуо поступак, суд може затражити од тог органа да пружи **помоћ у прибављању потребних доказа** и да **изнесе своје мишљење** о сврсисходности тражене мере (чл. 286).

24 Закон о спречавању насиља у породици, Службени гласник РС, бр. 94/2016.

25 То значи да акт насиља није учињен, али да околности случаја указују на то да постоји могућност да до насиља дође. Процедура у вези са хитним и продуженим хитним мерама детаљно је описана у тексту **Закон о спречавању насиља у породици – улога образовно-васпитних установа**.

26 Реч је о парничном (грађанском) поступку у којем је надлежан суд на чијем подручју члан породице према којем је насиље извршено (тј. жртва) има пребивалиште, односно боравиште (чл. 283).

27 Тужбу за престанак мере заштите од насиља у породици може поднети члан породице против којег је мера одређена (чл. 284).

Улога образовно-васпитне установе у заштити детета од насиља у породици

Када је реч о детету/ученику жртви насиља у породици, без обзира на то да ли је оно директна жртва или је сведок насиља према другом члану породице²⁸, образовно-васпитна установа која има такво сазнање или сумњу дужна је да то **пријави** центру за социјални рад – органу старатељства, који је у обавези да поступи у складу са Законом о спречавању насиља у породици, односно да сазнање о насиљу пријави полицији или јавном тужилаштву (чл. 13, ст. 2).²⁹ То укључује и пријаву сумње или сазнања о постојању непосредне опасности од насиља у породици. Као што је већ наведено, ова обавеза је у складу са *Правилником о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање*.³⁰

Образовно-васпитна установа може бити позвана од суда (ређе) или локалног ЦСР-а да *пружи податке* о детету/ученику и/или његовим родитељима. Требало би да у налогу (када је у питању суд) или у допису (када је реч о ЦСР-у) буду наведена *конкретна питања* у погледу којих се тражи информација од школе, уз информацију о сврси (о којем поступку је реч). Ако то није учињено, представник/представница школе (директор, стручни сарадник) може да затражи (телефонским путем) додатне информације о томе на која питања треба одговорити. Писани документ са подацима које школа доставља *биће доступан* не само органу који га је затражио (суд или ЦСР), већ и свим учесницима у поступку, што укључује ученика/ученицу и његове/њене родитеље. Школа мора да води рачуна о питању поверљивости информација, о односу поверења са ученицом/учеником, а посебно о питању безбедности ученице/ученика када се подаци обелодане, што не искључује прецизно навођење сазнања и сумњи о насиљу у породици (без навођења извора).

.....
28 „Деца се сматрају жртвама насиља у породици, не само када га директно трпе, већ и када су изложена актима насиља које један члан породице врши над другим чланом породице. Сведочење и изложеност насиља трауматизује децу, било да директно посматрају насиља или чују звуке, ударце, крике из непосредне близине, када знају да се насиље дешава или се може десити, односно када накнадно виде последице насиља међу члановима породице” (*Општи протокол о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама у породици и у партнерским односима*, Влада РС, 2011).

29 Обавеза пријављивања насиља у породици је детаљно описана у тексту **Закон о спречавању насиља у породици – улога образовноваспитних установа**.

30 *Службени гласник РС*, бр. 30/2010.

Прилози

Прилог бр. 1:

Изводи из Закона о основама система образовања и васпитања

Према **Закону о основама система образовања и васпитања**¹ школа, односно запослени у установи **одговорни** су да **заштите права детета** (чл. 79), што укључује: заштиту од дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања; давање информација о правима и обавезама; покретање иницијативе за преиспитивање одговорности учесника; организовање заштите и правичног поступања и друга права. Ученик, родитељ (или дететов заступник) може да поднесе писмену пријаву директору школе, а запослени су дужни да одмах по сазнању, а најкасније наредног радног дана, поднесу писмену пријаву директору да је учињена повреда права детета и ученика. Директор је дужан да пријаву размотри, одлучи и предузме одговарајуће мере. Ученик, родитељ или законски заступник детета може поднети пријаву Министартву (чл. 81) уколико сматра да школа није поступила у складу са законом, а посебно када је реч о повреди права детета (чл. 79) и повреди забране дискриминације, насиља, злостављања, занемаривања и забране понашања **које вређа углед, част или достојанство** (чл. 110-113).

Ученици имају обавезе (чл. 80), између осталог, да поштују личност других ученика, као и да у остваривању својих права не угрожавају права других ученика. Ако то раде, односно не поштују правила, предвиђене су **одговорности ученика** (чл. 83) које могу бити у виду **појачаног васпитног рада** (наведени су начини) како би се променило његово/њено понашање. Ученик може да одговара за лакшу повреду обавеза, тежу повреду обавеза и повреду забране из чл. 110-112. **Одговорност има и родитељ**, односно законски заступник ученика/ученице (чл. 84), посебно за повреде забране из чл. 110-112 и повреде из чл. 83, што укључује и могућност школе да покрене прекршајни или кривични поступак за утврђивање одговорности родитеља.

Закон наводи да је школа дужна да донесе **акт** којим прописује мере, начин и поступак заштите и безбедности деце и ученика за време боравка у установи и свих активности које организује установа, у сарадњи са надлежним органом јединице локалне самоуправе, које је дужна да спроводи (чл. 108). Упутство за израду овог акта донеће министар. Поред тога, Закон налаже да школа пропише правила понашања и да негује односе међусобног разумевања и уважавања личности деце, ученика, одраслих, запослених и родитеља (чл. 109).

Закон **изричито забрањује дискриминацију и дискриминаторско поступање у школи** (чл. 110), којим се на непосредан или посредан, отворен или прикривен начин, неоправдано прави разлика или неједнако поступа, односно врши пропуштање (искључивање, ограничавање или давање првенства) у односу на лице или групе лица, као и на чланове њихових породица или њима блиска лица на отворен или прикривен начин, а који се заснива на било којем личном својству, укључујући **пол, родни идентитет и сексуалну оријентацију**.

Закон **изричито забрањује физичко, психичко, социјално, сексуално, дигитално и свако друго насиље у школи** (чл. 111), злостављање и занемаривање запосленог, детета, ученика, одраслог, родитеља, односно другог законског

.....
1   Службени гласник РС, бр. 88/2017.

заступника или трећег лица у установи. Под насиљем и злостављањем подразумева се сваки облик једанпут учињеног, односно понављаног вербалног или невербалног понашања које има за последицу стварно или потенцијално угрожавање здравља, развоја и достојанства личности детета, ученика и одраслог. Закон дефинише све именоване облике насиља и прописује обавезу школе да одмах поднесе пријаву надлежном органу ако се код детета, ученика или одраслог примете знаци насиља, злостављања или занемаривања.

У школи је **забрањено свако понашање којим се вређа углед, част или достојанство** (чл. 112). Ближе услове за препознавање таквог понашања и поступање из надлежности школе прописује министар задужен за просвету и министар задужен за заштиту људских права.

Школа води **васпитно-дисциплински поступак** (чл. 85) за теже повреде обавеза ученика/ученица и повреду забране из чл. 110–112. Поступак покреће, води и окончава директор школе, у прописаним роковима, у којем ученик, у присуству родитеља (односно другог законског заступника), као и сви остали учесници и сведоци морају бити саслушани и дати писану изјаву. Васпитно-дисциплински поступак окончава се након вођења појачаног васпитног рада са учеником доношењем решења у року од 30 дана од дана покретања. Пре доношења решења морају се утврдити све чињенице које су од значаја за одлучивање. **Васпитне и васпитно-дисциплинске мере и правна заштита ученика** (чл. 86) **за тежу повреду обавеза укључују:** укор директора и укор наставничког већа, а за ученика средње школе и искључење из школе. За учињену **повреду забране** из чл. 110–112 мере укључују: укор директора или укор наставничког већа (премештај ученика од петог до осмог разреда у другу основну школу на основу одлуке наставничког већа, уз сагласност школе у коју прелази, а уз обавештавање родитеља односно другог законског заступника), а за ученика средње школе – искључење из школе (за ове повреде није предвиђена поступност, односно мере из члана 83, као код лакше повреде обавеза). И када током вођења поступка дође до побољшања понашања ученика/ученице, поступак се **не може обуставити** за повреде забрана из чл. 110–112 када је озбиљно угрожен интегритет другог лица. Закон предвиђа и обавезу обављања **друштвено-корисног, односно хуманитарног рада** ученика који је добио васпитну, односно васпитно-дисциплинску меру, а услове прописује министар.

Када малолетан ученик изврши повреду обавезе, односно забране из чл. 110–112, **школа одмах**, а најкасније наредног радног дана, обавештава родитеља, односно другог законског заступника и укључује га у одговарајући поступак. Наставничко веће доноси одлуку о васпитно-дисциплинској мери **искључења** ученика из средње школе, а директор решење о искључењу ученика из школе. Ученик, његов/њен родитељ или законски заступник има право да поднесе жалбу школском одбору на изречену васпитно-дисциплинску меру, који одлучује по жалби која одлаже извршење решења директора. Против другостепеног решења о изреченој мери искључења ученика из средње школе, ученик, родитељ, односно други законски заступник има право на судску заштиту у управном спору.

У поступцима заштите права ученика и заштите од законом предвиђених забрана из чл. 110–112, као и у спровођењу превентивних активности у школи треба да буду **укључени сви надлежни:** одељењска заједница (чл. 87), одељењски старешина (чл. 131); ученички парламент (чл. 88); савет родитеља (чл. 120) и општински савет родитеља (чл. 121); директор школе (чл. 122 и 126); стручни органи, тимови и педагошки колегијум установе (чл. 130); секретар школе (чл. 133); наставници, васпитачи и стручни сарадници (чл. 135 и 138) који у складу са својим надлежностима и одговорностима спроводе, прате, подстичу и унапређују

целокупни образовно-васпитни рад у школи, укључујући бригу о безбедности ученика, заштиту од насиља, дискриминације и социјалне искључености деце, остваривање сарадње са надлежним установама, стручним удружењима и другим органима и организацијама и спроводе правила установе и норме из закона.

Коначно, Закон предвиђа постојање **инспекцијског надзора** (чл. 169) који врши Министарство, и **стручно-педагошког надзора** (чл. 170), који врши просветни саветник, који, између осталог, саветује и пружа стручну помоћ у обезбеђивању заштите деце, ученика и запослених од дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања у установи, предлаже установи, министру и надлежним органима предузимање неопходних активности за отклањање недостатака и унапређивање обављања образовно-васпитног, стручног, односно васпитног рада, а уколико утврди неправилности у раду, иницира покретање поступка инспекцијског надзора.

Прилог 6p. 2:**Изводи из Конвенције Савета Европе
о спречавању и борби против насиља
над женама и насиља у породици²**

Према Конвенцији Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици³ (у даљем тексту: Конвенција) **родно засновано насиље над женама** означава насиље које је усмерено против жене зашто што је жена, односно оно које несразмерно погађа жене (чл. 3, тачка д). Појам **род** означава друштвено одређене улоге, понашања, активности и атрибуте које дато друштво сматра прикладним за жене и мушкарце (чл. 3, тачка ц). Појам **жена** укључује и девојке испод 18 година живота.

Конвенција тражи да држава која је потврдила (ратификовала) овај уговор обезбеди мере заштите и права жртава, без дискриминације по било којем основу, укључујући и посебне мере за спречавање и заштиту жена од родно заснованог насиља, што се не сматра дискриминацијом (такве посебне, привремене мере често се називају „афирмативна акција“).

Када је у питању заштита и подршка жртава родно заснованог насиља, Конвенција прописује **обавезе** (чл. 18) које укључују: делотворну сарадњу свих релевантних државних органа, предузимање мера које морају да сагледају насиље из родне перспективе, усмерених на заштиту људских права и безбедност жртве. Наведене мере треба да буду засноване на интегрисаном приступу, који узима у обзир однос између жртве и учиниоца насиља, да буду усмерене на избегавање секундарне виктимизације (у поступцима који се предузимају жртва не сме поново бити повређивана), да се фокусирају на оснаживање жртве, да буду примерене различитим и специфичним потребама угрожених лица и да буду доступне. Пружање заштите и подршке не сме да зависи од спремности жртве да поднесе пријаву, учествује или сведочи у поступцима против учиниоца.

Конвенција у IV поглављу дефинише **мере заштите и подршке жртвама**: одговарајуће и благовремено информисање жртве (чл. 18) о свим правним и другим мерама заштите, као и о свим услугама подршке које јој стоје на располагању (од стране свих релевантних пружалаца – здравствене и социјалне установе, специјализоване невладине организације и др.). Информисање мора бити такво да жртва у потпуности разуме све што јој се саопштава (дакле, прилагођено узрасту жртве, на језику који она разуме).

Конвенција налаже да се за све жртве обезбеде **опште услуге подршке** (чл. 20), што обухвата приступ услугама које омогућавају опоравак од насиља, односно правно и психолошко саветовање, здравствену и социјалну заштиту и друге услуге које одговарају конкретним жртвама, а које треба да пружају обучени представници служби. Поред тога, жртва има право на непосредне краткорочне и дугорочне **специјализоване услуге подршке** (чл. 22), као што су СОС телефони, „сигурне куће“, центри за подршку жртвама сексуалног насиља, специјализована психолошка подршка за децу која су сведоци насиља у породици. Конвенција тражи да држава обезбеди **пријављивање насиља** надлежним органима (чл. 27), укључујући и пријаве од стране професионалаца (чл. 28), тако да правила

2 Многе одредбе Конвенције већ су интегрисане у Закон о спречавању насиља у породици и Кривични законик Републике Србије (2016), али се очекује даље усаглашавање стандарда Конвенције и домаћих закона (пре свега процесних), посебно у односу на права и положај жртве родно заснованог и насиља у породици.

3 Службени гласник РС, Међународни уговори, 6p. 12/2013.

поверљивости не буду препрека за пријављивање насиља или сумње на насиље, под одговарајућим условима (што би подразумевало, у првом реду, безбедност жртве).

Конвенција захтева од државе да предузме мере у оквиру којих је оправдавање насиља **неприхватљиво** (чл. 42), што значи да култура, обичаји, традиција, религија или такозвана „част“ не могу бити оправдање за насиље. Не сме се сматрати или наводити да је жртва „прекршила норму“ и из тих разлога оправдавати насиље. Конвенција такође наглашава да су **забрањени** процеси обавезног алтернативног разрешавања спорова, односно одређивања казни (чл. 48), што укључује посредовање (медијацију) и помирење.

Објашњавајући шта се све подразумева под **мерама заштите** за жртве родно заснованог насиља (чл. 56), у Конвенцији се наводи да је држава одговорна да се заштите права и интереси жртава, укључујући њихове посебне потребе у свим фазама поступака у које су укључене. То подразумева: да им је обезбеђена заштита од застрашивања, одмазде или понављања повређивања; да имају информације о правима и расположивим услугама, о исходима њихових пријава, жалби, о напретку поступака, о њиховој улози у тим поступцима, као и о исходу поступака; да су саслушане, да могу да пруже доказе, представе своје становиште, потребе и забринутости – непосредно или преко посредника и да то буде узето у разматрање; да добију подршку у тим поступцима; да им буду заштићени приватност и углед; да се избегне, где год је могуће, сусрет жртве и учиниоца у просторијама државних органа; да изјаве и сведочења дају без присуства учиниоца (нпр. коришћењем одговарајућих комуникационих технологија); дете жртве (и дете сведок) насиља мора да добије посебне мере заштите, које узимају у обзир принцип најбољег интереса детета.

Конвенција прописује као мере заштите жртава родно заснованог насиља и **хитне мере** (чл. 52) и **мере забране приласка** односно заштите (чл. 53), које познаје и наше законодавство у одредбама *Закона о спречавању насиља у породици* (хитне мере у чл. 17)⁴ (ове мере **није могуће изрећи** малолетном учиниоцу насиља, чл. 1 Закона) и у одредбама *Породичног закона* (мере заштите у чл. 198).⁵

Када је реч о **превенцији**, која је у Конвенцији наведена у III поглављу, државама се налажу опште обавезе (чл. 12), пре свега предузимање мера у **промоцији** промене друштвених и културних образаца понашања жена и мушкараца с циљем искорењивања предрасуда, обичаја, традиције и других пракси, које се заснивају на идеји инфериорности жена и привилеговања мушкараца, односно на стереотипним улогама жена и мушкараца. Наглашава се важност подстицања мушкараца и децака да активно допринесу спречавању свих облика насиља према женама.

Када је у питању **образовно-васпитни систем** и његова улога, Конвенција налаже (чл. 14) да се уведу наставни материјали о питањима као што су једнакост жена и мушкараца, нестереотипне родне улоге, узајамно поштовање, ненасилно разрешавање сукоба, информисање о томе шта је родно засновано насиље над женама, право на лични интегритет. Поред тога, препоручује се да ти садржаји буду присутни у формалном образовању, на свим нивоима, и прилагођени узрасту ученика и ученица. Коначно, истиче се да би ове садржаје требало подстицати и у неформалним образовним установама, као и у спорту, културним и рекреативним установама и средствима јавног информисања.

4 .....
Службени гласник РС, бр. 94/2016.

5 Службени гласник РС, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015.

Конвенција је изричита у погледу тога да државе имају обавезу да уведу или ојачају одговарајућу **обуку запослених** у свим системима који се баве жртвама или учиниоцима насиља (чл. 15), што укључује знања о откривању и спречавању таквог насиља, знања о једнакости између жена и мушкараца, о потребама и правима жртава, као и о спречавању секундарне виктимизације. Таква обука треба да укључи и обуку за сарадњу између свих релевантних служби.

У превентивне активности, према Конвенцији Савета Европе, спадају и превентивне интервенције и програми рада са учиниоцима насиља (чл. 16) како такво понашање не би било понављано. Програми би требало да су усмерени на промену насилних ставова и понашања и усвајање ненасилних образаца решавања проблема и понашања. Посебно се истиче да приликом предузимања тих мера мора бити осигурана безбедност жртве, подршка за жртве и потпуно поштовање њихових људских права.

Прилог бр. 3:

Изводи из потврђених међународних уговора, закона и подзаконских докумената који се односе на заштиту деце/ученика од сексуалног насиља⁶

Овај прилог садржи приказ најважнијих стандарда и норми у вези са забраном сексуалног насиља према деци.

Конвенција о правима детета⁷

Државе чланице предузимају све одговарајуће законодавне, административне, социјалне и образовне мере ради заштите детета од свих облика физичког или менталног насиља, повреда или злоупотребе, занемаривања или немарног односа, малтретирања или експлоатације, укључујући и сексуалну злоупотребу док је дете под бригом родитеља, законитих старатеља или неког другог лица коме је поверена брига о детету. Такве заштитне мере треба да обухвате, по потреби, ефикасне поступке за установљивање социјалних програма за обезбеђење подршке неопходне детету и онима којима је поверена брига о детету, као и остале облике спречавања, утврђивања, пријављивања, прослеђивања, истраге, поступања и праћења случајева овде наведеног злостављања детета и, по потреби, обраћања суду (чл. 19).

Државе чланице се обавезују да штите децу од свих облика сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања. У ту сврху, државе чланице ће нарочито предузимати све одговарајуће националне, билатералне и мултилатералне мере за спречавање навођења или присиљавања детета на учешће у ма којој незаконитој сексуалној активности (чл. 34).

Државе чланице ће предузети све одговарајуће мере да подстичу физички и психолошки опоравак и друштвену реинтеграцију детета које је жртва сваког облика занемаривања, искоришћавања или злостављања, мучења или било ког другог облика окрутног, нехуманог или понижавајућег поступања или кажњавања. Такав опоравак и реинтеграција вршиће се у условима који подстичу здравље, самопоштовање и достојанство детета (чл. 39).

Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања⁸

Свака страна (држава потписница) предузеће неопходне законодавне или друге мере ради спречавања свих облика сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања деце и ради заштите деце (чл. 4).

Свака страна предузеће све неопходне законодавне или друге мере како би обезбедила да правила поверљивости која се унутрашњим правом намећу

.....
⁶ Део текста у овом прилогу преузет је из Мишљења Заштитника грађана (дел.бр. 6196, од 17.2.2017. године), доступно: <http://www.ombudsman.rs/index.php/2012-02-07-14-03-33/5161-n-dl-zni-nisu-pr-duz-li-r-p-v-d-pri-v-uc-ni-d-su-d-ziv-li-s-su-ln-zl-s-vlj-nj-zl-up-r-bu-i-uzn-ir-v-nj-d-s-r-n-n-s-vni>

⁷ Службени лист СФРЈ – Међународни уговори, бр. 15/90, Службени лист СРЈ – Међународни уговори, бр. 4/96 и 2/97.

⁸ Службени гласник РС – Међународни уговори, бр. 1/10.

припадницима неких професија, који у своме раду имају контакт са децом, не представљају препреку могућности да ти професионалци обавесте службе надлежне за заштиту детета о свакој ситуацији у којој постоје разумни основи за веровање да је дете о коме је реч жртва сексуалног искоришћавања или сексуалног злостављања (чл. 12).

Свака страна предузеће све неопходне законодавне или друге мере како би подстакла свако лице које зна или у доброј вери сумња у то да (у неком случају) постоји сексуално искоришћавање или сексуално злостављање деце и о тим ће чињеницама извести надлежне службе (чл. 12).

Свака страна предузеће све неопходне законодавне и друге мере да би пружила помоћ жртвама, на краткорочном и дугорочном плану, у погледу њиховог физичког и психосоцијалног опоравка. Приликом предузимања мера у складу са овим ставом одговарајућа пажња се посвећује мишљењима, потребама и забринутостима самог детета (чл. 14).

Свака страна предузеће мере за сарадњу са невладиним организацијама, другим релевантним организацијама или другим елементима цивилног друштва који се баве пружањем помоћи жртвама, у складу са условима прописаним у оквиру сопственог унутрашњег правног поретка (чл. 14).

Свака страна предузеће неопходне законодавне или друге мере како би обезбедила да буду криминализовани следећи видови намерног понашања: ступање у сексуалне активности са дететом када је притом злоупотребљен признати положај поверења, ауторитета или утицаја над дететом, укључујући ту и положај у породици или злоупотребљена посебно осетљива ситуација у којој се дете налази, његов рањиви положај, првенствено због менталног или физичког хендикепа или зависности (чл. 18).

Свака страна предузеће све неопходне законодавне или друге мере како би осигурала:

- а) да разговори са дететом могу да се одвијају без неоправданог одлагања одмах пошто су надлежним органима пријављене чињенице (у вези са случајем);
- б) да се разговори са дететом одвијају, када је то неопходно, у просторијама које су пројектоване или прилагођене за те сврхе;
- в) да разговоре са дететом обављају професионалци који су обучени за то;
- г) да иста лица, ако је могуће и у случају да је погодно, воде све разговоре са дететом;
- д) да број разговора буде ограничен на најмању могућу меру – онолико колико је неопходно у циљу кривичног поступка;
- ђ) да дете може бити у пратњи свог правног заступника или, где је то погодно, одраслог лица које само изабере, осим у случајевима када је реч о лицу за које је донета образложена одлука о супротном (чл. 35).

Свака страна предузеће све неопходне законодавне или друге мере како би осигурала да сви разговори са жртвом или, где је то погодно, разговори са дететом сведоком могу бити снимљени као видео-запис и да ти видео-записи разговора могу бити прихваћени као доказ у судском поступку, у складу са правилима унутрашњег права те стране (чл. 35).

Закон о основама система образовања и васпитања⁹

У установи је забрањено физичко, психичко, социјално, сексуално, дигитално и свако друго насиље, злостављање и занемаривање запосленог, детета, ученика, одраслог, родитеља односно другог законског заступника или трећег лица у установи (чл. 111, ст. 1).

Под насиљем и злостављањем подразумева се сваки облик једанпут учињеног, односно понављаног вербалног или невербалног понашања које има за последицу стварно или потенцијално угрожавање здравља, развоја и достојанства личности детета, ученика и одраслог.

Занемаривање и немарно поступање представља пропуштање установе или запосленог да обезбеди услове за правилан развој детета, ученика и одраслог (чл. 111, ст. 3 и 4).

Установа је дужна да одмах поднесе пријаву надлежном органу ако се код детета, ученика или одраслог примете знаци насиља, злостављања или занемаривања (чл. 111, ст. 5).

Под **сексуалним насиљем и злостављањем**, према овом закону, сматра се понашање којим се дете и ученик сексуално узнемирава, наводи или приморава на учешће у сексуалним активностима које не жели, не схвата или за које није развојно дорастао, или се користи за проституцију, порнографију и друге облике сексуалне експлоатације (чл. 111, ст. 9).¹⁰

Ближе услове о начинима препознавања невербалних облика злостављања деце и ученика од стране запосленог за време неге, одмора, рекреације и других облика васпитно-образовног рада прописује министар (чл. 110, ст. 13).

Запослени се привремено удаљује са рада због учињене теже повреде радне обавезе из члана 164 (тач. 1, 4, 6, 9 и 17) и повреде забране из чл. 110–113 овог закона до окончања дисциплинског поступка, у складу са овим и законом којим се уређује рад (чл. 163).

Дисциплински поступак се покреће и води за учињену тежу повреду радне обавезе из члана 164 и повреду забране из чл. 110–113 овог закона (чл. 165).

Директор установе покреће и води дисциплински поступак, доноси решење и изриче меру у дисциплинском поступку против запосленог. Дисциплински поступак покреће се писменим закључком, а он садржи податке о запосленом, опис повреде забране, односно радне обавезе, време, место и начин извршења и доказе који указују на реализацију повреде (чл. 165).

По спроведеном поступку доноси се решење којим се запосленом изриче дисциплинска мера, којим се ослобађа од одговорности или којим се поступак обуставља (чл. 165).

9 .....
Службени гласник РС, бр. 88/2017.

10 У Закону су одређени и други облици насиља.

Покретање дисциплинског поступка застарева у року од три месеца од дана сазнања за повреду радне обавезе и учиниоца, односно у року од шест месеци од дана када је повреда учињена, осим ако је учињена повреда забране из чл. 110–113. овог закона, када покретање дисциплинског поступка застарева у року од две године од дана када је учињена повреда забране (чл. 165).

Вођење дисциплинског поступка застарева у року од шест месеци од дана покретања дисциплинског поступка. Застарелост не тече ако дисциплински поступак не може да се покрене или води због одсуства запосленог или других разлога у складу са законом (чл. 165).

Мере за тежу повреду радне обавезе из члана 164 и повреду забране из чл. 110–113 овог закона јесу новчана казна, удаљење са рада и престанак радног односа. Новчана казна за тежу повреду радне обавезе изриче се у висини од 20%–35% од плате исплаћене за месец у којем је одлука донета, у трајању до шест месеци. Запосленом који изврши повреду забране прописане чл. 110, 111 и 113 овог закона, односно који други пут изврши повреду забране прописане чланом 112 овог закона и запосленом који учини повреду радне обавезе из члана 164, тач. 1 и 7 овог закона, изриче се мера престанка радног односа (чл. 166).

Директор је одговоран за законитост рада и за успешно обављање делатности установе. Директор за свој рад одговара министру и органу управљања (чл. 126).

Осим послова утврђених законом и статутом установе, директор: ... 10) предузима мере у случајевима повреда забрана из чл. 110–113 овог закона; 11) предузима мере ради извршавања налога просветног инспектора и предлога просветног саветника, као и других инспекцијских органа; 18) одлучује о правима, обавезама и одговорностима ученика и запослених, у складу са овим и другим законом; 20) обезбеђује услове за остваривање права деце и права, обавезе и одговорности ученика и запослених, у складу са овим и другим законом (чл. 126).

Орган управљања у школи јесте школски одбор (чл. 115). Орган управљања: ... 7) даје мишљење и предлаже министру избор директора установе; 9) одлучује о правима и обавезама директора установе; 11) разматра поштовање општих принципа, остваривање циљева образовања и васпитања и стандарда постигнућа и предузима мере за побољшање услова рада и остваривање образовно-васпитног рада; 13) одлучује по жалби на решење директора (чл. 119). Директор за свој рад одговара министру и органу управљања (чл. 126). Министар разрешава директора установе ако је утврђено да: 4) установа не спроводи мере за безбедност и заштиту деце и ученика; 5) директор не предузима или неблаговремено предузима одговарајуће мере у случајевима повреда забрана из чл. 110–113 овог закона и тежих повреда радних обавеза запослених; 9) не поступа по препоруци, налогу, односно мери надлежног органа за отклањање утврђених недостатака и неправилности; 15) намерно је или крајњом непажњом учинио пропуст приликом доношења одлуке у дисциплинском поступку, која је правноснажном судском пресудом поништена као незаконита иако је установа обавезана на накнаду штете; 17) у другим случајевима када се утврди незаконито поступање (чл. 128).

Кривични законик¹¹

Обљуба са дететом – члан 180

Ко изврши обљубу или са њом изједначен чин са дететом, казниће се затвором од пет до дванаест година.

Ако је услед дела из става 1 овог члана наступила тешка телесна повреда детета према којем је дело извршено или је дело извршено од стране више лица или је дело имало за последицу трудноћу, учинилац ће се казнити затвором од пет до петнаест година.

Ако је услед дела из ст. 1 и 2 овог члана наступила смрт детета, учинилац ће се казнити затвором од најмање десет година.

Неће се казнити за дело из става 1 овог члана учинилац ако између њега и детета не постоји значајнија разлика у њиховој душевној и телесној зрелости.

Обљуба злоупотребом положаја – члан 181

Ко злоупотребом свог положаја наведе на обљубу или са њом изједначен чин, лице које се према њему налази у односу какве подређености или зависности казниће се затвором од три месеца до три године.

Наставник, васпитач, старалац, усвојилац, родитељ, очух, маћеха или друго лице које злоупотребом свог положаја или овлашћења изврши обљубу или са њом изједначен чин са малолетником који му је поверен ради учења, васпитавања, старања или неге казниће се затвором од једне до десет година.

Ако је дело из става 2 овог члана учињено према детету, учинилац ће се казнити затвором од пет до дванаест година.

Ако је дело из ст. 1 до 3 овог члана имало за последицу трудноћу, учинилац ће се казнити за дело из става 1 затвором од шест месеци до пет година, за дело из става 2 затвором од две до дванаест година, а за дело из става 3 затвором од пет до петнаест година.

Ако је услед дела из става 3 овог члана наступила смрт детета, учинилац ће се казнити затвором од најмање десет година.

Недозвољене полне радње – члан 182

Ко под условима из чл. 178, ст. 1 и 2; 179, став 1; и 181, ст. 1, и 2, овог законика изврши неку другу полну радњу, казниће се новчаном казном или затвором до три године.

Ко под условима из члана 180, став 1и члана 181, став 3 овог законика изврши неку другу полну радњу, казниће се затвором од шест месеци до пет година.

Ако је услед дела из ст. 1 и 2 овог члана наступила тешка телесна повреда лица према којем је дело извршено или ако је дело извршено од стране више лица или на нарочито свиреп или нарочито понижавајући начин, учинилац ће се казнити затвором од две до десет година.

Ако је услед дела из ст. 1 и 2 овог члана наступила смрт лица према којем је дело извршено, учинилац ће се казнити затвором од најмање пет година.

Полно узнемиравање – члан 182а

Ко полно узнемирава друго лице, казниће се новчаном казном или затвором до шест месеци.

Ако је дело из става 1 овог члана учињено према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од три месеца до три године.

Полно узнемиравање јесте свако вербално, невербално или физичко понашање које има за циљ или представља повреду достојанства лица у сфери полног живота, а које изазива страх или ствара непријатељско, понижавајуће или увредљиво окружење.

Гоњење за дело из става 1 овог члана предузима се по предлогу.

Подвођење и омогућавање вршења полног односа – члан 183

Ко подведе малолетно лице ради вршења обљубе, са њом изједначеног чина или друге полне радње, казниће се затвором од једне до осам година и новчаном казном.

Ко омогућава вршење обљубе, са њом изједначеног чина или друге полне радње са малолетним лицем, казниће се затвором од шест месеци до пет година и новчаном казном.

Посредовање у вршењу проституције – члан 184

Ко наводи или подстиче другог на проституцију или учествује у предаји неког лица другоме ради вршења проституције или ко путем средстава јавног информисања и других сличних средстава пропагира или рекламира проституцију, казниће се затвором од шест месеци до пет година и новчаном казном.

Ако је дело из става 1 овог члана извршено према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од једне до десет година и новчаном казном.

Приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију – члан 185

Ко малолетнику прода, прикаже или јавним излагањем или на други начин учини доступним текстове, слике, аудио-визуелне или друге предмете порнографске садржине или му прикаже порнографску представу, казниће се новчаном казном или затвором до шест месеци.

Ко искористи малолетника за производњу слика, аудио-визуелних или других предмета порнографске садржине или за порнографску представу, казниће се затвором од шест месеци до пет година.

Ако је дело из ст. 1 и 2 овог члана извршено према детету, учинилац ће се казнити за дело из става 1 затвором од шест месеци до три године, а за дело из става 2 затвором од једне до осам година.

Ко прибавља за себе или другог, поседује, продаје, приказује, јавно излаже или електронски или на други начин чини доступним слике, аудио-визуелне или друге предмете порнографске садржине настале искоришћавањем малолетног лица, казниће се затвором од три месеца до три године.

Ко помоћу средстава информационих технологија свесно приступи сликама, аудио-визуелним или другим предметима порнографске садржине насталим искоришћавањем малолетног лица, казниће се новчаном казном или затвором до шест месеци.

Предметима порнографске садржине насталим искоришћавањем малолетног лица (дечија порнографија) сматра се сваки материјал који визуелно приказује малолетно лице које се бави стварним или симулираним сексуално експлицитним понашањем, као и свако приказивање полних органа детета у сексуалне сврхе.

Предмети из ст. 1–4 овог члана одузеће се.

Навођење детета на присуствовање полним радњама – члан 185а

Ко наведе дете да присуствује силовању, обљуби или са њом изједначеним чином или другој полној радњи, казниће се затвором од једне до осам година.

Ако је дело из става 1 овог члана учињено употребом силе или претње, учинилац ће се казнити затвором од две до десет година.

Искоришћавање рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слободе према малолетном лицу – члан 185б

Ко у намери извршења кривичног дела из чл. 178, став 4; 179, став 3; 180, ст. 1 и 2; 181, ст. 2 и 3; 182, став 1; 183, став 2; 184, став 3; 185, став 2. и 185а овог законика,

користећи рачунарску мрежу или комуникацију другим техничким средствима договори са малолетником састанак и појави се на договореном месту ради састанка, казниће се затвором од шест месеци до пет година и новчаном казном. Ко дело из става 1 овог члана изврши према детету, казниће се затвором од једне до осам година.

Општи протокол о заштити деце од злостављања и занемаривања¹²

Општи протокол се односи на сву децу чија је добробит угрожена, односно децу у непосредној или животној опасности, на децу која су (доказано или под сумњом) жртве злостављања и занемаривања и децу за коју се сматра да су под ризиком од злостављања и занемаривања.

Општи протокол се односи на децу у свим ситуацијама: у породици (биолошкој, хранитељској, усвојитељској); ван породице, односно у установама где деца бораве привремено или трајно (школе, предшколске установе, летовалишта, дневни боравци, домови за децу, односно друге установе социјалне заштите и др.).

Општа дефиниција злоупотребе детета: Злоупотреба или злостављање детета обухвата све облике физичког или емоционалног злостављања, сексуалну злоупотребу, занемаривање или немаран поступак, као и комерцијалну или другу експлоатацију, што доводи до стварног или потенцијалног нарушавања дететовог здравља, угрожавања дететовог развоја или достојанства у оквиру односа који укључује одговорност, поверење или моћ.

Сексуална злоупотреба: Сексуална злоупотреба детета јесте укључивање детета у сексуалну активност коју оно не схвата у потпуности, са којом није сагласно или за коју није развојно дорасло и није у стању да се са њом сагласи, или у ону којом се крше закони или социјални табуи друштва. Сексуална злоупотреба детета испољава се као активност између детета и одрасле особе или другог детета које се, због свог узраста или развоја, налази у положају који му даје одговорност, поверење или моћ, где активност има за циљ да пружи уживање или задовољи потребе друге особе.

Сексуалном злоупотребом детета сматра се и: навођење или приморавање детета на учешће у сексуалним активностима, било да је реч о контактним (нпр. сексуални однос, сексуално додиривање и сл.) или неконтактним активностима (нпр. излагање погледу, егзибиционизам и сл.); као и експлоататорско коришћење детета за проституцију или друге незаконите сексуалне радње.

Сексуалном злоупотребом не сматра се понашање које представља истраживање сопственог тела примерено узрасту детета када се, посебно код адолесцената, истражује сопствено тело и сексуалност, што не подразумева активност између детета и одрасле особе.

Посебну пажњу потребно је обратити:

- 1) на препознавање случајева злостављања и/или занемаривања;
- 2) на пријављивање надлежном органу, односно служби;
- 3) на процену ризика, стања и потреба детета и породице;
- 4) на планирање услуга и мера за заштиту детета.

Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање¹³

Правилником о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање (у даљем тексту: Правилник о протоколу) прописују се садржаји и начини спровођења превентивних и интервентних активности, услови и начини за процену ризика, начини заштите од насиља, злостављања и занемаривања, праћење ефеката предузетих мера и активности.

У примени Правилника о протоколу установа је дужна да обезбеди услове за сигурно и подстицајно одрастање и развој детета и ученика, заштиту од свих облика насиља, злостављања и занемаривања и социјалну реинтеграцију детета и ученика које је извршило, односно било изложено насиљу, злостављању или занемаривању.

Забрана насиља, злостављања и занемаривања у установи односи се на сваког – на децу, ученике, запослене, родитеље и трећа лица.

Под насиљем и злостављањем подразумева се сваки облик једанпут учињеног, односно понављаног вербалног или невербалног понашања које има за последицу стварно или потенцијално угрожавање здравља, развоја и достојанства личности детета и ученика или запосленог.

Насиље и злостављање може да се јави (1) од стране запосленог према детету, ученику, другом запосленом, родитељу, односно старатељу или другом лицу које је преузело бригу о детету и ученику (у даљем тексту: родитељ); (2) од стране детета и ученика према другом детету и ученику или запосленом; (3) од стране родитеља према свом детету, другом детету, ученику и према запосленом.

Сексуално насиље и злостављање јесте понашање којим се дете и ученик сексуално узнемирава, наводи или приморава на учешће у сексуалним активностима које не жели, не схвата или за које није развојно дорастао или се користи за проституцију, порнографију и друге облике сексуалне експлоатације.

Одељењски старешина, васпитач, наставник и стручни сарадник дужан је да обезбеди заштиту детета и ученика од произвољног или незаконитог мешања у његову приватност, породицу, дом или преписку, као и заштиту од незаконитих напада на његову част и углед.

Запослени не сме својим понашањем да изазове или допринесе насиљу, злостављању и занемаривању (на пример: непоштовање личности и права детета и ученика, недоследност у поступању, необјективно оцењивање и др.).

Интервенцију у одговору на насиље, злостављање и занемаривање чине мере и активности којима се оно зауставља, осигурава безбедност учесника (оних који трпе, чине или сведоче), смањује ризик од понављања, ублажавају последице за све учеснике и прате ефекти предузетих мера.

Установа је дужна да интервенише увек када постоји сумња или сазнање да дете и ученик трпи насиље, злостављање и занемаривање, без обзира на то где се оно догодило, где се догађа или где се припрема.

Разврставање насиља, злостављања и занемаривања на нивое има за циљ обезбеђивање уједначеног поступања (интервенисања) установа у ситуацијама

.....
13 Службени гласник РС, бр. 30/2010.

насиља и злостављања када су актери деца, односно ученици (дете – дете, ученик – ученик, дете и ученик – запослени). Исти облици насиља, злостављања и занемаривања могу да се појаве на више нивоа, али се разликују у интензитету, степену ризика, учесталости, последицама и учесницима.

Први ниво насиља

Облици сексуалног насиља и злостављања јесу (наглашено, неумесно, са сексуалном поруком): добацивање, псовање, ласцивни коментари, ширење прича, етикетирање, сексуално недвосмислена гестикулација.

Сексуално насиље и злостављање може се вршити и злоупотребом информационих технологија (узнемиравајуће позивање, слање узнемиравајућих порука СМС-ом, ММС-ом и др.)

Други ниво насиља

Облици сексуалног насиља и злостављања јесу: сексуално додиривање, показивање порнографског материјала, показивање интимних делова тела, свлачење.

Сексуално насиље и злостављање може се вршити и злоупотребом информационих технологија (снимање и слање видео записа, злоупотреба блогова, форума и четовања, снимање камером појединаца против њихове воље, снимање камером насилних сцена, дистрибуирање снимака и слика).

Трећи ниво насиља

Облици сексуалног насиља и злостављања јесу, исто: завођење од стране одраслих, подвођење, злоупотреба положаја, навођење, изнуђивање и принуда на сексуални чин, силовање, инцест.

Сексуално насиље и злостављање може се вршити и злоупотребом информационих технологија (снимање насилних сцена, дистрибуирање снимака и слика, дечија порнографија).

Интервенције према нивоима насиља

На првом нивоу, по правилу, активности самостално предузима одељењски старешина, наставник, односно васпитач, у сарадњи са родитељем, у смислу појачаног васпитног рада са васпитном групом, одељењском заједницом, групом ученика и индивидуално.

Изузетно, ако се насилно понашање понавља, ако васпитни рад није био делотворан, ако су последице теже, ако је у питању насиље и злостављање од стране групе према појединцу или ако исто дете и ученик трпи поновљено насиље и злостављање за ситуације првог нивоа, установа интервенише активностима предвиђеним за други, односно трећи ниво.

На другом нивоу, по правилу, активности предузима одељењски старешина, односно васпитач, у сарадњи са педагогом, психологом, тимом за заштиту и директором, уз обавезно учешће родитеља, у смислу појачаног васпитног рада. Уколико појачани васпитни рад није делотворан, директор покреће васпитно-дисциплински поступак и изриче меру у складу са Законом.

Насилно понашање *трећег нивоа* може да буде третирано као тежа повреда обавеза и као повреда забране утврђене Законом, у зависности од околности (последице, интензитет, учесталост, учесници, време, место, начин и др.), што процењују тим за заштиту и директор.

Ниво насиља и злостављања условљава и предузимање одређених интервентних мера и активности.

На трећем нивоу активности предузима директор са тимом за заштиту, уз обавезно ангажовање родитеља и надлежних органа, организација и служби (центар за социјални рад, здравствена служба, полиција и друге организације и службе).

Информације о насиљу, злостављању и занемаривању од ученика прикупља, по правилу, психолог, педагог, односно друго задужено лице у установи – одељењски старешина, васпитач групе или члан тима за заштиту.

Изјаву о насиљу, злостављању и занемаривању ученик даје директору у присуству психолога или педагога и родитеља, осим у случају када је родитељ спречен да присуствује.

Уколико је реч о догађају који захтева предузимање неодложних интервентних мера и активности, директор обавештава родитеља и у процес заштите укључује центар за социјални рад.

Ако постоји сумња да насилни догађај може да има елементе кривичног дела или прекршаја, директор обавештава родитеља и полицију.

Увек када је запослени учинилац насиља, злостављања и занемаривања према детету и ученику у установи, директор предузима мере према запосленом, у складу са законом, а према детету и ученику мере за заштиту и подршку (план заштите) на основу Правилника о протоколу.

Уколико постоји сумња да је починилац насиља, злостављања и занемаривања треће одрасло лице (укључујући пунолетног ученика) према детету и ученику, директор је обавезан да истовремено обавести родитеља детета које је изложено насиљу, злостављању и занемаривању, надлежни центар за социјални рад и полицију.

У поступку заштите детета и ученика од насиља, злостављања и занемаривања установа је дужна да поступак води ефикасно и економично; да обезбеди заштиту и поверљивост података до којих дође пре и у току поступка; да ученика не излаже поновном и непотребном давању изјава.

Мере и активности предузимају се за све нивое насиља и злостављања.

Оперативни план заштите (у даљем тексту: план заштите) сачињава се за конкретну ситуацију другог и трећег нивоа за сву децу и ученике – учеснике насиља и злостављања (за оне који трпе, који чине и који су сведоци насиља и злостављања).

За трећи ниво насиља и злостављања директор установе подноси пријаву надлежним органима, организацијама и службама и обавештава Министарство просвете, односно надлежну школску управу у року од 24 сата. Пре пријаве обавља се разговор са родитељима, осим ако тим за заштиту, полиција или центар за социјални рад процене да тиме може да буде угрожен најбољи интерес детета и ученика.

Ефекте предузетих мера и активности прати установа (одељењски старешина, васпитач, тим за заштиту, психолог и педагог) ради провере успешности, даљег планирања заштите и других активности установе. Установа прати понашање детета и ученика које је трпело и које је извршило насиље и злостављање, али и деце и ученика који су индиректно били укључени (сведоци). Прати се и укљученост родитеља и других надлежних органа, организација и служби. Ефекте предузетих мера прате и надлежне службе Министарства просвете.

Прилог бр. 4:

Значење појмова у вези са насиљем у породици

Непосредна опасност од насиља у породици постоји када из понашања учиниоца и других околности произилази да је он спреман да у времену које непосредно предстоји по први пут учини или понови насиље у породици (*Закон о спречавању насиља у породици*, чл. 3, ст. 2).

Насиље у породици јесте акт физичког, сексуалног, психичког или економског насиља учиниоца (*Закон о спречавању насиља у породици*, чл. 3, ст. 3).

Насиље у породици, према Породичном закону, јесте понашање којим један члан породице угрожава телесни интегритет, душевно здравље или спокојство другог члана породице, а нарочито: наношење или покушај наношења телесне повреде; изазивање страха претњом убиства или наношења телесне повреде члану породице или њему блиском лицу; присиљавање на сексуални однос; навођење на сексуални однос или сексуални однос са лицем које није навршило 14. годину живота или немоћним лицем; ограничавање слободе кретања или комуницирања са трећим лицима; вређање, као и свако друго дрско, безобзирно и злонамерно понашање (*Породични закон*, чл. 197).

Насиље у породици, према Кривичном законiku, представља примену насиља, претњу да ће напасти на живот или тело, дрско или безобзирно понашање којим се угрожава спокојство, телесни интегритет или душевно стање члана породице. Тежи облик насиља у породици је када се при извршењу дела насиља користи оружје, опасно оруђе или друго средство којим може да се тешко повреди тело или тешко наруши здравље; уколико је услед дела наступила тешка телесна повреда или тешко нарушавање здравља или је дело учињено према малолетном лицу; и уколико је наступила смрт члана породице. Кривично одговара за насиље у породици и лице које прекрши мере заштите од насиља у породици које му је суд одредио на основу Породичног закона (*Кривични законик*, чл. 194).

Сведок насиља у породици (индиректна жртва насиља) јесте дете и други посебно осетљиви чланови породице када су изложени актима насиља које један члан породице врши према другом. Сведочење и изложеност насиљу трауматизује децу, било да директно посматрају насиље или чују звуке, ударце, крике из непосредне близине, када знају да се насиље дешава, односно када накнадно виде последице насиља према члану породице. Таква изложеност насиљу негативно утиче на развој детета и његову безбедност. Из тог разлога неопходно је обезбедити да се приликом пружања помоћи жртвама насиља у породици обавезно узму у обзир права и потребе деце која су била сведоци насиља (*Општи протокол о заштити деце од злостављања и занемаривања и Општи протокол о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама и насиља у породици*).

Чланови породице, односно заштићена лица, јесу она лица са којима се учинилац насиља налази у садашњем или ранијем брачном или ванбрачном или партнерском односу или лица са којима је крвни сродник у правој линији, а у побочној линији до другог степена или са којима је сродник по тазбини до другог степена или коме је усвојитељ, усвојеник, храњеник или хранитељ или друга лица са којим живи или је живео у заједничком домаћинству (*Закон о спречавању насиља у породици*, чл. 3, ст. 3). Заштићена лица од насиља у породици у

Кривичном закону су дефинисана уже, док су чланови породице у Породичном закону одређени на шири начин, слично као у Закону о спречавању насиља у породици.

Кривична дела на која се примењује сарадња надлежних органа у складу са Законом о спречавању насиља у породици су прогањање (чл. 138а КЗ), силовање (чл. 178 КЗ), обљуба над немоћним лицем (чл. 179 КЗ), обљуба над дететом (чл. 180 КЗ), обљуба злоупотребом положаја (чл. 181 КЗ), недозвољене полне радње (чл. 182 КЗ), полно узнемиравање (чл. 182а КЗ), подвођење и омогућавање вршења полног односа (чл. 183 КЗ), посредовање у вршењу проституције (чл. 184 КЗ), приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетних лица за порнографију (чл. 185 КЗ), навођење детета на присуствовање полним радњама (чл. 185а КЗ), запуштање и злостављање малолетног лица (чл. 193 КЗ), насиље у породици (чл. 194 КЗ), недавање издржавања (чл. 195 КЗ), кршење породичних обавеза (чл. 196 КЗ), родоскврнуће (чл. 197 КЗ), трговина људима (чл. 388 КЗ), друга кривична дела ако је кривично дело последица насиља у породици (*Закон о спречавању насиља у породици*, чл. 4).

Мере заштите морају да пруже безбедност жртви, да зауставе насиље и спрече да се оно понови, те да заштите права жртве (*Закон о спречавању насиља у породици*, чл. 31, ст. 3).

Мере подршке треба да омогуће да се жртви пружи психосоцијална и друга подршка ради њеног опоравка, оснаживања и осамостаљивања (*Закон о спречавању насиља у породици*, чл. 31, ст. 3).

Хитне мере су мера привременог удаљења учиниоца из стана и мера привремене забране учиниоца да контактира са жртвом насиља или да јој прилази. Наређењем и решењем суда може бити изречена једна или обе мере (*Закон о спречавању насиља у породици*, чл. 17). Хитна мера траје најдуже 48 часова, а продужена хитна мера 30 дана (*Закон о спречавању насиља у породици*, чл. 21).

Мере заштите од насиља у породици јесу издавање налога за исељење из породичног стана или куће, без обзира на право својине односно закупа непокретности; издавање налога за усељење у породични стан или кућу, без обзира на право својине односно закупа непокретности; забрана приближавања члану породице на одређеној удаљености; забрана приступа у простор око места становања или места рада члана породице; забрана даљег узнемиравања члана породице. Мера заштите од насиља у породици може трајати највише годину дана (*Породични закон*, чл. 198). Мера заштите од насиља у породици може се продужавати све док не престану разлози због којих је мера била одређена (ПЗ, чл. 199), а може престати пре истека времена трајања ако престану разлози због којих је мера била одређена (ПЗ, чл. 200).

Најбољи интерес детета јесте сложени флексибилан (динамичан и прилагодљив) концепт, односно „правни стандард“, што значи да не садржи јединствен и коначан списак елемената за процењивање и утврђивање. У сваком конкретном случају неопходно је утврдити шта је најбољи интерес детета. Утврђивање најбољег интереса детета ослања се на права детета, односно не може садржати елементе који су супротни или чији би ефекти били у супротности са правима детета. У процени најбољег интереса детета потребно је узети у обзир посебну рањивост детета (нпр. узраст, инвалидитет, припадност мањинској групи, статус избеглог, расељеног лица или азиланта, чињеницу да је дете било или је актуелно

злостављано, да живи на улици или у небезбедном окружењу), што претпоставља обавезно планирање мера за опоравак.

Свако је дужан да се руководи најбољим интересом детета у свим активностима које се односе на дете. Држава има обавезу да предузима све потребне мере за заштиту детета од занемаривања, од физичког, сексуалног и емоционалног злостављања, те од сваке врсте експлоатације. Држава има обавезу да поштује, штити и унапређује права детета (*Породични закон*, чл. 6).

Права детета представљају скуп права која припадају детету, као што су: право да зна ко су му родитељи, односно право на порекло (*Породични закон*, чл. 59), право да живи са родитељима и право да се родитељи о њему старају пре свих других (ПЗ, чл. 60), право да одржава личне односе са родитељем са којим не живи (ПЗ, чл. 61), право да му буду обезбеђени најбољи могући животни и здравствени услови за правилан и потпун развој (ПЗ, чл. 62), право на образовање у складу са својим способностима, жељама и склоностима (ПЗ, чл. 63), право на правне послове (у складу са ПЗ, чл. 64), право да слободно изрази своје мишљење, односно да учествује у свим поступцима који га се тичу (ПЗ, чл. 65), право на бригу, заштиту, сигурност, издржавање. Права детета могу бити ограничена само законом, односно само судском одлуком када је то у најбољем интересу детета. Дете је дужно да родитељима помаже у складу са својим годинама и зрелошћу (ПЗ, чл. 66).

Родитељска права и дужност обухватају: право родитеља да се старају о детету (чување, подизање, васпитавање, образовање, заступање, издржавање те управљање и располагање имовином детета) и право да добију сва обавештења о детету од образовних и здравствених установа (*Породични закон*, чл. 68). Родитељи не смеју подвргавати дете понижавајућим поступцима и казнама које вређају људско достојанство детета и дужни су да дете штите од таквих поступака других лица (ПЗ, чл. 69). Родитељи имају право и дужност да са дететом развијају однос заснован на љубави, поверењу и узајамном поштовању, те да дете усмеравају ка усвајању и поштовању вредности емоционалног, етичког и националног идентитета своје породице и друштва (ПЗ, чл. 70). Родитељи имају дужност да обезбеде основно школовање детету, а о даљем образовању детета дужни су да се старају према својим могућностима (ПЗ, чл. 71). Родитељи имају право и дужност да заступају дете (чл. 72). Родитељи имају право и дужност да издржавају дете под условима одређеним законом (ПЗ, чл. 73).

Надзор над вршењем родитељског права може бити *превентивни*, када орган старатељства доноси одлуке којима омогућава родитељима да врше родитељско право (*Породични закон*, чл. 79) или *корективни*, када орган старатељства доноси одлуке којима исправља родитеље у вршењу родитељског права (упозорава родитеље на недостатке у вршењу родитељског права; упућује родитеље на разговор у породично саветовалиште или у установу специјализовану за посредовање у породичним односима; захтева од родитеља да положи рачун о управљању имовином детета; покреће судске поступке у складу са законом; ПЗ чл. 80).

Злоупотреба родитељских права из садржине родитељског права подразумева ситуације у којима родитељ: физички, сексуално или емоционално злоставља дете; израбљује дете силећи га на претерани рад или на рад који угрожава морал, здравље или образовање детета, односно на рад који је забрањен законом; подстиче дете на вршење кривичних дела; навикава дете на одавање рђавим склоностима; на други начин злоупотребљава права из садржине родитељског права (*Породични закон*, чл. 81).

Грубо занемаривање дужности из садржине родитељског права подразумева ситуације у којима је родитељ: напустио дете; уопште се не стара о детету са којим живи; избегава да издржава дете или да одржава личне односе са дететом са којим не живи, односно ако спречава одржавање личних односа детета и родитеља са којим дете не живи; с намером и неоправдано избегава да створи услове за заједнички живот са дететом које се налази у установи социјалне заштите за смештај корисника; на други начин грубо занемарује дужности из садржине родитељског права (*Породични закон*, чл. 81).

Потпуно лишење родитељских права предузима се када родитељ злоупотребљава права или грубо занемарује дужности из садржине родитељског права. Судском одлуком о потпуном лишењу родитељских права родитељ се не лишава дужности да издржава дете, а детету може бити одређена једна или више мера заштите од насиља у породици (*Породични закон*, чл. 81). Родитељу се може вратити родитељско право када престану разлози због којих је био потпуно лишен родитељског права (ПЗ, чл. 83).

Делимично лишење родитељских права предузима се када родитељ несавесно врши права или дужности из садржине родитељског права. Судском одлуком се родитељ може лишити једног или више права, осим дужности да издржава дете, а истом одлуком може бити одређена једна или више мера заштите детета од насиља у породици (*Породични закон*, чл. 82). Родитељу се може вратити родитељско право када престану разлози због којих је био делимично лишен родитељског права (ПЗ, чл. 83).

Запуштање и злостављање малолетног лица представља кривично дело које чини родитељ (усвојилац, старалац или друго лице) у случају када грубим занемаривањем своје дужности збрињавања и васпитавања запустити малолетно лице о којем је дужно да се стара, или злоставља малолетно лице, принуђава га на претеран рад, на рад који не одговара узрасту малолетног лица илина просјачење, или га из користољубља наводи на вршење других радњи које су штетне за његов развој (*Кривични законик*, чл. 193).

Посебно осетљив сведок (у кривичном поступку) јесте сведок који је с обзиром на узраст, животну искуство, начин живота, пол, здравствено стање, природу, начин или последице извршеног кривичног дела, односно друге околности случаја посебно осетљив, што подразумева да му јавни тужилац, председник већа или судија може по службеној дужности, на захтев странака или самог сведока, одредити статус посебно осетљивог сведока или донети решење о постављању пуномоћника (*Законик о кривичном поступку*, чл. 103). Посебно осетљивом сведоку питања се могу постављати само преко органа поступка који ће се према њему односити са посебном пажњом, настојећи да се избегну могуће штетне последице кривичног поступка по личност, телесно и душевно стање сведока. Испитивање се може обавити уз помоћ психолога, социјалног радника или другог стручног лица, о чему одлучује орган поступка, или употребом техничких средстава за пренос слике и звука, без присуства странака и других учесника у поступку у просторији у којој се налази сведок, или се испитивање може обавити у стану сведока или другој просторији, односно у овлашћеној институцији која је стручно оспособљена за испитивање посебно осетљивих лица. Посебно осетљиви сведок не може бити суочен са окривљеним, осим ако то сам окривљени не захтева, а орган поступка то дозволи водећи рачуна о степену осетљивости сведока и о правима одбране (ЗКП, чл. 104).

Литература и корисни извори

Богавац, Љиљана, Душица Попадић и Снежана Мрше (2016).

Образовни пакет за учење о теми сексуалног насиља над децом

за основне и средње школе у Србији, Инцест Траума Центар,

Београд, доступно на: [http://incesttraumacentar.org.rs/files/2016/MP-](http://incesttraumacentar.org.rs/files/2016/MP-NTR-ITC_Obrazovni_paket_za_osnovne_i_srednje_skole_2016.pdf)

[NTR-ITC_Obrazovni_paket_za_osnovne_i_srednje_skole_2016.pdf](http://incesttraumacentar.org.rs/files/2016/MP-NTR-ITC_Obrazovni_paket_za_osnovne_i_srednje_skole_2016.pdf)

Богавац, Љиљана и Душица Попадић (2016).

Здрави избори за децу. Програм превенције насиља Инцест Траума

Центра – Београд за предшколске установе, наставнице и наставнике,

родитеље / старатеље и децу за примену на часу одељењског старешине,

за осмишљавање и реализацију школских акција и акција у локалној

заједници, Инцест Траума Центар, Београд, доступно на: [http://incesttrauma-](http://incesttraumacentar.org.rs/files/2016/MPNTR-ITC_ZDRAVI_IZBORI_ZA_DECU_2016.pdf)

[centar.org.rs/files/2016/MPNTR-ITC_ZDRAVI_IZBORI_ZA_DECU_2016.pdf](http://incesttraumacentar.org.rs/files/2016/MPNTR-ITC_ZDRAVI_IZBORI_ZA_DECU_2016.pdf)

Грујић, Смиљана (ур.) (2015).

Priručnik za prevenciju rodno zasnovanog nasilja, Министарство просвете,

науке и технолошког развоја Републике Србије, Београд, доступно на: [http://](http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Prirucnik-za-prevenciju-RZN.pdf)

www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Prirucnik-za-prevenciju-RZN.pdf

Ђан, Аурелија и Наташа Јовановић (ур.) (2011).

Препознај насиље у партнерским односима – Водич за младе, Покрајински

секретаријат за рад, запошљавање и равноправност полова и Аутономни

женски центар, доступно на: [http://www.womenngo.org.rs/images/publikaci-](http://www.womenngo.org.rs/images/publikacije-dp/2011/Prepoznaj_nasilje_u_partnerskim_odnosima-vodic_za_mlade.pdf)

[je-dp/2011/Prepoznaj_nasilje_u_partnerskim_odnosima-vodic_za_mlade.pdf](http://www.womenngo.org.rs/images/publikacije-dp/2011/Prepoznaj_nasilje_u_partnerskim_odnosima-vodic_za_mlade.pdf)

Закон о заштити података о личности, **Службени гласник РС**,

бр. 97/2008, 104/2009 – др. закон, 68/2012 – одлука УС и 107/2012.

Закон о заштити података о личности, **Службени гласник РС**,

бр. 97/2008, 104/2009 – др. закон, 68/2012 – одлука УС и 107/2012.

Закон о парничном поступку, **Службени гласник РС**, бр. 72/2011,

49/2013 – одлука УС, 74/2013 – одлука УС, 55/2014 и 87/2018.

Закон о полицији, **Службени гласник РС**, бр. 6/2016, 24/2018 и 87/2018.

Закон о спречавању насиља у породици, **Службени гласник РС**, бр. 94/2016.

Законик о кривичном поступку, **Службени гласник РС**,

бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

Закон о основама система образовања и васпитања,

Службени гласник РС, бр. 88/2017.

Игњатовић, Тања и Вања Мацановић (2018).

Изазови у примени новог Закона о спречавању насиља у Србији,

Темида – часопис о виктимизацији, људским правима и роду,

22(1), 41–66, DOI: <https://doi.org/10.2298/TEM1801041I>

Игњатовић, Тања, Марина Илеш и Андреја Делибашић (ур.) (2018).

Нулта толеранција на родно засновано насиље – Приручник за укључивање тема родне равноправности и родно заснованог насиља у наставу и ваннаставне активности средњих школа, Аутономни женски центар, Београд, доступно на:

Игњатовић, Тања (ур.) (2018).

Зашто и како о теми родно заснованог насиља у школском програму у средњим школама?, Аутономни женски центар, Београд, доступно на: https://www.womenngo.org.rs/images/publikacije-dp/2018/Zasto_i_kako_o_temi_rodno_zasnovanog_nasilja_u_skolskom_programu_u_srednjim_skolama.pdf

Конвенција о правима детета, **Службени лист СФРЈ – Међународни уговори**, бр. 15/90 и **Службени лист СРЈ – Међународни уговори** бр. 4/96 и 2/97.

Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, **Службени гласник РС – Међународни уговори**, бр. 1/10.

Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, **Службени гласник РС – Међународни уговори**, бр. 12/2013.

Кривични законик, **Службени гласник РС** бр. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14 и 94/16.

Кузмановић, Д. и др. (2016).

Дигитално насиље – превенција и реаговање, Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и Педагошко друштво Србије, Београд, доступно на: <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/priru%C4%8Dnik-interaktivni.pdf>

Мишљење Заштитника грађана у поступку контроле правилности и законитости рада Медицинске школе и Прехрамбено-угоститељске школе у Чачку, Градска управа града Чачка и Министарство просвете, науке и технолошког развоја, доступно на: <http://www.ombudsman.rs/index.php/2012-02-07-14-03-33/5161-n-dl-zni-nisu-pr-duz-li-r-p-v-d-pri-v-uc-ni-d-su-d-ziv-li-s-su-ln-zl-s-vlj-nj-zl-up-r-bu-i-uzn-ir-v-nj-d-s-r-n-n-s-vni>

Национална студија о друштвеном проблему сексуалног злостављања деце у Републици Србији (2015). Инцест Траума Центар, Београд, доступно на: http://incesttraumacentar.org.rs/files/2015/ITC_2015_Srbi-ja_-_Nacionalna_studija_o_seksualnom_nasilju_nad_decom.pdf

Општи протокол о заштити деце од злостављања и занемаривања, Влада Републике Србије, 2005.

Општи протокол о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама и насиља у партнерским односима, Влада републике Србије, 2011.

Петрушић Невена, Тања Игњатовић, Зорана Делибашић, Снежана Андрејевић, Јелена Џуџа (2016).

Смернице за поступање центра за социјални рад у контексту грађанских судских поступака који се тичу права и интереса детета, Центар за права детета, Београд, доступно на: http://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/10/Smernice_za_postupanje_CSR_2016.pdf

Породични закон, **Службени гласник РС**, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015.

Попадић, Д. и Д. Кузмановић (2013).

Коришћење дигиталне технологије, ризици и заступљеност дигиталног насиља међу ученицима у Србији, УНИЦЕФ – Институт за психологију Филозофског факултета Универзитета у Београду, доступно на: <http://sbn.mpn.gov.rs/clientpub/uploads/Digitalno%20nasilje-lzvestaj%202013.pdf>

Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад, **Службени гласник РС**, бр. 59/2008 и 37/2010.

Правилник о Протоколу поступања у установи у одговору на насиља, злостављање и занемаривање, **Службени гласник РС**, бр. 30/2010.

Ћериман, Јелена, Нађа Духачек, Ксенија Перишић, Марина Богдановић, Даша Духачек (2015).

Истраживање родно заснованог насиља у школама у Србији, Центар за студије рода и политике, Факултет политичких наука Универзитета у Београду и УНИЦЕФ Београд, доступно на: http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Istrazivanje_rodno_zasnovanog_nasilja_u_skolama_u_Srbiji.pdf

УНИЦЕФ (2016).

Истраживање о нивоу свести о потенцијалним интернет ризицима и злоупотребама међу родитељима деце узраста од 8 до 17 година, Београд, доступно на: <http://www.unicef.rs/files/Istrazivanje%20o%20nivou%20svesti%20roditelja%20o%20rizicima%20od%20zloupotrebe%20dece%20na%20internetu.pdf>

European Women's Lobby (2017).

#HerNetHerRights Mapping the state of online violence against women and girls in Europe, доступно на: https://www.womenlobby.org/IMG/pdf/hernetherights_report_2017_for_web.pdf.

European Women's Lobby (2017)

#HerNetHer Rights Resource Pack on ending online violence against women & girls in Europe, доступно на: https://www.womenlobby.org/IMG/pdf/hernetherights_resource_pack_2017_web_version.pdf.

Интернет презентације:

Могу да Нећу – Љубав није насиље, доступно на: <http://mogudanecu.rs/>

Аутономни женски центар, доступно на: <https://www.womenngo.org.rs/>

Мрежа жене против насиља, доступно на: <http://www.zene-protivnasilja.net/o-nama/spisak-organizacija>

Група за образовање мањина, социјалну инклузију и заштиту од насиља и дискриминације, доступно на: <http://www.mpn.gov.rs/grupa-za-prevenciju-nasilja/>

Списак школа које учествују у активностима пројекта „Нулта толеранција на родно засновано насиље”

Београд

Музичка школа „Станковић” sekretarijat@msstankovic.edu.rs

Средња школа Гроцка srednja.skola.grocka@gmail.com

Нови Сад

Медицинска школа „7. април” 7april@mts.rs

Средња школа „Светозар Милетић” najboljaskola@open.telekom.rs

Гимназија „Јован Јовановић Змај” jjzmaj@eunet.rs

Сремски Карловци

Карловачка гимназија karlgimnazija@yahoo.com

Зрењанин

Медицинска школа medicinskaskolazr@gmail.com

Економско-трговинска школа
„Јован Трајковић” ekonomskazr@gmail.com

Киkinda

Гимназија „Душан Васиљев” gimnazijaki@mts.rs

Средња стручна школа „Милош Црњански” ssmiloscrnjanskiki@mts.rs

Панчево

Техничка школа „23. мај”

office@skola23maj.edu.rs

Пољопривредна школа „Јосиф Панчић”

skolajosifpancic1@mts.rs

Смедеревска Паланка

Паланачка гимназија

gimnazija@mts.rs

Средња школа „Жикица Дамњановић”

sszdam@verat.net

Ниш

Правно-пословна школа

abskola@open.telekom.rs

Школа моде и лепоте

skolamode@gmail.com

Крушевац

Политехничка школа „Милутин Миланковић”

office@politehnicka-skola.edu.rs

Економско-трговинска школа

ekotrg@ptt.rs

КраљевоПољопривредно-хемијска
школа „Др Ћорђе Радић”

ratarica@ptt.rs

Медицинска школа

officemskv@tron.rs

Ужице

Економска школа

pedagogeksue@gmail.com

Медицинска школа

office@medicinskaskolauzice.edu.rs

Зајечар

Гимназија

info@gimza.edu.rs

Економско-трговинска школа

etsza@verat.net

Тутин

Гимназија

gimnazijatutin@gmail.com

Техничка школа

tehtutin1@gmail.com

Лесковац

Економска школа „Ђука Динић”

ssdjudinles1@gmail.com

Хемијско-технолошка школа
„Божидар Ђорђевић Кукар”

ssbozkukles1@ptt.rs

Власотинце

Техничка школа Власотинце

tsvlasotince@gmail.com

Црна Трава

Техничка школа са домом ученика
„Милентије Поповић”

ssmilpopcrt1@gmail.com

Списак партнерских невладиних организација у оквиру Пројекта

Алтернативни центар за девојке , Крушевац	alternativniczd@gmail.com
Центар за подршку женама , Кикинда	podrska1@mts.rs
Женска мировна група – Панчево	zmig.pancevo@gmail.com
СОС Женски центар , Нови Сад	sos.telefon@gmail.com
„ИЗ КРУГА ВОЈВОДИНА“ – Организација за подршку женама са инвалидитетом, Нови Сад	office@izkrugavojvodina.org
Зрењанински едукативни центар , Зрењанин	zreduc@gmail.com
Удружење жена „Фемина“ , Смедеревска Паланка	femina@verat.net
Удружење Ромкиња „Освит“ , Ниш	anaosvit@gmail.com
„Феномена“ , Краљево	sladja.fenomena@gmail.com
Женски центар , Ужице	womencenue@gmail.com
Дечији центар , Зајечар	decijicentarzajecar@gmail.com
СОС Власотинце	sos.vlasotince@gmail.com
Жене за мир , Лесковац	zenemir@ptt.rs
Импулс , Тутин	impulstutin@gmail.com

Извор: локална база података COBISS.SR/NBS

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд

37.06:343.62-055.2(497.11)
37.06:343.54/.55-055.2(497.11)
364.63-055.2(497.11)
37.06:364.63(497.11)
343.85:343.54./.62-055.2(497.11)(035)

ИГЊАТОВИЋ, Тања, 1965-

Одговор образовно-васпитних институција на родно засновано насиље и насиље у породици : збирка стручних текстова / [ауторке Тања Игњатовић, Марина Илеш]. - Београд : Аутономни женски центар, 2018 (Београд : Ми-Рад). - 95 стр. : илустр. ; 30 cm

Према Уводу, ова публикација настала је у оквиру пројекта "Нулта толеранција на родно засновано насиље". - Тираж 200. - Прилози: стр. 68-88. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 89-91.

ISBN 978-86-87505-25-4

1. Илеш, Марина, 1980- [аутор]

а) Родно засновано насиље - Школе - Србија б) Породично насиље - Школе - Србија с) Сексуално насиље - Школе - Србија д) Жртве насиља - Заштита - Србија
COBISS.SR-ID 275049484

„Садржина приручника показује да су ауторке, захваљујући свом добром познавању карактеристика родно заснованог насиља и насиља у породици, али и организационих и функционалних аспеката система правне заштите од насиља, конципирале оригинални приручник који ће бити од користи свим запосленима у образовним установама, како онима који непосредно интервенишу и спроводе процедуре, тако и онима који у свакодневном раду са децом и младима обликују њихове ставове и понашања. Онима искуснијима приручник ће послужити као својеврсни подсетник на кључна обележја родно заснованог насиља и стандарде професионалног рада и помоћи им да на адекватан начин утичу на заустављање и заштиту деце и младих од родно заснованог насиља и насиља у породици. Они који су на почетку своје каријере у приручнику ће пронаћи драгоцене смернице и одговоре на бројна питања са којима се сусрећу у настојању да на адекватан начин одговоре изазовима и отклоне сопствене дилеме о начину реаговања у ситуацијама родно заснованог насиља које се врши према деци и младима.“

**Проф. др Невена Петрушић,
Правни факултет Универзитета у Нишу**

.....

„Посебну вредност ове збирке текстова чини то што је приказ стања пет типова ситуација насиља праћен конкретним правним одредницама и протоколима усмереним ‘водичима’ за обавезно непосредно и континуирано деловање запослених у школи у спречавању и/или заустављању родно заснованог насиља према ученицама/ученицима. Овакав приступ, несумњиво ће разрешити недоумице и олакшати рад запослених у образовању у поступању приликом решавања практичних ситуација када постоје сазнања да је ученица/ученик изложен дигиталном насиљу, насиљу у породици, родно заснованом насиљу у партнерским везама у окриљу школе, сексуалном насиљу и узнемиравању. Додатно, вредност ове збирке текстова је у томе што запосленима у школи пружа информације о значају и обавезујућим аспектима њихове улоге у васпитно-образовном систему али и у оквиру позиције коју заузимају у ширем систему заштите деце и младих од назначених видова насиља (пре свега у односу на институције социјалне заштите). Такође, вредност збирке је и у томе што запосленима у школи нуди конкретизоване ‘преводе’ обавезујућих законских одредница, принципа и стандарда поступања, што укључује и појашњења терминологије односно дефиниције важних појмова.“

**др Нада Половина, научни саветник,
Институт за педагошка истраживања, Београд**

.....

„Ауторке се на једноставан, али врло стручан и прецизан начин обраћају представницима образовних установа указујући на интерес деце као примарни циљ. Разрађујући задате теме у циљу давања што бољег одговора, оне одлучно и на језгровит начин руше предрасуде и подстичу на превенцију и заштиту деце и младих без изговора.

Изузетан значај овог водича је и јасно упознавање просветних радника/-ца са оним шта могу други системи да предузму у процесу заштите, и то пре свега центар за социјални рад, али и тужилаштво, суд и полиција. Тиме отварају пут да представници различитих институција проговоре истим језиком и кључне појаве именују и карактеришу на исти начин.

Генерално гледано, збирка текстова која је примарно намењена представницима образовно-васпитних институција, као одговор на родно засновано насиље и насиље у породици за њих јесте путоказ, али и за репрезенте/-киње других државних субјеката: здравство, правосуђе и полицију, као својеврстан системски одговор на насиље над девојкама/женама и насиље у породици и досезање задатог циља, а то је заштита деце и младих, те нулта толеранција на насиље.“

**Горјана Мирчић Чалуковић,
заменик јавног тужиоца упућена у Министарство правде**

.....